# CORPVS SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS

ACADEMIAE LITTERARVM VINDOBONENSIS.

## VOL. LXVII.

## ANICII MANLII SEVERINI BOETHII

SCRIPTORVM PARTEM IV.:

## PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS

LIBROS QVINQVE

RECENSVIT

† GVILELMVS WEINBERGER.


VINDOBONAE.
HOELDER-PICHLER-TEMPSKY A. G.

LIPSIAE.
AKADEMISCHE VERLAGSGESELLSCHAFT M. B. H.

MCMXXXIV.

# ANICII MANLII SEVERINI BOETHII PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS LIBRI QVINQVE.



RVDOLFI PEIPERI ATQVE GEORGII SCHEPSSII COPIIS

ET AVGVSTI ENGELBRECHTII STUDIIS VSVS

AD FIDEM CODICVM RECENSVIT

† GVILELMVS WEINBERGER.



VINDOBONAE.
HOELDER-PICHLER-TEMPSKY A. G.

LIPSIAE.
AKADEMISCHE VERLAGSGESELLSCHAFT M. B. H.

MCMXXXIV.

Nr. 11.713

Vindobonae.
Ex universitatis Vindobonensis officina typographica
Adolphi Holzhausen Successorum.

# PROLEGOMENA.

## I. QVANDO LIBRI DE CONSOLATIONE CONSCRIPTI SINT.

Anicius Manlius Severinus Boethius¹) nobili familia ortus²) summis honoribus functus inde a Kal. Sept. a. 522. magister officiorum erat, cum Veronae Albinum a Cypriano delatum et *universi innocentiam senatus defendit* et ipse ab Opilione, Cypriani fratre, et Basilio, Opilionis adfine, et Gaudentio accusatus est.³) *De compositis falso litteris, quibus libertatem argueretur sperasse Romanam,* ipse verba facit; Constantinopolim missae esse dicebantur. Condemnatus a. 524., si cum Usenero l. l. p. 74 et 77 Fastis Ravennatibus⁴) fidem habemus,

¹) H. Usener, *Anecdoton Holderi.* Festschr. d. XXXII. Philol.-Vers. Wiesbaden. Bonnae 1877, p. 43 sq. de genuina nominis forma et de plebeia *Boetius* egit; cf. etiam S. Brandt in *Corp. scr. eccl. Lat.* (*CSEL.*) XXXXVIII, p. VII, adn. 1.

²) Usener l. l. p. 37; cf. Schepss, N. Arch. f. ält. deutsche Gesch. XI 125. Boethii aliorumque locos v. in Indice nominum. Librorum de Boethii Consolatione conscriptorum paucos adferam, cum congesti sint in Ueberwegii libro notissimo I¹² (1926), 199, 654. II¹¹ (1928), 139, 670.

³) Cf. L. Cipolla, *Per la storia del processo di Boezio.* Studi e docum. di stor. e diritto XXI (1909), 335. I. Sundwall, Abhandl. z. Gesch. d. ausgehenden Römertums. *Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens förhandlingar* LX (1917/18) Abt. B No. 2 (Helsingfors 1919), 246: 'wegen Amtsverrats Spätherbst 523. Im Verlaufe des Prozesses kam es dann zur Beschuldigung wegen staatsgefährlicher Machinationen. Das Urteil erfolgte Sommer 524, die Hinrichtung etwa 23. Oktober' (v. adnotationem sequentem). De causis condemnationis cf. R. Bonnaud, *L'éducation scientifique de Boèce.* Speculum IV 199.

⁴) *Mon. Germ. Auct. Ant.* IX 274. XI 323; aliis fontibus, quibus vicesimus tertius dies mensis Octobris a. 525. traditur (v. Migne LXIV 1555; Norden in opere, quod Hinneberg inscripsit 'Die Kultur der Gegenwart' I³, VIII 487 [p. 494: a. 524.]; Goedeckemeyer in enchiridio Muelleriano V 1, 1⁴ 299), cum Usenero fides deneganda videtur esse.

interfectus est in agro Mediolanensi, Anonymo Valesiano[1]) teste in Calventiano. Cum in custodia[2]) esset, fontibus, de quibus in proxima praefationis parte verba faciam, usus quinque *Philosophiae consolationis* libros ita composuit, ut Varronis Satirarum Menippearum aliorumque exemplum secutus carmina[3]) pedestri orationi interponeret.

## II. DE FONTIBVS.

De Consolatione multi Graeci et Romani libellos vel carmina confecerunt, quorum pauca integra servata, quaedam singulis locis vel titulo allatis nota sunt.[4]) Boethii *Philosophiae Consolationis* magnam partem ad

---

[1]) *Mon. Germ. A. A.* IX 306. Calvenzano nunc nomen est vico prope oppidum Treviglio sito. G. Pfeilschifter, 'Der Ostgotenkönig Theoderich der Große' (Kirchengesch. Stud. III 1/2, Münster 1896, 175, 1) cum Suttnero (v. libellum scholasticum Eichstettense a. 1852) de Chiavenna cogitat, cuius nomen Latinum Clavenna est; recte autem iis obloquitur, qui Boethium Ticini mortuum esse contendunt (Migne LXIV 1503).

[2]) Quominus de carcere cogitetur, obstare verba, quae leguntur in edit. p. 29, 26 sq., observat Biraghi, *Boezio filosofo, teologo, martire a Calvenzano Milanese.* (Mediol. 1865) 25.

[3]) De carminibus (v. Indicem carminum, p. 128), quae hic illic laudibus iusto maioribus efferuntur, Useneri iudicium est hoc (p. 42): 'die zwar eine äußerst geringe Begabung zur Poesie und große Ungeschicklichkeit in dichterischer Gestaltung des Gedankens, aber doch auch eine für die Zeit anerkennenswerte Schulung und Vielseitigkeit der Versifikation bekunden'; v. tamen Rand, *Harvard Stud. in Class. Phil.* XV 4 sq. Galdi, *Athenaeum* 1929, 363 sqq.

[4]) Cf. A. C. van Heusde, *Diatribe in locum phil. moralis, qui est De consolatione.* Traiecti ad Rhen. 1840, 169. C. Buresch, *Consolationum a Graecis Romanisque scriptarum historia.* Stud. Lips. IX 1887, 1—170. I. van Wageningen, *De Ciceronis libro Consolationis*, Groningae 1916 (eundem in *Verslagen en Mededeelingen der k. Ak. van Wetenschapen.* Afdeel. Letterk. III 2, 175 de consolatione mortis egisse comperio; v. Woch. f. kl. Phil. 1919, 87). De commentatione, quam W. Schaeffer inscripsit *Argumenta consolatoria quae apud veteres Graecos scriptores inveniuntur* (Ann. facultatis philos. Gottingensis II [1922]) v. Phil. Woch. 1924, 377.

*Aristotelis Protrepticum* et, cuius mentio fit in Boethii *De differentiis topicis* libro II. (Migne LXIV 1188 a), *Ciceronis Hortensium* redire contenderunt Bywater (*Journ. of Philology* 1869, 55) et Usener.[1]) Cum complures scriptores (Ciceronis *Tusc.*, ad quas commentationes quaedam Pohlenzii spectant,[2]) Crantoris Περὶ πένθους[3])), tum libros a *Plutarcho* conscriptos aut falso ei attributos, Consolationes ad Apollonium (*Apoll.*) et ad uxorem (*Ad ux.*) et librum de exsilio (*De ex.*), protulit Georgius Schepss; praeter ea, quae exposuit in *Comment. in honorem E. Woelfflini* (Lips. 1891, 275), praesto mihi erant copiae ab ipso collectae eoque mortuo ab uxore Academiae Vindobonensi traditae.

Anno h. s. IV. Rand[4]) evicit Boethium neque Aristotelis Protrepticum neque alium librum exscripsisse, sed iis, quae legerat et reminiscebatur, usum novum sui generis[5]) opus, cuius partes inter se cohaererent, ita contexuisse, ut usque ad finem tertii libri *Platonem* et *Aristotelem*, quos

---

[1]) *Anecd. Holderi* p. 51 sq.; Mus. Rhen. XXVIII 390; Gött. gel. Anz. 1892, 377. Cf. Diels in Comment. in honorem Buecheleri et Useneri. Bonnae 1873, 66. Arch. f. Gesch. d. Philos. I (1888), 176; P. Hartlich, *De exhortationum a Graecis Romanisque script. hist.* Stud. Lips. XI 1889, 207—236; O. Plasberg, *De Ciceronis Hortensio dialogo.* Lips. 1892; G. A. Müller, Die Trostschrift des Boeth. Berol. 1912 (qui de suo pauca addidit); Dienelii commentationes ad Hortensium spectantes programmatis gymnasii Academici Vind. 1912, 1913, 1914 et Plaumanni Herm. LI 413 insertas. De Augustino Boethii fonte v. p. 96, 12, de Cicerone Augustini fonte ea, quae ab I. H. van Haeringen, *De Aug. ante baptismum rusticantis operibus*, Groningae 1917 referuntur (cf. Woch. f. kl. Phil. 1918, 54); de Faveri editione Senecae Dialogorum v. Phil. Woch. 1919, 1064.

[2]) Cf. Ph. Finger, Die beiden Quellen des 3. Buches der Tusculanen Ciceros. Philol. LXXXIV 51, 320.

[3]) Quem librum et Ciceroni et Pseudo-Plutarcho per Panaetium propter verba illa Callimachea et ea, quae in Tusc. I 93 et apud Apoll. 113 F tradita sunt, innotuisse puto; v. Buresch l. l. 40 sqq. Heusde l. l. 72.

[4]) *On the Composition of Boethius' Cons. Phil.*, *Harvard Studies* XV 1—28; cf. Rand, *Founders of the Middle Ages.* Cambridge Mass. 1928, 135 sqq.

[5]) Boethius primus Scholasticorum dicitur.

inter se conciliandos esse putabat, sequeretur, tum *Platonicos recentiores* impugnaret. Similiter F. Klingner[1]) commentationis Randianae ignarus plurimis scriptorum locis tractatis[2]) (Plutarcho autem neglecto) exposuit Boethium investigatas a doctoribus ecclesiae quaestiones ad rationes ex antiqua philosophia sumptas revocasse et accommodasse.[3]) Verner Jaeger (Aristoteles. Berol. 1923) de Protreptico et de locis operum ab Aristotele aetate provectiore conscriptorum, quae ad Protrepticum redire videntur, bene disputat; p. 65, 1 Boethium Hortensio non usum esse monet.

His igitur commentationibus usus *Aristotelis, Augustini, Ciceronis, Epicuri, Eusebii, Galeni* et *Iamblichi* Protrepticorum, *Platonis, Plotini, Procli*[4]), aliorum verba congessi, quae Boethio obversata aut ad communem fontem cognoscendum alicuius momenti videntur esse.[5]) Locos similes

---

[1]) *De Boethii Cons. phil.* Phil. Untersuch. editae a Kiesslingio et Wilamowitzio XXVII., Berol. 1921; cf. censuram Randii (*Am. Journ. of Philol.* XLIV 861) et meam (Phil. Woch. 1922, 722).

[2]) De populari philosophia adde, quae Philippson (Phil. Woch. 1917, 501) de gnomologiis exposuit.

[3]) Cf. Wilamowitz, Platon I² 742: 'Alle christliche Dogmatik, über die er doch geschrieben hatte, ist verschwunden, seit es sich für ihn um Leben und Sterben handelt. Nichts von einem Himmel, nichts von einer Hölle des Jenseits. Aber Platons Glaube an die ewige Schönheit des Kosmos und an ein Reich des wahrhaft Seienden bewahrt seine stärkende und erhebende Kraft, allerdings verbunden mit einem persönlich gefaßten Gottesglauben, wie ihn Poseidonios, Epiktet und die edelsten Christen teilten.' P. Wickhoff, Schriften II. Berol. 1913, 420: 'des Boethius Trostbüchlein, ein Labsal für alle, die im Christentum der Weisheit der alten Werke nicht entraten wollten.'

[4]) Procli et Plotini sententias inter se Boethium coniunxisse disputat H. R. Patch, *Fate in B. and the Neoplatonists.* Speculum IV (1929), 62—72 (cf. Bursians Jahresber. CCXXXII 15).

[5]) De Posidonio cf. huius edit. p. 13, 29; P. Corssen, *De Posid. Ciceronis in Tusc. et in Somnio Scip. auctore,* Bonnae 1872 et Mus. Rhen. XXXVI 513; Gerhäusser, Der Protrept. des Pos., Heidelberg 1912. N. Jahrbb. XXXIX (1917) 145; Klingner 45 (Hoffmann, Jahresber. d. phil. Ver. XLVII 60); Jaeger 77, 148 sq., 3. Phil. Woch. 1925, 827, 891. De Stoicis v. huius edit. p. 118, 25 sqq. et Zelleri librum illum III⁵ 2, 923, 6; 925 ('gestattet dem Stoizismus größeren Einfluß, als er sich vielleicht selbst gestand'). At

cum scriptorum pedestrium tum poetarum satis multos attulerunt Murmellius (Migne LXIII 885 sqq.), Schepss, Henricus Huettinger.[1]) Fontibus eos tantum locos similes inserui, quorum Boethium memorem fuisse pro certo habeo velut Martiani Capellae. De reliquis hic ad editiones commentationesque relegare satis mihi visum est. Quid enim quaeso inde redundare potest, quod exempli gratia Boethius I m. II, 6 *caelo aperto*, Seneca bis *aperto caelo* (*aethere*), Boethius III m. VIII, 17 et Seneca *polum stelliferum* habet, *Tityos* et apud Boethium III m. XII, 39 et apud Horatium Carm. III 4, 77 inducitur? De Seneca rectius quam Sitzmannum (*nullus fere est versus in Boethio, qui non e Seneca depromptus esse videatur*) Huettingerum iudicasse puto (1902, 72: *haud scio an parum recte Peiper opinetur omnes illos Senecae locos revera Boetio ob oculos versatos esse*); cf. Indicem locorum et metra, quae Peiper p. 219 sqq. e Senecae tragoediis repetit.

## III. DE INTERPRETIBVS ET COMMENTATORIBVS CONSOLATIONIS.

Ad Peiperi Prolegomena,[2]) Ueberwegii librum iam allatum, Groeberi et Pauli enchiridia (Grundriß der roman.

---

Klingner 88, 4: *quoniam Christianum eum fuisse et opera theologica scripsisse iam constat, non opus est ad Stoicos confugere.* Bonnaud, *Speculum* IV 201, 4 Neoplatonicos Stoicorum doctrinam moralem secutos esse, physicam reiecisse monet.

[1]) *Studia in Boetii carmina collata.* Programm. gymn. vet. Ratisbonensis 1900 et 1902; v. F. Wilhelm, *Maximianus et Boethius.* Mus. Rhen. LXII 691 sqq. et editionem Adriani a Forti Scudo infra adferendam.

[2]) P. XLI sqq., LI sqq.; addas G. Huet, *La première édition de la Cons. de Boèce en Néerlandais.* Mélanges Havet. Paris 1895, 561 (agitur de inferioris Germaniae interpretatione primum a. 1485. Gandavi impressa, quae cum interpretatione Flamandica transcripta est in codice quodam Par. N. acqu. 1496) et Thomas in *Notices et extraits des mss. de la Bibl. Nat. 41* (magistri Petri Parisiensis versio Francogallica et commentarius in codice Vat. Lat. 4788). De versionibus a. 1473, 1794, 1918

[deutschen] Philol.) lectore relegato hos interpretes et commentatores[1]) commemorare satis habeo.

Regi *Alfredo*, cum Consolationem in linguam Anglosaxonicam verteret, praesto fuisse commentarium sive potius paraphrasin ab *Asserio* episcopo, qui non ante a. 880. regis praeceptor erat, confectam constat. Similitudinem quandam intercedere inter Alfredi versionem seu paraphrasin et scholia ad Consolationem adscripta docuit Schepss[2]), cum vetusti illius commentarii specimina e codice W, in quo perpetuus commentarius (quem K littera insignivit) Consolationem sequitur, et e Monacensi 19.452 (Y) deprompta[3]) programmati Virceburgensi a. 1880/1., p. 32—37 inseruisset.[4]) Idem commentarium illum ante a. 890. confectum Asserio praesto fuisse putat. Quaestione de commentarii auctore instituta neque Lupi Ferrariensis genera metrorum neque Trithemii verba fide non satis

---

publicatis v. caput quintum huius praefationis. De *imitatoribus* adeas praeter Peiperum (p. LVI sqq.) indicem Patrologiae Migneanae (CCXVIII 1281), Wattenbach, *Benedictus de Pileo* (Festschrift zur Begrüßung der Heidelberger Philol.-Vers. 1865, 106; cf. Sabbadini in *Bibl. stor. del rinascimento* V 153 sq.), A. Auer, *Joh. v. Dambach und die Trostbücher vom 11. bis 16. Jahrh.* (Beitr. z. Gesch. d. Philos. XXVII) Monach. 1928, A. Doren, *Fortuna im Mittelalter*. Vortr. d. Bibl. Warburg 1922/23 I 86, indicem Alagherianum editionis, quae infra commemorabitur, et quae Doren p. 108 adn. 86, Klingner 118, Rand 9, 1; 12, 3 de *Danteo* adnotaverunt; de *auctoritate* praeter ea, quae Peiper p. LX sqq. congessit, G. P. Dolson in *Am. Journ. of Philol.* XLIII (1922), 168 (Imprisoned English Authors and the Consolation of Philosophy of B.), 356.

[1]) *Grillii*, qui Sabbadinio (l. c. 14, 75) Boethio aequalis fere fuisse videtur, commentarium in Consolationem errori cuidam (fortasse Amplonii Ratinck) deberi exponit Martin (Stud. z. Gesch. u. Kultur d. Altert. XIV 2/3, 1927, 183).

[2]) Archiv f. d. Stud. d. neueren Sprachen XCIV (1895), 149.

[3]) Praeterea p. 157 adfert Aurelianensem 226 (codicis V gemellum), Escorialensem e II 1 (de Gothano v. Peiper p. XXXXII), Harleianum 3095, Monac. 15825, Par. 6401, 6401 A, 6402, 6639, 8039, 8308, 10400, 14380, 15090, 16093, 17814, N. acqu. 1470, diversum autem et paulo recentiorem esse commentarium in codice Sangallensi 845 contendit et scholia, quae in Carnotensi, Einsidlensi 179, Metensi, Monac. T, Par. 13953, W exstant.

[4]) Aliud specimen exhibet Arch. f. lat. Lex. VIII 500.

digna neglexit (Chron. Hirsaug. I 113 ad a. 970.): *Claruit etiam his temporibus in Monasterio Fuldensi post Wernherum Poppo venerabilis monachus magister scholarum consensu omnium constitutus. Hic, ut Meginfridus testatur, libros Boetii De consolatione primus inter omnes suis commentariis explanavit.* Schepss p. 159 a Trithemio confusos esse suspicatur *Popponem* et *Bovonem*, qui initio decimi saeculi abbas Novae Corbeiae erat et hortante Bovone, propinquo episcopo Catalaunensi, commentarium in libri tertii carmen nonum confecit; v. Angeli Maii (qui codice quodam Vaticano usus est; cf. Harl. 3095, Met. 377) *Class. auct.* III 331—345 et Migne LXIV 1239; I. A. Endres in Ann. philos. soc. Goerres XXV (1912), 364. *Genera metrorum Servati Lupi*,[1]) qui abbas Ferrariensis paulo post a. 862. mortuus est, apud Peiperum p. XXV habes neque quicquam lucramur codicibus adhibitis, quos Lupi tractatum exhibere in capite IV. huius praefationis adnotatum est (F optimus esse videtur). Arithmeticae et Topicorum Boethianorum codices commemorat (Mon. Germ. Epist. VI 16, 26; 20, 6; 24, 24); commentarium in Consolationem eum confecisse neque adfirmari neque negari potest.[2]) Specimina commentariorum in commentatione quoque invenies, quam ad *Notkeri* Labeonis versionem Theotiscam[3]) si minus saeculo X. exeunte attamen XI. ineunte confectam respiciens Naumann inscripsit: *Notkers Boethius*.[4]) Quod *Remigii* Autissiodorensis[5]) commentarium (R, cf. infra codicem Trevericum)

[1]) Cf. C. H. Beeson, *Loup of Ferrières as scribe and text critic*, The Mediaeval Acad. of America. Publ. 4. Cambridge Mass. 1930.

[2]) Cf. Schepss p. 159: 'Außer Aldhelm werden die Größen von Fulda, Ferrières, Auxerre in Betracht zu ziehen und ihre Ansprüche auf die Urheberschaft von KY zu prüfen sein.'

[3]) E Sangallensibus 825 et 810 edita est a P. Piper (Germ. Bücherschatz VIII. Freiburg i. B. 1882); cf. librum Lindahlii, qui ad p. 9, v. 10 allatus est.

[4]) Quellen u. Forsch. zur Sprach- u. Kulturgesch. d. germ. Völker. CXXI. Straßburg 1913; cf. Phil. Woch. 1918, 832.

[5]) De Remigio, auctore commentarii in Boethii *Opuscula sacra* conscripti, v. Phil. Woch. 1931, 1304 (*Recherches théol.* III 237).

distinguit a paulo meliore (X), non improbabilis est opinio neque vero a Naumanno satis probata. De vetustioris cuiusdam commentarii auctore si coniecturam proferre licet, in censum veniunt Dunchad,[1]) Elias, *Heiricus* Autissiodorensis, Lupi discipulus, Remigii magister,[2]) Martinus Laudunensis,[3]) *Ioannes Scottus*. Ab E. K. Rand[4]) erutus est Scotti in Boethii *Opuscula sacra* commentarius, cuius cum indole nescio an consentiant glossae interlineares et marginales in codice V litteris, quas dicunt insulares,[5]) conscriptae.[6]) Rand p. 12 propter scripturam

---

[1]) V. Traube Vorles. III 155; M. Esposito in Didaskaleion III 173.

[2]) L. c. 142 (= N. Arch. f. ält. dt. Gesch. XVIII 1893, 87); 149 (95); 151, 1 (97, 2); 182, 3 (N. Arch. XVII 404). Mon. Germ. P. L. aevi Car. III 422, 1, 2; 423, 10; 424, 3.

[3]) Cf. Bull. John Rylands Libr. IX (1925), 130.

[4]) Quellen u. Unters. zur lat. Phil. des MAlt. I 2.

[5]) Compendia tamen plerumque occurrunt, quae in Europae continenti manserunt. De Scotti manu utique diversa v. Acta Acad. Bavar. XXVI 1 (1912), et quae Phil. Woch. 1924, 788 de commentatiuncula quadam Randii exposui.

[6]) En habes specimina quaedam: (12, 9 *o*) *interiectio*. (12, 10 *convinci*) *ut se delatori vel principi opponeret pro salute totius senatus*. (12, 12 *fuscarent*) *macularent*. (12, 14 *insita*) *o magistra*. (12, 19 *captare*) *desiderare* (item T). (12, 20 *consimilem*) *rationalem*. (12, 21 *penetral*) *secretum* (item T). (*domus*) *gens*(?). (12, 22) *symmachus similiter vel aequaliter*. (13, 5 *ultro*) *insuper*. (13, 9 *quo*) *unde*. (13, 10) *ipsa opinio*. (13, 14 *affingitur*) *componitur*. (13, 20) *gestum animi exprimentes*. (13, 22 *incitari*) *provocari*. (*insontes*) *innocentes*. (*non modo*) *non solum*. (13, 23 *privatos*) *alienatos*; cf. Corp. Gloss. IV 182, 9. (ad II m. II): *Verba ista sunt philosohię* (sic) *nunc*; *hactenus fuerunt fortune*. (26, 23) *sellę quę anteferebantur et erat maxima dignitas, si qui ea resider*(*et*) (f. 30r; in marg. f. 29v: *Curules sellae sunt, ubi consules de curru descendentes residebant*). (26, 24 sqq.) *pro triumpho locus genus dignitatis aut corona dabatur aut dicebatur. hic laudem oratoris intelligebatur*. (II m. VI) *triones dicuntur quasi terriones quod terram terunt unde et bos graece trion. Ipse auster calidus atque fulmineus* (praeter Isid. Et. III 71, 7 cf. Festi locum lacunosum 339 M., 540 Thewr., 456, 1 L.). (43, 15) *Fabricius fuit rex Romanorum, qui propterea dicitur fidelis, quia rem publicam servavit. Ipse respondit legatis Samnitium* eqs. (v. Serv. Aen. VI 844). (l. l. 16) *propterea rigidus dicitur, quia semetipsum interfecit*. (55, 4) *scilicet ut non habeant sollicitudinem nec ipse sollicitudines eorum*

insularem fide digniorem esse dicit Laur. LXXVIII 19, ubi vitae III. Peiperi, quae praefationis in glossas speciem prae se fert (Rand 96), praemittitur: *Verba Iohannis Scoti.* Explicationes metricae, quae in V eadem manu insulari satis multae adscriptae sunt, non omni ex parte cum Lupo consentiunt[1]; velut haec verba restant I m. v (quod ad Lupi quintum anapaesticum Pindaricum pertinet) in margine adscripta: . . . *daricum metrum* | . . . . *daro dictum non quod* | *invenisset ille* | . . . . *stans anapaestum et spondeum.* Ut diiudicari possit, num Heiricus (cf. Rand 15—78, 83) Ioannis glossas, Remigius[2] Heirici commentarium adhibuerit, totam scholiorum farraginem perscrutari opus est, quod an operae pretium non sit dubito.

*Adalboldi*, qui episcopus Traiectensis a. 1027. obiit, commentarius ad III m. IX (p. 63, 17 sqq.) traditus quod sciam e Par. 6770 et 7361, Vind. 388 a Gu. Moll editus est.[3] Cum *Guillelmi de Cortumelia* commentario, quem Peiper p. XXXXV. commemoravit, conferenda sunt, quae M. Cuntze[4] de Mon. saec. XI. exposuit, qui commentarium exhibet item *ad fratrem G. ordinis praedicatorum missum.* De *Dionysio de Leuuis* (*Lewis*) vide nunc Dionysii Cartusiani op. vol. XXVI Tornaci 1906 emissum. E reliquis commentariis maximi momenti sunt ii, quos *Guillelmus de Conchis* (cf. Muelleri Enchirid. IX, II 3, 218) s. XII., Nicolaus *Treveth* et Robertus *Groshead* s. XIII., *Thomas Anglicus* (non Thomas Aquinas) s. XIV. confecerunt.

---

*mentem remordeant. eculeus dicitur vinculum, aculeus tamen acumen unius cuiusque rei.* (60, 4 *echinus*) cf. Corp. gloss. V 19, 14. (ad mediam fere prosam III 9) *Augustinus dicit: Quid malum nisi privatio boni et vitium boni?*

[1]) Consentit cum Lupo explicatio metri Phalaecii, quae ad Martianum Capellam (p. 17, 15 editionis Dickianae) adfertur e codice Benedictoburano (Mon. 4559) s. XI.

[2]) Cum Remigio aliquo modo (v. Manitium in Enchir. Muelleri IX 2, 509) cohaeret Aynardus de S. Apro Tullensi, qui Par. 15090 scripsit.

[3]) Kerkhistorisch Archief III (Amstelodami 1862) 163.

[4]) Die Hs. 14836 der k. Hof- u. Staatsbibl. in München. Suppl. z. hist. Abteil. der Zschr. f. Math. u. Phys. XL (1895) 79.

Ad sermonem, qui a provincia Gallica nomen habet, carminis anno fere millesimo[1]) *De captivitate et morte Boethii* conditi adfero specimen[2]) codicis Aurelianensis, quem Peiper saec. IX. tribuere voluit.

Graecae interpretationis saec. XIII. a *Maximo Planude* confectae, quam integram neque vero omnibus codicibus adhibitis (cf. S. B. Kugéas, Philol. LXXIII [1914/6], 318. Vat. Gr. 328, 329. Vind. phil. Gr. 251) primus edidit E.-A. Bétant (Genavae 1871) non omnibus locis, quos tractavit Sp. Bases, *De locis quibusdam Boetii librorum.* Ἀθηνᾶ IV (1892) 341—363, sed hic illic ratio habenda est, v. p. 86, 22; 92, 14.

## IV. DE CODICIBVS.[3])

En habes codices a. 1100 vetustiores, qui a Peipero et Schepssio aut a nobis in huius editionis usum adhibiti sunt, recentioribus quibusdam ob causas, quae suo loco allatae sunt, intermixtis.

1. *Alenconiensis* 12 (S. Ebrulphi Uticensis), s. X. ut videtur, a Schepssio familiae K (v. supra p. X.) adscriptus. Epigr. inc. *Ut gaudere solet.*

2. *Antverpiensis* musei Plantiniani M. 190 (prius 38), quo in altera editione Peiper usurus erat, initio IX. saeculi scriptus, Gallicae originis cum scholiis et glossis; insunt emendationes Pulmanni; 116 f., 18 v.[4]). Signavimus **Antv.**[5]).

3. *Aurelianensis* 270 (226; Floriacensis), s. IX. (Schepssio, qui eum inspexit, auctore) 320 f., 240 × 160, 20 vv. Continentur Consol. et (inde a f. 231) quinque *Opuscula sacra.*

---

[1]) Cf. C. Voretzsch, Einführ. in d. Stud. d. altfranz. Lit.² 1913, 31.

[2]) Monaci, *Facsimili di antichi mss. per uso delle scuole di filol. neolat.* tab. 33—39.

[3]) De carminibus a verbis *Ut gaudere solet* et *Ut laetus ponti* incipientibus v. Peiper p. XIIII.

[4]) Alter *Antverpiensis* musei Plant. (M. 250, prius 100, 112) in catalogo, quem publici iuris fecit Seymour de Ricci (*Rev. des Bibl.* XX 1910, p. 227), XIII. saec. attribuitur, initio saec. XIV. ab J. Denucé (*Catalogue des mss. du Musée Plantin-M.*, Anvers 1927), ut benevole nos certiores fecit rector Musei Plant. M. Sabbe.

[5]) De Argentoratensi 3762, s. XI.: Consol. III 10—m. XII v. *Cat. général des mss. des bibl. publ. de France. Départ.* XLVII.

Ex iis, quae Schepss enotavit, magnus cum codice *V* (no. 78) consensus patet, qui ad correcturas quoque pertinet; in margine raro scholia adscripta sunt, saepius Lupi explicationes metricae ad singula carmina exstant. Cf. Delisle in *Notices et extraits* 1884 et de Albino, codicis librario, *Bibl. école d. chart.* LXII 157. Nobis *Aur.*

4. *Aurelianensis* 271 (227), s. XI.

5. *Bambergensis* M IV 2 (F 7 Dombibl.), s. X. (cf. Jaeck, Schrifttafeln III 4, 8), binis columnis neglegenter exaratus, a Peipero (*B*) collatus. Continentur: *Consol.* et Ambros. *De excessu fratris.* Epigr. inc. *Ut gaudere solet.*

6. *Bambergensis* M V 12 (F 21), s. XI., in margine metrorum nomina e Lupi commentario repetita sunt. Peipero, qui librum contulit (*C*), aut ex ipso Bernensi 179, antequam is correctus est, aut ex eius simillimo codice descriptus esse videbatur; neque vero dubium esse puto, quin ex codice *T* correcto fluxerit. Siglum item *C*.

7. *Bernensis* 179, s. IX./X., 64 f. (quorum ultimum continet *Prisciani grammatici Particiones versuum duodecim Aeneidos principalium*: Gr. L. III 457). Inest: *Consol.* cum scholiis et vitis. Contextus, ut verbis utar Peiperi, qui collationem habuit Kurzianam, scatet mendis, quibus librarius neglegentissimus in scribendo verba auctoris depravavit; cf. Naumann l. l. 9. Siglum retinuimus *K*.

8. *Bernensis* 181 (olim magistrorum de Sorbona), s. X./XI., 83 f. (v. Peiper p. VIIII), desinit p. 126, 25 *praestare*, saec. XIV. suppletus est; a Bloeschio bibliothecario Schepssii gratia inspectus.

9. *Bernensis* 421, s. XI., 70 f. Insunt: *Tract. metr.*, *Vitae*, *Consol.* Peiper (ed. p. VIIII, XXXV sq.), cui est *G*, eum maxime interpolatum esse dicit.

10. *Bernensis* 455 et A 92, s. IX./X. Insunt: fragmenta quaedam, quae videsis apud Peiperum p. VIII sq. (*β*).

11. *Bonnensis* 175 (36), s. IX./X. (non XII., ut in Klettei et Staenderi catalogo scriptum exstat), cuius bonitatem Peiper, qui eum contulit, praedicat. Textus incipit p. 34, 14, desinit 120, 23; praeterea exciderunt 40, 6—41, 21; 43, 16—44, 27; 52, 20—53, 24; 65, 22—66, 27; 114, 3—116, 27; cf. Naumann 14; 17; 21; 22, 1. E. Steinmeyer, Althochd. Glossen IV 388. Siglum Peiperi *D* servavimus.

12. *Cantabrigiensis* Coll. Corp. Christi 214, s. X./XI., cuius folia non integra servata sunt, quia mures ea corroserunt. Insunt: *Tract. metr., Vitae, Consol.* Inspexit Henricus Schenkl.

13. *Cantabrigiensis* Coll. Trinitatis 1179 (O 3, 7; S. Augusti Cantuarensis), s. X., 52 f. Insunt: *Tract. metr., Vitae, Consol.*

14. *Cantabrigiensis* Universitatis 1552, s. XI., f. 171—210 carmina quaedam exhibet; v. *Zschr. f. dt. Altert.* 1869, 453.

15. *Cantabrigiensis* Univ. 1567 (Gg V 35), s. XI. Insunt: *Iuvencus, Sedulius, Arator, Prosper, Prudentius, Consol., Rabani Mauri, Aldhelmi, aliorum carmina.* Inspexit Henricus Schenkl.

16. *Cantabrigiensis* Univ. 2007 (Kh III 21), s. XI.

17. *Cantabrigiensis* Univ. Nn IV 25, 26: notae Askewii in Consol. plerumque ad codices Cantabrigienses, Londinenses, Parisinos spectantes.

18. *Carnotensis* 59 (91), s. XI., 95 f., 285 × 185, 21 vv. Insunt: *Vitae, initium tract. metr., Consol.* cum schol. Metensi et Sangallensi 844 similibus; Schepssii gratia inspexerunt C. R. Gregory et G. Gundermann.

19. *Einsidlensis* 149, s. X., 178 p., 238 × 178. Continentur: *Prosperi epigrammata, Vita I., Consol., tract. metr.* Inspexit Gabriel Meier. Cf. Naumann 14, 17, 21; Steinmeyer 423.

20. *Einsidlensis* 179, s. X., 190 p., 266 × 220. Insunt: *Gregorii epistolae, Vita, commentar. in Consol., tract. metr.* Inspexit G. Meier.

21. *Einsidlensis* 302, s. X., 144 p., 280 × 220. Continentur: *Arator, Consol. cum Vita et tract. metr., Prosper, Prudentius, Bonifacius, Aldhelmus*; collatus in Peiperi usum (*M*). Epigr. inc. *Ut gaudere solet*; cf. Naumann 14 sqq., Steinmeyer 424.

22. *Einsidlensis* 322, s. X., 310 p., 198 × 192. Insunt: *Vita I., Consol. cum explicationibus metr.* Inspexit G. Meier. Cf. Naumann 14, 17, 21; Steinmeyer 426.

22 a. *Erfurtensis* Amplon. 27, s. XI./XII. (**Erfurt.**)

23. *Erlangensis* 301, s. XI., cum editione Sitzmanni collatus ab A. Pfeiffero, *Beiträge zur Kenntnis alter Bücher u. Hss.*, Hof 1783, I 139, II 149. Signavimus: **Erlang.**

24. *Escorialensis* e II 1, s. XI. (cf. Sitz.-Ber. d. Akad. Wien CXI 461, CXII 470 et Antolini catalogum; de nota Anglosaxonica Schepss, *Arch. f. Stud. neuer. Sprachen* XCIV, 1896, 157). Insunt: *Tract. metr., Consol. cum schol.*

25. Florentinus *Laurentianus* XIV 15, s. IX. in. (non XI.), 90 f., 242 × 188, 26 vv. Continentur: *Opuscula sacra et Consol.* Epigr. inc. *Ut laetus ponti. Ut gaudere solet.* Collatus ab A. Soutero Oxoniensi. Siglum: *L.*

26. Florentinus *Laurentianus* LXXVIII 19, s. XII./XIII., 47 f., 33 vv.; commemorandus est propter Vitas iam a Mabillonio *Mus. Ital.* I 219 editas; cf. Vitelli-Paoli, *Collezione Fiorentina*, lat. IV.

27. *Glasgov.* Hunterian Museum U 5, 12, s. XI.

28. *Gothanus* 103, 104, s. XI./XII. Peipero *A*; propter Vitas adferendus. Insunt praeterea: Tract. metr., Opuscula sacra, Consol.

29. *Laudunensis* 439 (C 319, 182), s. IX., 54 f., 250×170, 23 vv.; incipit 34, 27, lacunis deformatus, metrica explicatio semel adscripta est. Inspexit Schepss. Signavimus: ***Laud.***

30. *Londiniensis*, Mus. Brit., Additional Ms. 15601, s. X./XI.

31. *Londiniensis*, Mus. Brit., Additional Ms. 19726, s. XI.

32. *Londiniensis Arundelianus* 514, s. XIV., unum solum fol. s. XI. habere dicitur.

33. *Londiniensis Harleianus* 2685, s. X., praeter Consol. Fulgentium et Martianum Capellam continet.

34. *Londiniensis Harleianus* 3068, s. XI. Inest Consol. liber I.

35. *Londiniensis Harleianus* 3095, s. IX./X. (Ruodberti liber, v. Gottlieb, *Über mittelalt. Bibliotheken* II 279) cum Opusc. sacris et Consol.; cf. tab. LVII. in *Cat. of Ancient Mss.*, ubi specimen commentarii et explicationum metr. habes. W. M. Lindsay, vir doctissimus, mea gratia inspexit.

36. *Maihingensis* bibliothecae Wallersteinianae I 2 Lat. in 4°, ms. 3, s. X./XI. (***W***) a Froumundo[1]) scriptus, 113 f., 270×220; cum scholiis et comment. Schepssius in programm. Virceb. a. 1880/1 codicem parvi pretii contulit et iusto pluris fecit. Explicit: *Ut gaudere solet.* Cf. Naumann 2, 14.

37. *Metensis* (S. Avoldi) 377 (*O* Peipero[2]), nobis ***Met.*** s. X./XI., 100 f. Insunt: Tract. metr., Vitae, Consol. cum schol. ad Carnot. et Sangall. 844 proxime accedentibus (cf. Studemund, *Bresl. phil. Abh.* II 3, 1888, 75), titulus opusculi De trinitate; inspectus ab H. Burtin Metensi. Expl.: *Ut gaudere solet. Ut laetus ponti.*

38. *Monacensis* 14324 (Emmeranus 324), s. X./XI., a Peipero collatus (***E***), qui similitudinem quandam cum *V* intercedere vidit.

39. *Monacensis* 15825 (Salisburgensis), s. X./XI., 250×180, 24 vv. Continentur: Vitae, Consol. cum schol. et nonnullis explicationibus metr. Inspexit Schepss.

40. *Monacensis* 18765 (*Tegernseensis* 765), s. IX. in., cum Peipero siglo ***T*** insignivimus, 74 f., 222×165, 28 vv. Insunt: Ludicra quaedam arithmetica (f. 1 et 2^r), Opuscula

---

[1]) Cf. J. Kempf, *Froumund von Tegernsee.* Progr. d. Ludwig-Gymn., München 1900. *Mon. Germ. Epist. sel.* III 1, 1926, p. XI sq., 18, 6. 49, 20.

sacra (praeter librum contra Eutychen), Consol. cum scholiis quibusdam (v. Naumann 14, 17), metrica explicatio ad I m. v (p. 13, 25 sqq.); carmina litteris uncialibus minio exarata sunt. Quintus quaternio olim excidit; quae nunc f. 33—39 leguntur, saec. XI. e codice Maihingensi (v. Schepssii progr. Virceb. 27) suppleta nullius pretii sunt. Codex *T*, cum ex eo descriptus sit Sangallensis 844 (v. infra 69) anno 872. utique antiquior, saec. X. adscribi nequit, immo si litterarum formas (crassas hastas superiores et litteras velut *r* et *t* inter se coniunctas) spectas, initio saec. IX. tribuendus est.

41. *Monacensis* 19452 (Tegerns. 1452), s. XI., 76 f.; cf. Schepssii progr. Virceb. 30 (*Y*), Naumann 2 sqq.

42. *Montepessulanus* H 306, s. IX. exeuntis, 222 f., 230 × 160, 27 vv. Insunt: Opuscula sacra, Consol. II m. v; inspexit C. R. Gregory (huius ed. p. 36, 20: *qui*).

43. *Oxoniensis Bodleianus* 38 (olim Petri Danielis et Nicolai Heinsii), s. XI., f. 30—57. Carmina praebet.

44. *Oxoniensis Bodleianus* 806 (Auct. F 1, 15, olim Leofrici episcopi Exoniensis, v. *Class. Review* IV 241; Sitz.-Ber. d. Akad. Wien 139 X 67), s. X. Insunt: Tract. metr., Vitae, Consol., Persius (cf. Paris. 15090); A. C. Clark, vir doctissimus Oxoniensis, mea gratia inspexit.

45. *Oxoniensis* Coll. Corp. Christi LXXIV, s. XI. in. Inest Cons. cum tract. metr.

46. *Oxoniensis* Coll. S. Trinitatis 17, s. XI. Continentur: Consol., Arithmetica, Aratus.

47. *Parisinus* Graec. 3069 continet fragmenta ab Angelo Politiano e multis scriptoribus Graecis et e Boethii scriptis excerpta; cf. C. E. Ruelle, *Mélanges Picot* I, 1913, 306, 2.

48. *Parisinus* Lat. 1154 (S. Martialis Lemovicensis), s. XI., f. 118—121 (210 × 160, 16 vv.). Insunt: I m. 5. III m. 5. IV m. 7; inspectus a Schepssio. Cf. Dümmler, *N. Arch. f. ält. dt. Gesch.* IV 114. Notarum musicarum imaginem exhibet Coussemaker, *Hist. de l'harmonie du moyen âge.* Paris 1852, tab. II (cf. p. 100 sqq.).

49. *Parisinus* 6401 (Colbertinus), s. X./XI., 151 f., 280 × 200, 25 vv. Praebet: Tract. metr., Consol. (Expl.: *Ut laetus ponti, ut gaudere solet*), Arithm.; cf. *N. Arch. f. dt. Gesch.* XI 138. Inspectus a Schepssio.[1])

50. *Parisinus* 6401 A (Philiberti de la Mare), s. XI., 94 f., 280 × 220, 22 vv. Continet: Consol. cum nonnullis explicationibus metr. Schepss monet et in huius codicis et in manuscripti 14380 (cf. 17814, infra

[1]) Idem reliquos Parisinos usque ad 65 (praeter 54 et 55) inspexit.

no. 60 et 64) subscriptionibus formam ⊏ (= C) occurrere et utriusque codicis scholia cum *KY* consentire.

51. *Parisinus* 6639 (Puteanus, Colbertinus), s. X., 148 f., 230 × 185, 26 vv. Continentur: Consol. cum schol. et paucis explicationibus metr., Arithm.; cf. Schepssium, *N. Arch. f. dt. Gesch.* XI 134.

52. *Parisinus* 7181 (Puteanus, Regius 5365) *P*, s. IX. a Schepssio recte adscriptus, ut ectypo f. 168 comprobatur, quod ab Henrico Omont, viro doctissimo, acceptum medio fere saeculo tribuerim; 174 f., 280 × 220, 35 vv. Insunt: Arithmetica, Musica, Consol. (usque ad 120, 28; desunt 51, 24—52, 21) sine schol. Explicationes metr. rarissimae adscriptae sunt; 48, 15 et 51, 4 notae marginales irrepserunt. Menda non desunt, sed consulto textus immutatus esse non videtur; cf. 2, 26; 9, 7; 19, 11; 21, 23 sq.; 26, 20; 29, 13; 35, 17; 37, 27; 45, 13; 49, 12. 16; 51, 5; 54, 1. 21. 27; 58, 14; 59, 26; 60, 12; 116, 30; 120, 10. 12.

53. *Parisinus* 7183 (S. Dionysii, Colbertinus 5078, Reg. 5449), s. X./XI. Pars tertia (280 × 190, 26 vv.) Consol. (inde a 16, 6 *meorum*) exhibet; rarae explicationes metr. cum Lupo non congruunt, scholia item rara cum Froumundo (*Y*) consentiunt.

54. *Parisinus* 7730, s. XI. Insunt: Tract. metr., Consol.

55. *Parisinus* 7925 (S. Martialis Lemovicensis, ut vid.), s. IX., v. S. G. de Vries, *Boethii fragmentum notis Tironianis descriptum* in Sylloge commentationum, quam viro clarissimo Constantino Conto obtulerunt philologi Batavi. Lugd. Bat. 1893, 127—135 (Consol. III m. v [p. 55, 26 sqq.]: v. 3 *ne* = T², 7 *tile* = K, 9 *querellas* = DK).

56. *Parisinus* 8039 (Thuaneus), s. X., 77 f. Continentur: Lucanus, Consol. cum schol. et explicationibus quibusdam metr.

57. *Parisinus* 10400, s. X., f. 90—93 (240 × 160, 32 vv.). Inest: Consol. 104, 1—113, 5 (*iudicat*).

58. *Parisinus* 12961 (S. Mauri Fossatensis, Sangermanensis), s. XI., 129 f. Continet: Tract. metr., Consol. cum schol. et explicationibus metr., Opuscula sacra.

59. *Parisinus* 13026 (Corbeiensis, Sangerm.), s. IX., 181 f., 260 × 190; carmina exhibet.

60. *Parisinus* 14380 (S. Victoris Parisiensis 303), s. X., 64 f., 400 × 240, 30 vv. Insunt: Vita, tract. metr., Consol. cum schol. (cf. Par. 6401), in fine ff. 1—36 additus est commentarius Linconiensis s. XIV. scriptus.

61. *Parisinus* 15090 (S. Victoris 751), s. X., 89 f., 240 × 220, 20 vv. Exhibet Vitas, partem tract. metr. (item explica-

tiones), Consol. cum schol.; codicem ab Ainardo scriptum (cf. f. 12 et 26), quod e verbis f. 89 (a Vallino?) exaratis efficitur, etiam Persium praebuisse alicuius momenti esse videtur (*Par.*).

62. *Parisinus* 16093 (*Chartreuse de Scillon près Bourg-en-Bresse*, Sorbon. 355), s. XI., 69 f., 280 × 210, 25 vv. Insunt: Pars tract. metr., Consol. cum schol.

63. *Parisinus* 16678 (Sorbon. 1573), s. XI., 213 f., 230×170, 34 vv. Insunt: Macrobius, Consol. inde a p. 2, 14 ([*ex*]*tulisset*). (Ugutio scripsit).

64. *Parisinus* 17814 (Buherianus C 45), s. XI., 123 f., 290 × 210, 25 vv. Continentur: Vitae, Tract. metr., Consol. cum schol. (cf. Par. 6401 A, supra no. 50).

65. *Parisinus*, Nouv. acquis. 1478 (Cluniacensis 49), s. XI., 91 f., 273×182, 2 laterc. 56 vv. Insunt: Consol. cum schol., scripta philos.

66. *Pommersfeldensis* 786 Schepssio teste non s. XI., sed XIV.

67. *Romanus* Angelicus R 6, 14; 33 f., 252 × 170, mutilus; in Narduccii catalogo saec. XIV., a Stangelio, qui eum Schepssii gratia inspexit, X. adscribitur.

68 a, b. *Sangallensis* 810 et 825 s. XI. Notkeri textum et versionem exhibent (v. supra p. XI.).

69. *Sangallensis* 844 (*F*, 186 p., 225 × 160, 21 vv.) inter libros Grimoaldi abbatis (847—871) recensitus (v. P. Lehmann, *Mittelalt. Bibl.-Kat. Deutschlands u. d. Schweiz* I 89, 9; de Hartmuto cf. 87, 21); cui aetati conveniunt litterarum formae speciminis intercedente bibliothecae praefecto lucis ope confecti. In codice, quem Schepss accurate contulit, et 29, 4 (ex quo loco rationem inter *F* et *T* intercedentem cognosci posse Schepss suspicatus est) et 100, 20 verba a manu priore omissa a manu altera, quae scholia quoque addidit, suppleta sunt, quae in *T* unum ipsum versum efficiunt. Cum utriusque libri lectiones mirum quantum consentiant (p. 75, 1), dubium non est, quin *F* e *T* correcto descriptus sit; adhibendus igitur erat in codicis *T* lacuna. De Lupi tractatu supra p. XI., de scholiis Naumann p. 14: 'Von untergeordneter Bedeutung, weil durch starke Benutzung ein großer Teil namentlich der unteren Marginalscholien unleserlich geworden ist.'

70. *Sangallensis* 845, s. X., commentarium praebet in Schepssii progr. Virceburgensi 1880/1, 4, 31 sqq. *S* littera insignitum; cf. Naumann 14 sqq.

71. De *Selestadiensi* 1189 (s. X.?) v. Urtel, Jahrbb. CIX, 1874, 215.

De *T(egernseensi) Monac. Lat.* 18765. *v.* p. XVII, no. 40.

72—74. De *Treverico* 1093 (1464; *L* Peiperi) et duobus fragmentis, item s. XI., v. Langen (*Symbol. phil. Bonn.* 263), Steinmeyer II 64, IV 622, Rand, *Ioh. Scottus* 96, Naumann p. 1. Codex praeter Boethium exhibet Prudentium, Sedulium, Aratorem, Avianum; f. 115 b incipit *Expositio in libro Boetii De consol. phyl. Remigii Autissiodorensis magistri* (sequuntur Vitae III. et IV. et reliquarum partes).

75. *Turonensis* 803 (749, 130, C 803, S. Martini 21), s. IX./X., 103 f., 289 × 220, 2 laterc. 33 vv. Continet: Arithm., Consol. cum paucis scholiis. Tract. metr. Inspexit Gregory. Cf. Rand, *A Survey of the Mss. of Tours* (*Mediaeval Acad. of America. Public.* 3, 1929) I 193; tab. CLXXXIV 3, 4, CLXXXV 1.

76. *Valentianensis* 354 (288; F 3, 5. S. Amandi Elnonensis), s. XI./XII., a Brandtio et Holdero inspectus, propter Lupum adferendus.

77. De *Vaticano* 3362 v. E. Narducci, *Intorno all' autenticità di un codice Vat. contenente il trattato di Boezio De cons. phil. scritto di mano di Giovanni Boccaccio.* Atti dell'Acc. Lincei. Mem. della classe di scienze morali stor. e fil. VIII (1882), 3, 243.

78. *Vaticanus* 3363, s. IX. (*V*), 60 f., 260 × 185, 28 vv. Inest: Consol. cum schol. et eiusdem (v. supra p. XII, adn. 6 et p. 100, 10) et posterioris aetatis. In initio folia quaedam s. XV. suppleta, alia prorsus evanida sunt. Adhibere potui St. Sedlmayeri collationem et imaginem, quae dicitur photographica.

79. *Vaticanus* 3865, s. X., 57 f., 248 × 230, 23 vv. Praebet Consol. (usque ad p. 121, 20) cum schol. et explicatione metrica; partem contulit Wartenberg.

80. *Veronensis* LXXXVIII (83), s. IX./X. Insunt: I m. II, III m. IV, V, VI.

81. *Vindobonensis* 271, s. IX./X., 80 f. Continentur: Vita II., imago Boethii, Consol. cum schol. et explicat. metr. (f. 76 sq. *Somniale Danielis prophetae quod vidit in Babylon*), Lupus (duo fol. excisa); contulit C. Schenkl. Signavi ***Vind.***

82, 83. *Vratislavienses* Rehdigeriani S I 4, 3 (54 f., s. XII.) et 4 (77 f., s. XI./XII., s. X. adscribitur in libro: *Aus Breslauer öff. Bibl. u. Archiven* 1926, 11; olim S. Michaelis Hildesheimensis), a Peipero collati et *R* et *H* litteris insigniti. Expl. *R*: *Ut laetus ponti. Ut gaudere solet.*

84. *Vratislaviensis* Rehdigerianus S IV 3 a: Vitam VI. margini f. 32 manu s. XIII. adscriptam deprompsit Peiper.

De **codicibus amissis** satis habeo ad Beckeri Catalogos relegare, unde apparet et Augiensem et Bobiensem librum exstitisse. In n. 175

Boethius cum Sedulio, 185 sq. cum Persio coniunctus est. Codicem Froehlichii cuiusdam opera Mosquam (*Reichsarchiv*) translatum ibi non reperiri testatur Olga Dobiaš, mulier humanissima; in eo fuisse commentarium rectoris cuiusdam Selestadiensis edocemur ab E. Thraemero (*Auf der Suche nach der Bibl. Iwans des Schrecklichen*. Allgem. Zeitung 1892, 2, Beil. 1 p. 4; 4, Beil. 2 p. 1).

Iam paucis comprehendamus, quae singulis codicibus examinatis de *archetypo* (*X*) statui possunt. Qui scriptura maiuscula ita confectus, ut carmina capitalibus litteris distinguerentur, bonae notae fuit, quippe qui aut Boethii temporibus aut non multo post scriptus esset; ex Italia autem in Galliam ablatus est. Nescio an e codicibus *P* et Turonensi concludi possit scripta Boethiana secundum litterarum ordinem digesta fuisse (Arithm. [Mus. cum Arithm. cohaerens], Consol.). *P* magni pretii est, cum ex eo genuina codicis *T* lectio correcturis oblitterata erui possit. Aeque ac *T* codices *Aur*(elianensis) et *L* cum Consolatione, quae Christianae indolis esse videbatur, Opuscula sacra coniungunt et lectionibus ipsis librum *V* ad eandem familiam pertinere evincitur. Quod Rand (Jahrbb. Suppl. XXVI 1901, 412 sq.) quattuor familias codicum, qui Opuscula sacra exhibent, statuit, Corbeiensem, Dionysianam, Floriacensem, Turonensem, et codices *LT* Turonensi adscribit, p. VIII. autem editionis, quam infra commemorabimus, Opusculorum sacrorum fata eadem fuisse quae Consolationis dicit, satis habeo adnotare *A* cum Floriacensi, *V* gemellum eius glossis Hibernica scriptura additis cum Laudunensi cohaerere, Lupum, cuius metrorum Boethii exemplar antiquissimum in *F* apographo codicis *T* exstat, operam textui Boethiano navasse veri simile esse; Turonensem iam commemoravi. In aliis codicibus, quos longius ab archetypo distare consentaneum est (*Cantabr.* Gg V 35, *Einsidl.* 302, *Harl.* 2685, 3095, *Trev.* 1464), Consolatio cum poetarum Christianorum velut Aratoris, Fulgentii, Prosperi, Sedulii scriptis coniuncta est.

Quamquam enucleare non licet, qui codices simul eodem archetypi verba legente quique deinceps ex eodem fonte descripti quique inter se collati correcti sive cor-

rupti sint, tamen, qui locos, quos statim adferam, inspexerit, eum iudicaturum esse confido praeter *LPTV* cum quibusdam ad eos proxime accedentibus, *Bernensem* 179 dico (*K*), *Bonnensem* (*D*), *Laud*(*unensem*), utrumque mutilum, reliquos vix ullius pretii esse. Sunt autem loci hi:

11, 26 *eccuius* T[1] *haec cuius* L[1]PT[2] *et c.* (in mg. T) rel.

15, 21 *oriundo* A[1]LPT[1]V Par. 14380[1], Tur., Valent., Rehd. S I 4, 3 (no. 82), *oriundus* rel.

66, 25 sq. *ab suerius* Laud.[1], *ab seuerius* Laud.[2] P et fort. V[1] *ah se*(*u.*) Bern. om. L[1]T[1] *hac* T[2] *ipsa* L[2] Bodl. Auct. F 1, 15 V[2].

96, 13 *rebus gerendis* E, F in mg., Met.[2], Monac. 14324, *rebus regendis* W (Klussmann), *rege *** dis* V, *reg ** endis* Laud. (in archetypo *reb. gerendis* fuisse, *b* autem et *er* vix legi potuisse videntur; librarios Laud. et V archetypum iterum adhibuisse putare licet), *regendis* rel.

106, 19 *pressurus* KL[2] Carnot., Harl. 3095[2], Met., Bodl. Auct. F 1, 15, Par. 1154, 6401 A, 17814, Valent., *compressus* T[2]E Harl. 3095[1], *pressus* rel.

44, 14 (ubi *T* deest) *Desine* interpolatum est in omnibus codd. praeter FLPV[1] Aur., Cant., Carnot., Laud., Bodl. Auct. F 1, 15, Par. 6401, 6639, 8039, 12961, 17814, Nouv. acquis. 1478, Tur.

*LPT* propter errores quosdam, qui scriptura minuscula explicantur, non e *X*, sed e minusculo archetypo *Z* fluxisse videntur saec. VIII. scriptura eius generis confecto, quo *a* et *cc* difficillime distinguuntur (95, 26 *suarescant P*). *L* et *T* enim si minus saec. VIII., at tamen IX. ineunte conscripti sunt. *Z* scholia et explicationes (cum Lupo non semper consentientes) habuisse videtur, cf. 7, 23 et quae supra ad codicem *P* adnotavimus. Verba, quae leguntur 91, 5—9 in *Z* suo loco tradita fuisse mihi persuasi. De glossis codicis *V* ad alium textum spectantibus cf. 100, 10.

Quae cum ita essent, non dubitavi primum consensum *PT* sequi; in lacuna codicis *T*, ubi *L* et *F* consentiunt, nulla de codicis *T* lectione dubitatio relinquitur, raro aliqua, ubi discrepant. Fuit, cum pro *T* codice lacunoso

integrum *L* adhibere mallem; sed *L* codice *T* aliquantum deterior est (v. 32, 6) et suam habet orthographiam, ad quam iam delabimur.

In **orthographia** constituenda praeter codices *P* (qui quaedam velut *coherceo* et *urgueo*[1]) fidelius servavit, recentiores autem scripturas velut *iocundus* plerumque exhibet), *T* (cuius apographum *F* in orthographicis rebus non omnino consentit), *V* (aeque ac *P* medio fere saec. IX. conscriptum) respicienda sunt, quae *Cassiodorus*, De orthographia adnotavit aut excerpsit.[2]) Formae velut *illuminatio, irrisio*[3]), *immutabilis, impius, improbus* commendantur adsimulata praepositione ante *m* et *n*, quae in Augustini Civitatis codicibus Lugdunensi et Veronensi observatur (CSEL. XXXIX, p. VIIII). Cum tamen Boethius diversis formis uti[4]) et locis quibusdam (velut 28, 10 *inlaesum inviolatumque*, 42, 7 *inlatas iniurias*, cf. 92, 28) formas dissimulatas[5]) praeferre maluerit, praepositionum *ad* et *in* formas primarias hic illic cum codicibus retinui neque vero prorsus negari licet archetypum uncialem aeque ac Puteanum[6]) Livii adsimulatas ubique formas exhibuisse. Item Cassiodorus praefert *exsilium, exsors* ($P^1TV^1$), *exspectare* ($L^1$ saepius, T bis), *exstirpare* ($P^2TL^1V$), similia.

---

[1]) V. Indicem verborum s. v. *orthographia* (p. 224 sq.). Codicum depravatas formas velut *conditio, herere, sepe, sepire, suspitio* non curavi.

[2]) Gramm. Lat. VII 163, 3; 200, 18; 201, 11; 202, 11. 18. 25; 203, 14; 211, 2 (Instit. c. 15 LXX 1129 Migne).

[3]) 7, 1 in *PTV* correctum est *irridemus*. Utrum unius codicis *T* correcturis errores inter scribendum nati sublati an novae lectiones intrusae sint, difficile diiudicari potest.

[4]) Cf. quae Mommsen exposuit in *Mon. Germ. Auct. ant.* XII, p. CXVI.

[5]) Rand, *On the hist. of the De Vita Caesarum of Suetonius* (Harv. Stud. of Class. Phil. XXXVII 1926) 35, 5 editores codicibus saec. IX. iusto pluris aestimatis iusto plures formas dissimulatas admittere censet. Adsimulationem in pronuntiatione semper adhibitam, in scribendo plerumque omissam esse contendit Linderbauer in editione Regulae S. Benedicti (*Florileg. Patrist.* XVII. Bonnae a. 1928.), p. 7 sq.

[6]) Cf. Shipley, *Certain sources of corruption in Latin Mss.* Am. Journ. of Arch. 2. Ser. VII (1903), 413 sqq.

## V.

## DE CONSOLATIONIS EDITIONIBVS ET VERSIONIBVS.

Boethii libri De philosophiae consolatione primum typis excusi sunt ab Ioanne Glim Savigliani (ut videtur) a. fere 1471, deinde Norimbergae a. 1473 adiecta et translatione *Alemannica*, de cuius auctore non constat (v. Goedeke, *Grundriß* I² 443) et expositione Thomae Aquinati falso (v. p. XIII.) adscripta. Quinto decimo saeculo omnino plus sexagies[1]) publicati sunt et soli et inde ab a. 1491 inter cetera Boethii scripta; neque vero qui codices ad has editiones adhibiti sint, compertum habemus. Ioannis *Murmelli*, cuius editio prior Coloniae 1511 apud Quentelium, altera Daventriae 1514 apud Albertum Pafraet prodiit, et Rudolphi Agricolae adnotationes in LXIII 886 sqq. (M.) repetitas esse moneo. In praefatione (v. LXIII 542 M.) operum Boethianorum editionis Basileae 1546 ab Henrico *Lorrito* (Glareano) curatae tres codices commemorantur: Ioannis Kerr, abbatis Divi Georgi in Hercynia silva, Bonifacii Amerbach, ex bibliotheca editoris. Theodori *Pulmanni* (cuius textus saepius repetitus est) editiones 1562 et 1580 Antverpiae a Christophoro Plantinio typis mandatae sunt. A. 1607 Antverpiae Ioannes Bernart suo codice (Berchemiano) et Iusti Lipsii usus, Hanoviae Theodorus *Sitzmann* Erfurtensi et Rittershusiano Consolationem emiserunt; Bernartianae editionis exemplar cum mss. Riccardi Bentlei collatum in Museo Britannico adservari dicitur. Bene meritus est Renatus *Vallinus* (Lugduni 1656), quod et quinque codices Parisinos excussit et commentarium haud spernendum confecit. Ex quo pendet Callyi editio in usum Delphini (Paris. 1680, 1695), quae repetita est in vol. LXIII 547 sqq. M. Carmina Polycarpus Leyser tribus codicibus Helmstadiensibus usus *Historiae poetarum medii aevi* (Halis 1721) inseruit. Consolationis editionem Glas-

---

[1]) no. 4511—4572 (Gesamtkatalog der Wiegendrucke).

goviensem a. 1751, cui additae esse dicuntur lectiones codicum Glasgoviensis et Oxoniensium, non vidi. Codices quosdam parvi pretii adhibuit Theodorus Obbarius (Ienae 1843), qui editiones veteres composuit atque ea auxit, quae F. C. Freytag, *Trost der Philosophie*, aus d. Lat. des B. (Riga 1794) ex versionibus[1]) congesserat.

Multo plures codices praesto erant Rudolfo *Peiper* ad editionem Teubnerianam parandam, quae a. 1871 prodiit. *T* codicum suorum optimum esse recte cognovit, ita ut, si partem excipias, quam e codice *W* suppletam esse Schepss demum perspexit, a textu eius haud ita saepe recedendum sit; saepissime autem interpunctio corrigenda est.[2]) Alteram quam Peiper parabat editionem neglegere licebit, cum longe deteriorem futuram fuisse recte exposuerit Augustus Engelbrecht[3]) p. 4. Peipero mortuo munus Consolationis edendae suscepit Georgius *Schepss*; trecentos quinquaginta fere codices aut inspexit aut inspiciendos curavit, sex libros a Peipero non adhibitos integre collatos habuit. Cuius indefesso labore[4]) et *Engelbrechtii*[2] commentatio, quae Schepssio praematura morte

---

[1]) I. H. Weingaertneri versionem Germanicam (Lentii 1827) haud contemnendam Freytagianae postpono; Richardi Scheven a. 1893 Bibliothecae univ. a Ph. Reclam editae inserta est. Quibus melior mihi videtur interpretatio, quam ab Eberhardo *Gothein* relictam publici iuris fecit Maria Luisa Gothein uxor, quae mortua est, antequam liber prodiit, qui inscribitur: *Boethius, Trost der Philosophie* (Berolini a. 1932); errores quosdam attigi ipse in censura, quae inserta est ephem. Phil. Woch. 1933, 414 sqq. Textus Latinus nullius fere momenti est, cum hic illic Engelbrechtii, qui mox commemorabitur, ratione habita a Peipero pendeat. Adde versiones Anglicas, quas confecerunt Cooper New York 1902, H. R. James Londini 1897; cf. G. Bertoni, *Intorno a due volgarizzamenti di Boezio*. Bull. Soc. fil. Rom. NS. I 5.

[2]) Usener (*Anecd. Holderi* p. 49): *folternde Mißinterpunktion.*

[3]) *Die Consolatio philosophiae des Boethius.* Sitz.-Ber. d. Akad. Wien CXLIV 190 sqq. (III 1 sqq.) = *Eng.* Eiusdem *Boethiana* Wiener Stud. XXXIX 154 significantur *Eng.*[2] — Recte (v. *Eng.* 54) neglexit coniecturas, quas *Buresch* (supra p. VI, adn. 4) sine iusta causa protulit.

[4]) De opusculis, quae ad Consolationem pertinent, v. supra p. X et infra XXXI, praeterea Jahresber. CXLI 138.

abrepto conscripta est, et haec editio nititur. Engelbrecht imprimis codices *P* et *T*, tum *V* et *L* respiciendos esse recte perspexit et multos locos bene explicatos a coniecturis prolatis defendit. Ut diligenter attendant, quae docuit, eos, qui hac editione utentur, iterum iterumque rogo.

Anno 1918 in *The Loeb Classical library* Consolatio prodiit cum Anglica versione I(oannis) T(horpe)[1]; adnotationem criticam iis tantum locis *E. K. Rand* addidit, quibus a codicum memoria recessit. Editionem post mortem Adriani a Forti Scudo (Fortescue) per G. T. Smith Londini a. 1925 publicatam a Peipero et Engelbrechtio pendere e censura Gustavi Krueger[2]) comperi.

---

Iam, antequam praefandi finem faciam, de sermone ad Indicem verborum et locutionum relegare et pauca de clausulis addere liceat. F. di Capua, *Il Cursus nella Consolatio philosophiae e nei trattati teologici di Boezio* (Didaskaleion III 1914, 269—303) praeter cursum planum[3]) ['××(×)'×], tardum ['××(×)'××], velocem ['××××'×(×)] distinguit trispondiacum et celerem ['××'×'×]; sed Boethius 26, 28 si *suas* artissime cum voce *delicias* coniunxit, *delicias suas fovet* vix ad celerem illum, sed ad velocem cursum referre poterat, si voculae *inquam* rationem non habuit, *haereant, inquam, precor* ad tardum. De extremis verbis II 8: *amicos invenisti* (ad cursum utique planum referendis), tenendum est, in Consolatione clausulas occurrere, quae metricae videntur esse (22, 19 *esse desistit*, 27, 11 sq. *illa fugiendo*); cf. A. W. de Groot, Gnomon III 337. Unde factum

[1]) Cf. Am. Journ. Phil. XLII 266 et censuram meam: Phil. Woch. 1922, 1205.

[2]) Theol. Lit.-Zeit. 1926, 296. Libri, quem L. Cooper inscripsit *A Concordance of Boethius, The five Theological Tractates and the Consolation of Philosophy*. Cambridge Mass. 1928, censuram egerunt Rand, Speculum IV 223 et E. Löfstedt, Deutsche Lit.-Zeit. 1929, 1435 sqq.

[3]) Signo × syllabae ictu carentes notantur.

est, ut A. C. Clark, *The Cursus in Mediaeval and Vulgar Latin.*, Oxford 1910, duodecim clausulas Consolationis metricas esse contenderet; cf. etiam Ioh. Möller, *De clausulis a Q. Aurelio Symmacho adhibitis.* Monasterii Guestfalorum 1912.

Restat, ut grato animo recolam Augusti *Engelbrecht* memoriam, qui operis socius mihi exstitit optimus et benevolentissimus (cf. Jahresber. CCX 47) et gratias quam maximas agam cum viris doctis, qui mea gratia codices inspexerunt et bibliothecis Brunensibus et Vindobonensibus, quarum copiis usus sum, tum Edmundo *Hauler*, qui in editione adornanda et emendanda, deinde in plagulis corrigendis docte et benigne me adiuvare non destitit.

Dabam Brunae mense Aprili a. h. s. XXXII.

Guilelmus Weinberger.

---

*Guilelmus Weinberger*, professor Brunensis non philologiae solum, sed etiam palaeographiae peritissimus, quamquam diu aegrotabat, tamen a. d. XI. Kal. Iul. a. MCMXXXII. praeter omnium exspectationem repentina morte exstinctus est. Tum hanc Boethii Consolationis editionem iam dudum praeparatam usque ad paginam 48. mecum typis imprimendam curaverat, ceteras *textus* partes semel bisve correxerat. *Prolegomena* quidem supra publicata ipse confecerat, sed *Indices rerum et verborum* tantummodo adumbratos reliquit. Quos post eius obitum me adhortante atque moderante doctor *Ludovicus Bieler*, lector universitatis Vindobonensis, strenue retractavit et partim auxit; praeterea *Indicem grammaticum, rhetoricum, prosodiacum, metricum* adiunxit. Prolegomena nobiscum qua solet diligentia legit *Carolus Prinz*, professor doctissimus universitatis Graeciensis.

Tragicae sortis editorum cum *Peiperi* et *Schepssii*, tum *Engelbrechtii* nostri et *Weinbergeri*, qui studiorum laborumque suorum finem non viderunt, pie memor elaboravi, ut editio imperfecta secundum horum sententias continuaretur et, quoad eius fieri potuit, absolveretur, iamque confectam benevolo virorum doctorum iudicio commendatam esse velim.

Vindobonae Kal. Apr. MCMXXXIV.

Edmundus Hauler.

## CONSPECTVS SIGLORVM.

*P* = Parisinus Lat. 7181, saec. IX. med.
*P*[1] = P ante corr., *P*[2] = P e corr.
*T* = Tegernseensis Monac. Lat. 18765, s. IX. in. In lacuna e codice *W* suppleta ratio habenda est codicum e *T* integro descriptorum:
*F* = Sangallensis 844, s. IX. med. et
*C* = Bambergensis M V 12, s. XI.
*L* = (Florentinus) Laurentianus XIV 15, s. IX. in.
*V* = Vaticanus 3363, s. IX.
*Aur.* = Aurelianensis 270, s. IX. (compluribus locis inspectus).
*Laud.* = Laudunensis 439, s. IX. (locis quibusdam collatus).
*D* = Bonnensis 175, s. IX./X.
*K* = Bernensis 179, s. IX./X.
*E* = Emmeranus Monac. Lat. 14324, s. X./XI.
*W* = Maihingensis bibl. Wallersteinianae I 2 Lat. in 4°, n. 3, s. X./XI.
*Antv.* = Antverpiensis Plantin. M. 190 (prius 38), s. IX. in.; emendationes partim saltem ad Pulmannum redeunt.
*Erfurt.* = Erfurtensis Amplon. 27, s. XI./XII.
*Erlang.* = Erlangensis 301, s. XI.

*Met.* = Metensis 377, s. X./XI.
*Par.* = Parisinus 15090, s. X.
*Vind.* = Vindobonensis 271, s. IX./X.
*Plan.* = Planudis versio Graeca (ed. E. A. Bétant, Boëce, *De la consol. de la philos.* Genève 1871).

---

*Βασ.* = Spir. Bases ἈΘΗΝΑ IV 1892, 341 sqq.
*Bednarz* = G. Bednarz, *De universo orationis colore et syntaxi Boethii.* I. *De B. univ. orationis colore.* Vratisl. 1883; II. *De syntaxi B.* Striegau 1892, 1907, 1910.
*Brakman* = C. Brakman: *Sidoniana et Boethiana.* Traiecti ad Rhenum 1904.
*Bywater* = I. Bywater, Journal of philol. II (1869), 55 sqq.
*Dienel* = R. Dienel, Zu Ciceros Hortensius, Progr. d. Akad. Gymn. Wien 1912, 1913, 1914.
*Eng.* = A. Engelbrecht, Die *Consolatio philosophiae* des Boethius. Sitz.-Ber. d. Wiener Akad. Philos.-hist. Cl. CXLIV 190 sqq. (III 1—60).
*Eng.*[2] = A. Engelbrecht, Wien. Stud. XXXIX 154 sqq.
*Hartlich* = P. Hartlich, *Studia Lips.* XI (1889), 207 sqq.
*Hüttinger* = H. Hüttinger, *Studia in Boetii carmina collata,* Progr. Regensburg 1900, 1902.
*Kinlay* = A. P. Mac Kinlay, *Harvard Studies* XVIII (1907), 123 sqq.
*Klingner* = F. Klingner, *De Boethii Cons. phil.* (Phil. Unters. Kiessling u. Wilamowitz, XXVII), Berlin 1921.
*Kluss.* = R. Klussmann, Philol. 1891, 573 sqq.
*Naumann* = H. Naumann, Notkers Boethius (Quellen u. Forsch. z. Sprach- u. Kulturgesch. der germ. Völker CXXI), Straßburg 1913.
*Nolte* = H. Nolte, Zeitschr. f. d. öst. Gymn. XXXI 87 sqq.
*Obb.* = Th. Obbarii editio (Ienae 1843).

| | | |
|---|---|---|
| *Peip.* | = | R. Peiperi editio (Lipsiae 1871). |
| *Peip.*[2] | = | R. Peiperi editio altera, quae publici iuris facta non est. |
| *Plasberg* | = | O. Plasberg, *De Ciceronis Hortensio dialogo*. Lips. 1892. |
| *Rand* | = | E. K. Rand, *Harvard Studies* XV (1904), 1—28. — Jahrb. f. Phil. Suppl. XXVI 401sqq. — *Boethius*, The theolog. tract., The Consol. of Phil. with the Engl. transl. of I. T(horpe), revised by H. F. Stewart (The Loeb Class. library 1918). |
| *Schepss* | = | G. Schepss, Handschriftliche Studien zu *Boethius De cons. phil.* Progr. Würzburg 1880/1. — Philol. 1893, 380 sq. — Archiv f. d. Stud. der neueren Sprachen XCIV (1895), 149 sqq. |
| *Sitzm.* | = | Th. Sitzmanni editio (Hanoviae 1607). |
| *Vall.* | = | Ren. Vallini editio (Lugduni 1656). |
| *Volkmann* | = | R. Volkmann, *In Boethii De Cons. phil. libros commentariolum crit.* Gymn. Jauer 1866. |
| *Vulpius* | = | Ant. Vulpii editio (Paduae 1721, 1724; *cum notis variorum*, Glasgov. 1751). |

## ANICII MANLII SEVERINI BOETHII

# PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS

### LIBER I.

**I.** Carmina qui quondam studio florente peregi,
flebilis heu maestos cogor inire modos.
Ecce mihi lacerae dictant scribenda Camenae
et veris elegi fletibus ora rigant.
Has saltem nullus potuit pervincere terror,
ne nostrum comites prosequerentur iter.
Gloria felicis olim viridisque iuventae,
solantur maesti nunc mea fata senis.
Venit enim properata malis inopina senectus
et dolor aetatem iussit inesse suam.
Intempestivi funduntur vertice cani
et tremit effeto corpore laxa cutis.
Mors hominum felix, quae se nec dulcibus annis
inserit et maestis saepe vocata venit.
Eheu, quam surda miseros avertitur aure
et flentes oculos claudere saeva negat!
Dum levibus male fida bonis fortuna faveret,
paene caput tristis merserat hora meum;

---

*Inscriptio deest V* Boetii de consolatione philosophiae *L* Mallii *P* *PTLVKE* Boetii *$PT^1$*, *cf. Schepss, Blaett. bayr. Gymn. XXIV 25* Boec(t)ii V̅C̅ ET I̅N̅L̅(ustris) *K Vind. Peip.* EX CONSL (CONS *rel.*) ORD (ORDI· *P*) *T Peip.* ⟨EXMAG̅ OFF. ATQE⟩ *Vind. Peip.* ⟨PATRICII (PATR *E* PATRIC *T*)⟩ *rel., Peip.* patricii de consolatione *K* PHYLOSOPHYAE *T* philosophicae *E* LIB. I. INCIP̃ *P* INCIPIT LIBER I *TKE* ⟨FELICITER⟩ *T*; *cf. libros II. IV. V., CSEL* IIL *p.* LXXXII sq.

1 quae *$T^1$* 4 veri selei* *P* elegis *Leyser* 7 fel. quondam *Peip.* 8 facta *$T^1$* 9 inopia *$T^1$* 15 neu *$P^1$* heu *$P^2$* 18 ora *$PT^1L^1$*

Nunc quia fallacem mutavit nubila vultum,
protrahit ingratas impia vita moras.
Quid me felicem totiens iactastis, amici?
Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

1 **1.** Haec dum mecum tacitus ipse reputarem que-
rimoniamque lacrimabilem stili officio signarem, astitisse
mihi supra verticem visa est mulier reverendi admodum
vultus oculis ardentibus et ultra communem hominum
valentiam perspicacibus, colore vivido atque inexhausti
vigoris, quamvis ita aevi plena foret, ut nullo modo nostrae
2 crederetur aetatis, statura discretionis ambiguae. Nam
nunc quidem ad communem sese hominum mensuram
cohibebat, nunc vero pulsare caelum summi verticis
cacumine videbatur; quae cum altius caput extulisset,
ipsum etiam caelum penetrabat respicientiumque hominum
3 frustrabatur intuitum. Vestes erant tenuissimis filis subtili
artificio indissolubili materia perfectae, quas, uti post eadem
prodente cognovi, suis manibus ipsa texuerat; quarum
speciem, veluti fumosas imagines solet, caligo quaedam
4 neglectae vetustatis obduxerat. Harum in extremo margine
Π Graecum, in supremo vero Θ legebatur intextum
atque in utrasque litteras in scalarum modum gradus
quidam insigniti videbantur, quibus ab inferiore ad superius
5 elementum esset ascensus. Eandem tamen vestem violen-
torum quorundam sciderant manus et particulas, quas
6 quisque potuit, abstulerant. Et dextra quidem eius libellos,
sceptrum vero sinistra gestabat.

---

7 *De similibus* Fulgentii *et* Mart. Cap. (lib. III. et VII.) *exordiis* *cf.* Klingner 114   17 *infra* p. 6, 13   22 Boeth. in Porph. Dial. I 3 (CSEL III. 8, 1 sq.): est . . philosophia genus, species vero eius duae, una quae theoretica dicitur, altera quae practica

---

*PTLVKE*   6 designarem *VKE*$^2$   9 calore *P*   11 futura *P*$^1$   20 extrema *T*$^1$ *Peip.*   22 inter utr. *T*$^2$*VE*   23 ad inf. *P*   25 sciderunt *T*$^1$   26 dextera *T*$^1$ *Peip.*   eius *om.* *P*

Quae ubi poeticas Musas vidit nostro assistentes toro 7
fletibusque meis verba dictantes, commota paulisper ac
torvis inflammata luminibus: Quis, inquit, has scenicas 8
meretriculas ad hunc aegrum permisit accedere, quae
dolores eius non modo nullis remediis foverent, verum
dulcibus insuper alerent venenis? Hae sunt enim, quae 9
infructuosis affectuum spinis uberem fructibus rationis
segetem necant hominumque mentes assuefaciunt morbo,
non liberant. At si quem profanum, uti vulgo solitum vobis, 10
blanditiae vestrae detraherent, minus moleste ferendum
putarem — nihil quippe in eo nostrae operae laederentur —
hunc vero Eleaticis atque Academicis studiis innutritum?
Sed abite potius, Sirenes usque in exitium dulces, meisque 11
eum Musis curandum sanandumque relinquite. His ille 12
chorus increpitus deiecit humi maestior vultum confessusque
rubore verecundiam limen tristis excessit. At ego, cuius 13
acies lacrimis mersa caligaret nec dinoscere possem,
quaenam haec esset mulier tam imperiosae auctoritatis,
obstupui visuque in terram defixo, quidnam deinceps esset
actura, exspectare tacitus coepi. Tum illa propius accedens 14
in extrema lectuli mei parte consedit meumque intuens
vultum luctu gravem atque in humum maerore deiectum his
versibus de nostrae mentis perturbatione conquesta est:

**II.** Heu quam praecipiti mersa profundo
mens hebet et propria luce relicta
tendit in externas ire tenebras,

---

1 Plat. Rep. 607b: *παλαιά τις διαφορὰ φιλοσοφίᾳ τε καὶ ποιητικῇ* 14 Plat. Rep. 548b: *τῆς ἀληθινῆς Μούσης τῆς μετὰ λόγων καὶ φιλοσοφίας*; *de* Cic. Hort. fr. 84 (91): ponendae sunt fides et tibiae *cf.* Plasberg 68sq. Usener, Gött. Anz. 1892, 387. Müller 21. Dienel 1913, 16. Klingner 115, 2

---

*PTLVKE*

1 ibi $T^1$ thoro $PT^2$ 7 affectu $T^1$ affectum *Peip.* 10 ferendem $T^1$ 12 achad. $PT^2K$ 13 syr. *P* sirene $T^2$ exitum $T^1L$ *Peip.* 15 confossusque *P* 17 possim $PT^1$ 19 obstip. $T^1L$ *Peip.*

terrenis quotiens flatibus aucta
crescit in immensum noxia cura!
Hic quondam caelo liber aperto
suetus in aetherios ire meatus
cernebat rosei lumina solis,
visebat gelidae sidera lunae
et quaecumque vagos stella recursus
exercet varios flexa per orbes,
comprensam numeris victor habebat.
Quin etiam causas, unde sonora
flamina sollicitent aequora ponti,
quis volvat stabilem spiritus orbem
vel cur Hesperias sidus in undas
casurum rutilo surgat ab ortu,
quid veris placidas temperet horas,
ut terram roseis floribus ornet,
quis dedit, ut pleno fertilis anno
autumnus gravidis influat uvis,
rimari solitus atque latentis
naturae varias reddere causas:
nunc iacet effeto lumine mentis
et pressus gravibus colla catenis
declivemque gerens pondere vultum
cogitur heu stolidam cernere terram.

1 **2.** Sed medicinae, inquit, tempus est quam querelae.
2 Tum vero totis in me intenta luminibus: Tune ille es, ait,
qui nostro quondam lacte nutritus, nostris educatus
3 alimentis in virilis animi robur evaseras? Atqui talia
contuleramus arma, quae nisi prior abiecisses, invicta te
4 firmitate tuerentur. Agnoscisne me? Quid taces, pudore an
stupore siluisti? Mallem pudore, sed te, ut video, stupor

---

*PTLVKE* 1 acta $F^2K^2$ 12 qui $T^1$ 26 promtis *P* (*signo addito, quo ad marginem relegari solet, ubi nihil tamen exstat*) 29 prius(?) $T^1$ 30 agnoscesne $T^1L^1V^1$ *Aur.* 31 videor $P^1$

oppressit. Cumque me non modo tacitum, sed elinguem 5
prorsus mutumque vidisset, ammovit pectori meo leniter
manum et: Nihil, inquit, pericli est, lethargum patitur,
communem illusarum mentium morbum. Sui paulisper 6
oblitus est; recordabitur facile, si quidem nos ante
cognoverit, quod ut possit, paulisper lumina eius mortalium
rerum nube caligantia tergamus. Haec dixit oculosque meos 7
fletibus undantes contracta in rugam veste siccavit.

**III.** Tunc me discussa liquerunt nocte tenebrae
luminibusque prior rediit vigor,
ut, cum praecipiti glomerantur sidera Coro
nimbosisque polus stetit imbribus,
sol latet ac nondum caelo venientibus astris
desuper in terram nox funditur;
hanc si Threicio Boreas emissus ab antro
verberet et clausum reseret diem,
emicat et subito vibratus lumine Phoebus
mirantes oculos radiis ferit.

**3.** Haud aliter tristitiae nebulis dissolutis hausi caelum 1
et ad cognoscendam medicantis faciem mentem recepi.
Itaque ubi in eam deduxi oculos intuitumque defixi, respicio 2
nutricem meam, cuius ab adulescentia laribus obversatus
fueram, Philosophiam. Et quid, inquam, tu in has exsilii 3
nostri solitudines, o omnium magistra virtutum, supero
cardine delapsa venisti, an ut tu quoque mecum rea falsis
criminationibus agiteris? — An, inquit illa, te, alumne, 4
desererem nec sarcinam, quam mei nominis invidia

---

1 elingem $T^1$ 7 tergeamus $P^1T^2$ tergemus $L^2$ 11 gl. nubila *PTLVKE* *Schrader*, *R. Volkmann*, *Peip.* (*coll.* Sen. Phaedr. 737: ocior nubes glomerante Coro); *cf. Eng.* choro *codd.* 12 nimbo*sisque *T* stetit (i *e corr.*) *T* 15 threicios *L* threicius *P* theicius $T^1$ trheicius $V^1$ emisus $T^1$ 16 ververet $T^1L^1V^1$ clasum $P^1$ clarum *Wakefield ad* Lucr. VI 174 17 ut $T^1L^1V^1KE$ *Peip.*, *cf.* Verg. Aen. V 319: emicat et Foebus $T^1$

5 sustulisti, communicato tecum labore partirer? Atqui
Philosophiae fas non erat incomitatum relinquere iter
innocentis, meam scilicet criminationem vererer et quasi
6 novum aliquid accideret, perhorrescerem? Nunc enim
primum censes apud improbos mores lacessitam periculis
esse sapientiam? Nonne apud veteres quoque ante nostri
Platonis aetatem magnum saepe certamen cum stultitiae
temeritate certavimus eodemque superstite praeceptor eius
Socrates iniustae victoriam mortis me astante promeruit?
7 Cuius hereditatem cum deinceps Epicureum vulgus ac Stoicum
ceterique pro sua quisque parte raptum ire molirentur
meque reclamantem renitentemque velut in partem praedae
traherent, vestem, quam meis texueram manibus,
disciderunt abreptisque ab ea panniculis totam me sibi
8 cessisse credentes abiere. In quibus quoniam quaedam
nostri habitus vestigia videbantur, meos esse familiares
imprudentia rata nonnullos eorum profanae multitudinis
9 errore pervertit. Quodsi nec Anaxagorae fugam nec
Socratis venenum nec Zenonis tormenta, quoniam sunt
peregrina, novisti, at Canios, at Senecas, at Soranos,
quorum nec pervetusta nec incelebris memoria est, scire
10 potuisti. Quos nihil aliud in cladem detraxit, nisi quod
nostris moribus instituti studiis improborum dissimillimi
11 videbantur. Itaque nihil est, quod ammirere, si in hoc vitae
salo circumflantibus agitemur procellis, quibus hoc maxime
12 propositum est pessimis displicere. Quorum quidem tametsi
est numerosus exercitus, spernendus tamen est, quoniam
nullo duce regitur, sed errore tantum temere ac passim
13 lymphante raptatur. Qui si quando contra nos aciem struens
valentior incubuerit, nostra quidem dux copias suas in
arcem contrahit, illi vero circa diripiendas inutiles

---

25 Plut. Ex. 602 d. 607 e: ὥσπερ ἐν νήσῳ σάλον ἐχούσῃ πολύν, καθάπερ φησὶν ὁ Πλάτων (Phaedr. 250 c) 31 *cf.* Klingner 3, 1

---

*PTLVKE* 4 accideret *PT*[1] acciderit *rel. Peip.* 15 abire *P*[1]*V*[1]*E*[1] 24 ammiraere *T*[1] 29 lymphanter aptatur *L*[1]*V*, *ut vid.* *T*[1] instruens *L*

sarcinulas occupantur. At nos desuper irridemus vilissima 14
rerum quaeque rapientes securi totius furiosi tumultus eoque vallo muniti, quo grassanti stultitiae aspirare fas non sit.

**IV.** Quisquis composito serenus aevo
fatum sub pedibus egit superbum
fortunamque tuens utramque rectus
invictum potuit tenere vultum,
non illum rabies minaeque ponti
versum funditus exagitantis aestum
nec ruptis quotiens vagus caminis
torquet fumificos Vesaevus ignes
aut celsas soliti ferire turres
ardentis via fulminis movebit.
Quid tantum miseri saevos tyrannos
mirantur sine viribus furentes?
Nec speres aliquid nec extimescas,
exarmaveris impotentis iram;
at quisquis trepidus pavet vel optat,
quod non sit stabilis suique iuris,
abiecit clipeum locoque motus
nectit, qua valeat trahi, catenam.

**4.** Sentisne, inquit, haec atque animo illabuntur tuo 1
an *ὄνος λύρας*? Quid fles, quid lacrimis manas? *Ἐξαύδα, μὴ κεῦθε νόῳ.* Si operam medicantis exspectas, oportet

23 Hom. *Α* 363

5 regit *Bednarz* (*coll.* Verg. Aen. VII 101) iecit *Rand* (*coll.* Verg. Georg. II 492) dedit *Agricola, Peip.* tegit *Kluss.*; *cf. Eng.* 9 agitantis *P* excitantis *interpres W* (*Lange coll.* IV m. 4, 1) *Peip.* exigentis *Obb.* (*Barth. Adv.* V 16); *cf. Eng.* 10 camenis $T^1L^1V^1$ 14 suos *Peip.*[2] feros *Lange, Peip., cf. Eng.* 20 loco *ut vid.* $T^1$ loque $V^1$ 23 *ad* ANONOC *schol.* sine merito *add. PLV* expers *P, in mg. V* *ἐξαύδα—νόῳ om. P* EZΑΥΛΑ *V* (*ἐξαύδα Aur.*) 24 ME (*s. s.* H *et* ne) KEΥΘEN (*s. s.* abscondas) *ΙΗΝ* (*s. s.* ło, łe, solum) *T* MI KEΥΘENIΔI *L* MH (*s. s.* ne) NH KEOΥΘH (N *sub versu, s. s.* ł abscondas) OΔΥC *V* *PTLVKE*

2 vulnus detegas. — Tum ego collecto in vires animo: Anne
adhuc eget ammonitione nec per se satis eminet fortunae
in nos saevientis asperitas? Nihilne te ipsa loci facies
3 movet? Haecine est bibliotheca, quam certissimam tibi
sedem nostris in laribus ipsa delegeras, in qua mecum
saepe residens de humanarum divinarumque rerum scientia
4 disserebas? Talis habitus talisque vultus erat, cum tecum
naturae secreta rimarer, cum mihi siderum vias radio
describeres, cum mores nostros totiusque vitae rationem ad
caelestis ordinis exempla formares? Haecine praemia
5 referimus tibi obsequentes? Atqui tu hanc sententiam Platonis
ore sanxisti beatas fore res publicas, si eas vel studiosi
sapientiae regerent vel earum rectores studere sapientiae
6 contigisset. Tu eiusdem viri ore hanc sapientibus
capessendae rei publicae necessariam causam esse monuisti,
ne improbis flagitiosisque civibus urbium relicta gubernacula
7 pestem bonis ac perniciem ferrent. Hanc igitur auctoritatem
secutus, quod a te inter secreta otia didiceram, transferre
8 in actum publicae amministrationis optavi. Tu mihi et, qui
te sapientium mentibus inseruit, deus conscii nullum me ad
magistratum nisi commune bonorum omnium studium detulisse.
9 Inde cum improbis graves inexorabilesque discordiae
et, quod conscientiae libertas habet, pro tuendo iure spreta
potentiorum semper offensio.

---

3 Cic. in Cat. I 1: nihilne te . . hic . . locus . . moverunt? 8/9 Verg. Aen. VI 849 sq.: caelique meatus describent radio 10 Plat. Rep. 592 b: *ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὁρᾶν καὶ ὁρῶντι ἑαυτὸν κατοικίζειν* 11 sqq. Rep. 473 d. 487 e; *de* Arist. fr. 52 r. Jaeger 53 sq. 97, 1; *cf.* Iul. Capitol. Vita M. Ant. 27, 7. Val. Max. VII 2 ext. 4. Prud. C. Symm. I 32 14 Plat. Epist. X 350 b: *ἅμα γὰρ ξυμβαίνει καὶ χώραν καταλιμπάνειν φαύλοις ἀνθρώποις*; Rep. I 347 c: *τῆς ζημίας μεγίστη τὸ ὑπὸ πονηροτέρου ἄρχεσθαι*, *cf.* F. Novotný (Opera facult. philos. Univ. Masaryk. Brun. XXX 1930, 272)

---

*PTLVKE* 4 biblyotheca *T* biblioteca *P* 8 varias *P* 10 exemplar $T^2$ haecinae *P* (*extr.* -ae *in ras.*) 15 capessendae (*s. s. et* ae *in ras.*) *P* rei p̄. *PTLVE* 16 inprovis $T^1V^1$ 21 magisteriatum *Vall.*

Quotiens ego Conigastum in imbecilli cuiusque fortunas 10
impetum facientem obvius excepi, quotiens Trigguillam
regiae praepositum domus ab incepta, perpetrata iam
prorsus iniuria deieci, quotiens miseros, quos infinitis
calumniis impunita barbarorum semper avaritia vexabat,
obiecta periculis auctoritate protexi! Numquam me ab iure
ad iniuriam quicquam detraxit. Provincialium fortunas 11
tum privatis rapinis, tum publicis vectigalibus pessumdari
non aliter quam qui patiebantur indolui. Cum acerbae famis 12
tempore gravis atque inexplicabilis indicta coemptio pro-
fligatura inopia Campaniam provinciam videretur, cer-
tamen adversum praefectum praetorii communis commodi
ratione suscepi, rege cognoscente contendi et, ne coemptio
exigeretur, evici. Paulinum consularem virum, cuius opes 13
Palatinae canes iam spe atque ambitione devorassent, ab
ipsis hiantium faucibus traxi. Ne Albinum consularem 14
virum praeiudicatae accusationis poena corriperet, odiis me
Cypriani delatoris opposui. Satisne in me magnas videor 15
exacerbasse discordias? Sed esse apud ceteros tutior debui,
qui mihi amore iustitiae nihil apud aulicos, quo magis essem
tutior, reservavi. Quibus autem deferentibus perculsi
sumus? Quorum Basilius olim regio ministerio depulsus in 16
delationem nostri nominis alieni aeris necessitate compulsus
est. Opilionem vero atque Gaudentium cum ob innumeras 17
multiplicesque fraudes ire in exsilium regia censura decre-
visset cumque illi parere nolentes sacrarum sese aedium

7 Plat. Apol. 33a: *οὐδενὶ πώποτε ξυγχωρήσας οὐδὲν παρὰ τὸ δίκαιον*

2 triguillam *P* trigguilam $T^1$ tringuillam $T^2$ 3 propositum *P* ⟨a⟩ perpetrata *Kluss.* ⟨ac⟩ p. *Met.*[2] *Nolte Baσ.* 6 iure ⟨quis *eras.*⟩ *P* 7 quicquam *P* quisquam *rel. Peip.* 10 inextricabilis *Lindahl, Glossar zu Notkers Boeth. De cons.* Ups. 1916, 99, 1 12 praef. *TLV* pr&-tori *L* pretii *P* praetorii (ii *m. 2*) *T* praet̄ *V* 15 Palatini $F^2$ (*Schepss*) 17 corripere *P* 18 cipr. *PE* 19 exacerb. $PL^1$ exaceru. *rel. Peip.* (exacerbasse tractum est ab acervare *s. s. V*; *cf. infra* p. 101, 6) 20 aliquos *P* alicos $V^1$ *PTLVKE*

defensione tuerentur compertumque id regi foret, edixit,
uti, ni intra praescriptum diem Ravenna urbe decederent,
18 notas insigniti frontibus pellerentur. Quid huic severitati
posse astrui videtur? Atquin eo die deferentibus eisdem
19 nominis nostri delatio suscepta est. Quid igitur, nostraene
artes ita meruerunt an illos accusatores iustos fecit prae-
missa damnatio? Itane nihil fortunam puduit si minus
accusatae innocentiae, at accusantium vilitas?
20 At cuius criminis arguimur summam quaeres? Sena-
21 tum dicimur salvum esse voluisse. Modum desideras?
Delatorem, ne documenta deferret, quibus senatum
22 maiestatis reum faceret, impedisse criminamur. Quid
igitur, o magistra, censes? Infitiabimur crimen, ne tibi
pudor simus? At volui nec umquam velle desistam. Fate-
23 bimur? Sed impediendi delatoris opera cessavit. An optasse
illius ordinis salutem nefas vocabo? Ille quidem suis de
24 me decretis, uti hoc nefas esset, effecerat. Sed sibi semper
mentiens imprudentia rerum merita non potest immutare
nec mihi Socratico decreto fas esse arbitror vel occuluisse
25 veritatem ~~vel~~ concessisse mendacium. Verum id quoquo
modo sit, tuo sapientiumque iudicio aestimandum relinquo.
Cuius rei seriem atque veritatem, ne latere posteros queat,
26 stilo etiam memoriaeque mandavi. Nam de compositis falso
litteris, quibus libertatem arguor sperasse Romanam, quid
attinet dicere? Quarum fraus aperta patuisset, si nobis
ipsorum confessione delatorum, quod in omnibus negotiis
27 maximas vires habet, uti licuisset. Nam quae sperari reliqua

---

19 sq. Theaet. 151 d: *Ψεῦδός τε ξυγχωρῆσαι καὶ ἀληθὲς ἀφανίσαι οὐδαμῶς θέμις*; *cf.* Rep. 485c

---

*PTLVKE* 2 ut intra $PT^1$ nisi *V* (*m2 ut vid.*), *K* 4 atquin $PT^2L^1$ atqui in *rel. Peip.* 8 vilitas *interpretis esse censuit Peip.* vilitatis *Glareanus* (*Petri Fabri codex apud Barthium Adv.* 49, 3*) *Peip.*; *cf. Eng.* 9 quaeres $PTV^1$ quaeris *rel. Peip.* 12/13 quid itur ē mag. c. *P* 14 pudori $T^2$ *Peip.* 14/15 fatebamur *P* 15 cessabit *K* $Aur.^2$ *Peip.* 16 hordinis *ex* hominis *P* íudicabo $T^2$ 21 est *L* 27 namque $PT^1K$ namquę *V*

libertas potest? Atque utinam posset ulla! Respondissem
Canii verbo, qui cum a Gaio Caesare Germanici filio conscius
contra se factae coniurationis fuisse diceretur: 'Si ego',
inquit, 'scissem, tu nescisses'. Qua in re non ita sensus 28
nostros maeror hebetavit, ut impios scelerata contra vir-
tutem querar molitos, sed, quae speraverint, effecisse vehe-
menter ammiror. Nam deteriora velle nostri fuerit fortasse 29
defectus, posse contra innocentiam, quae sceleratus quisque
conceperit, inspectante deo monstri simile est. Unde haud 30
iniuria tuorum quidam familiarium quaesivit: 'Si quidem
deus', inquit, 'est, unde mala? bona vero unde, si non est?'
Sed fas fuerit nefarios homines, qui bonorum omnium 31
totiusque senatus sanguinem petunt, nos etiam, quos pro-
pugnare bonis senatuique viderant, perditum ire voluisse.
Sed num idem de patribus quoque merebamur? Meministi, 32
ut opinor, quoniam me dicturum quid facturumve praesens
semper ipsa dirigebas, meministi, inquam, Veronae cum rex
avidus exitii communis maiestatis crimen in Albinum
delatae ad cunctum senatus ordinem transferre moliretur,
universi innocentiam senatus quanta mei periculi
securitate defenderim. Scis me haec et vera proferre et in 33
nulla umquam mei laude iactasse; minuit enim quodam
modo se probantis conscientiae secretum, quotiens osten-
tando quis factum recipit famae pretium. Sed innocentiam 34
nostram quis exceperit eventus, vides; pro verae virtutis
praemiis falsi sceleris poenas subimus. Eccuius umquam 35

---

9—11 Epicur. fr. 374 (Lactant. De ira dei 13, 21): si et vult (*tollere mala*) et potest, quod solum deo convenit, unde ergo sunt mala? aut cur illa non tollit?; *sed v.* Schündelen, Theol. Lit.-Bl. 1871, 60; Rand, Jahrb. Suppl. XXVI 430, 1

---

5 hebit. $T^1$ 6 quaerar $PV^1$ 9 aud *K* aut $P^1$ haut *ut vid.* $V^1$ *PTLVKE* 19 delatum $T^2E$ *Notker* (*ἐπιφερόμενον Plan.*) molliretur *P* 22 *post* nulla *repetituri erant* et in *PV* 26 falsis *P* eccuius $T^1$ haec cuius $PL^1$ hęc $T^2$ (*in mg.* ał et) et c. *rel. Peip.*; *cf. Prud.* Apoth. 492, *Arch. f. lat. Lex.* XV 76, *Phil. Woch.* 1913, 1145, *Jahrb.* CXV 761

facinoris manifesta confessio ita iudices habuit in severitate
concordes, ut non aliquos vel ipse ingenii error humani vel
fortunae condicio cunctis mortalibus incerta summitteret?
36 Si inflammare sacras aedes voluisse, si sacerdotes impio
iugulare gladio, si bonis omnibus necem struxisse diceremur,
praesentem tamen sententia, confessum tamen convictumve
punisset; nunc quingentis fere passuum milibus procul muti
atque indefensi ob studium propensius in senatum morti
proscriptionique damnamur. O meritos de simili crimine
neminem posse convinci!

37 Cuius dignitatem reatus ipsi etiam qui detulere
viderunt; quam uti alicuius sceleris ammixtione fusca-
rent, ob ambitum dignitatis sacrilegio me conscientiam
38 polluisse mentiti sunt. Atqui et tu insita nobis omnem
rerum mortalium cupidinem de nostri animi sede pellebas
et sub tuis oculis sacrilegio locum esse fas non erat.
Instillabas enim auribus cogitationibusque cotidie meis
39 Pythagoricum illud ἕπου θεῷ. Nec conveniebat vilissimo-
rum me spirituum praesidia captare, quem tu in hanc
excellentiam componebas, ut consimilem deo faceres.
40 Praeterea penetral innocens domus, honestissimorum coetus
amicorum, socer etiam sanctus et aeque ac tu ipsa reveren-

17 sq. Stob. I 137 (Sosiades); Sen. De vita beat. 15, 5 (deum sequere), Ad Lucil. (II) 16, 5; Iambl. Vita Pyth. 18 (86): *ἅπας ὁ βίος συντέτακται πρὸς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ θεῷ* 19 Sen. Ad Lucil. (VII) 48, 11: quod mihi philosophia promittit, ut parem deo faciat. Iambl. Protr. 3 (11, 14 P.): *ἡ . . γνῶσις τῶν θεῶν* (*θείων Reinesius, cf. Diels, Doxogr.* 273, 12) *ποιεῖ . . ἡμᾶς τοῖς θεοῖς ὁμοίους*

*PTLVKE* 3 summiteret *PT* sumiteret $K^1$ 6 *alterum* tamen *del. TLV om. Peip.* convinctumve $P^1K$ 7 moti $T^2L^1V^2KE^2$ *Notker* 9 merito $T^2LV^2$; *cf. Pfeilschifter* (Kirchengesch. Stud. III 1/2, Münster 1896, p. 178), *qui vertit: ‚In der Tat, die Senatoren wären es wert, daß keiner eines solchen Verbrechens überführt werden könnte‘* simile *P* dissimili $T^1$ 18 pithag. *L* pytag. *VE* phitag. *PK* *θεόν libri* (ΑΠΟ ΘΥ ΘΕΟΝ $T^2$) *θεοῖς Eng.* (de non diis *s. s. TLV* sed de deo sperare auxilium *add. T*) 19 praesidium *L* 22 aequę *T* ac tu ipsa *Sitzm.* actu ipso *libri Peip.*

dus ab omni nos huius criminis suspicione defendunt.
Sed — o nefas! illi vero de te tanti criminis fidem capiunt 41
atque hoc ipso videbimur affines fuisse maleficio, quod tuis
imbuti disciplinis, tuis instituti moribus sumus. Ita non est 42
satis nihil mihi tuam profuisse reverentiam, nisi ultro tu
mea potius offensione lacereris. At vero hic etiam nostris 43
malis cumulus accedit, quod existimatio plurimorum non
rerum merita, sed fortunae spectat eventum eaque tantum
iudicat esse provisa, quae felicitas commendaverit; quo fit,
ut existimatio bona prima omnium deserat infelices. Qui 44
nunc populi rumores, quam dissonae multiplicesque senten-
tiae, piget reminisci; hoc tantum dixerim ultimam esse
adversae fortunae sarcinam, quod, dum miseris aliquod
crimen affingitur, quae perferunt, meruisse creduntur. Et 45
ego quidem bonis omnibus pulsus, dignitatibus exutus,
existimatione foedatus ob beneficium supplicium tuli. Vide- 46
re autem videor nefarias sceleratorum officinas gaudio
laetitiaque fluitantes, perditissimum quemque novis
delationum fraudibus imminentem, iacere bonos nostri
discriminis terrore prostratos, flagitiosum quemque ad
audendum quidem facinus impunitate, ad efficiendum vero
praemiis incitari, insontes autem non modo securitate,
verum ipsa etiam defensione privatos. Itaque libet
exclamare:

V. O stelliferi conditor orbis,
qui perpetuo nixus solio
rapido caelum turbine versas
legemque pati sidera cogis,
ut nunc pleno lucida cornu

---

29 *ad Posidonium redire putat Galdi (Boll. fil. class.* XXXVI 1929, 139)

---

5 ultra $V^2$   11 multiplices quae $T^1$   14 affigitur $T^2$ *Notker*   *PTLVKE*
17 feneratorum *P*   21 audiendum $T^1V^1K$   22 insontis $T^1$   25 ad deum invocatio *adscribunt TL*

totis fratris obvia flammis
condat stellas luna minores,
nunc obscuro pallida cornu
Phoebo propior lumina perdat
et, qui primae tempore noctis
agit algentes Hesperos ortus,
solitas iterum mutet habenas
Phoebi pallens Lucifer ortu.
Tu frondifluae frigore brumae
stringis lucem breviore mora,
tu, cum fervida venerit aestas,
agiles nocti dividis horas.
Tua vis varium temperat annum,
ut, quas Boreae spiritus aufert,
revehat mites Zephyrus frondes,
quaeque Arcturus semina vidit,
Sirius altas urat segetes;
nihil antiqua lege solutum
linquit propriae stationis opus.
Omnia certo fine gubernans
hominum solos respuis actus
merito rector cohibere modo.
Nam cur tantas lubrica versat
Fortuna vices? Premit insontes
debita sceleri noxia poena,
at perversi resident celso
mores solio sanctaque calcant
iniusta vice colla nocentes.
Latet obscuris condita virtus
clara tenebris iustusque tulit

30 *cf.* 1 Petr. 3, 18: Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis

*PTLVKE* 1 fratris totis *Peip.* totis fratris et *Pulman* 6 hesperus $PT^2LV^1K^1E$; *cf. infra* p. 44, 22 10 stingis $T^1$ 12 noctis $V^2$ *Aur.* 15 reveat $PV^1E$ 17 uret $T^1$ 25 demta *Peip.* sceleri debita *L. Müller, De re m.* 147, $^2$158

crimen iniqui.
Nil periuria, nil nocet ipsis
fraus mendaci compta colore.
Sed cum libuit viribus uti,
quos innumeri metuunt populi,
summos gaudet subdere reges.
O iam miseras respice terras,
quisquis rerum foedera nectis!
Operis tanti pars non vilis
homines quatimur fortunae salo.
Rapidos, rector, comprime fluctus
et, quo caelum regis immensum,
firma stabiles foedere terras.

5. Haec ubi continuato dolore delatravi, illa vultu pla- 1
cido nihilque meis questibus mota: Cum te, inquit, maestum 2
lacrimantemque vidissem, ilico miserum exsulemque cognovi;
sed quam id longinquum esset exsilium, nisi tua prodidisset
oratio, nesciebam. Sed tu quam procul a patria non quidem 3
pulsus es, sed aberrasti ac, si te pulsum existimari mavis,
te potius ipse pepulisti; nam id quidem de te numquam
cuiquam fas fuisset. Si enim, cuius oriundo sis patriae, 4
reminiscare, non uti Atheniensium quondam multitudinis
imperio regitur, sed *εἷς κοίρανός ἐστιν, εἷς βασιλεύς*, qui
frequentia civium, non depulsione laetetur, cuius agi frenis
atque obtemperare iustitiae libertas est. An ignoras illam 5
tuae civitatis antiquissimam legem, qua sanctum est ei ius
exsulare non esse, quisquis in ea sedem fundare maluerit?
Nam qui vallo eius ac munimine continetur, nullus metus

23 Hom. *B* 204 sq.

3 mendali∗ $T^1$ 6 gaudet $K^1$ (*Agricola*) gaudent *rel. Peip.* *PTLVKE*
10 sale *Peip.* 11 rabidos $T^2$ 13 stabili *Wakefield ad Lucr.* V 1001
15 quaest. $PL^1$ 16 exsulemquae $T^1$ 21 ∗∗fas *T* oriundus $T^2$
*Aur.*$^2$ *KE* 22 reminiscaris *V* 23 ΚΟΥΡΑΝΟC *PT* 26 s∗anctum $T^1$
sancitum $T^2V^2K$ eius $PL^1$

est, ne exsul esse mereatur; at quisquis inhabitare eam velle
6 desierit, pariter desinit etiam mereri. Itaque non tam me loci huius quam tua facies movet nec bibliothecae potius comptos ebore ac vitro parietes quam tuae mentis sedem requiro, in qua non libros, sed id, quod libris pretium facit,
7 librorum quondam meorum sententias collocavi. Et tu quidem de tuis in commune bonum meritis vera quidem, sed
8 pro multitudine gestorum tibi pauca dixisti. De obiectorum tibi vel honestate vel falsitate cunctis nota memorasti. De sceleribus fraudibusque delatorum recte tu quidem strictim attingendum putasti, quod ea melius uberiusque reco-
9 gnoscentis omnia vulgi ore celebrentur. Increpuisti etiam vehementer iniusti factum senatus. De nostra etiam criminatione doluisti, laesae quoque opinionis damna
10 flevisti. Postremus adversum fortunam dolor incanduit conquestusque non aequa meritis praemia pensari in extremo Musae saevientis, uti, quae caelum, terras quoque
11 pax regeret, vota posuisti. Sed quoniam plurimus tibi affectuum tumultus incubuit diversumque te dolor ira maeror distrahunt, uti nunc mentis es, nondum te validiora remedia
12 contingunt. Itaque lenioribus paulisper utemur, ut, quae in tumorem perturbationibus influentibus induruerunt, ad acrioris vim medicaminis recipiendam tactu blandiore mollescant.

---

18 (pax) Klingner p. 5 (adn. 3) *et poetarum veterum locos meo quidem iudicio minus aptos et orationem dominicam adfert* 20 Plut. Apoll. 102a: *οὐδὲ γὰρ οἱ βέλτιστοι τῶν ἰατρῶν πρὸς τὰς ἀθρόας τῶν ῥευμάτων ἐπιφορὰς εὐθὺς προσφέρουσι τὰς διὰ τῶν φαρμάκων βοηθείας . . ἐπεὶ δὲ καὶ χρόνος ὁ πάντα πεπαίνειν εἰωθὼς ἐγγέγονε τῇ συμφορᾷ καὶ ἡ περὶ σὲ διάθεσις ἀπαιτεῖν ἔοικε τὴν παρὰ τῶν φίλων βοήθειαν, καλῶς ἔχειν ὑπέλαβον τῶν παραμυθητικῶν σοι μεταδοῦναι λόγων*; *cf.* Müller 34. Wilhelm 608 sq., 621, 1

---

*PTLVKE* 1 eam inhab. *T Peip.* 2 destiterit *$T^2 L V^1$* tamen *P* 9 *prius vel eras. T* 13 fatum *P* 15 aduersus *PK* 17 utique *$PT^1K$* 18/19 affectum *$T^1$ Peip.*

**VI.** Cum Phoebi radiis grave
Cancri sidus inaestuat,
tum qui larga negantibus
sulcis semina credidit,
elusus Cereris fide
quernas pergat ad arbores.
Numquam purpureum nemus
lecturus violas petas,
cum saevis Aquilonibus
stridens campus inhorruit,
nec quaeras avida manu
vernos stringere palmites,
uvis si libeat frui;
autumno potius sua
Bacchus munera contulit.
Signat tempora propriis
aptans officiis deus
nec, quas ipse cohercuit,
misceri patitur vices.
Sic quod praecipiti via
certum deserit ordinem,
laetos non habet exitus.

**6.** Primum igitur paterisne me pauculis rogationibus 1
statum tuae mentis attingere atque temptare, ut, qui modus
sit tuae curationis, intellegam? — Tu vero arbitratu, in- 2
quam, tuo quae voles ut responsurum rogato. — Tum illa: 3
Huncine, inquit, mundum temerariis agi fortuitisque casibus
putas an ullum credis ei regimen inesse rationis? — Atqui, 4
inquam, nullo existimaverim modo, ut fortuita temeritate
tam certa moveantur, verum operi suo conditorem prae-
sidere deum scio nec umquam fuerit dies, qui me ab hac
sententiae veritate depellat. — Ita est, inquit; nam id etiam 5

23 *de fontibus capitis 6 v.* Müller 23

15 Bachus *PT*[1]*K* 28 nullum *K* putas? nullum *P* rationes *P*[1] *PTLVKE*

paulo ante cecinisti hominesque tantum divinae exsortes
curae esse deplorasti. Nam de ceteris, quin ratione
6 regerentur, nihil movebare. Papae autem vehementer
ammiror, cur in tam salubri sententia locatus aegrotes.
Verum altius perscrutemur; nescio quid abesse coniecto.
7 Sed dic mihi, quoniam deo mundum regi non ambigis,
8 quibus etiam gubernaculis regatur, advertis? — Vix, inquam,
rogationis tuae sententiam nosco, nedum ad inquisita
9 respondere queam. — Num me, inquit, fefellit abesse aliquid,
per quod velut hiante valli robore in animum tuum per-
10 turbationum morbus inrepserit? Sed dic mihi, meministine,
quis sit rerum finis quove totius naturae tendat intentio?
— Audieram, inquam, sed memoriam maeror hebetavit. —
11 Atqui scis, unde cuncta processerint. — Novi, inquam,
12 deumque esse respondi. — Et qui fieri potest, ut principio
13 cognito, quis sit rerum finis, ignores? Verum hi perturba-
tionum mores, ea valentia est, ut movere quidem loco
hominem possint, convellere autem sibique totum exstirpare
14 non possint. Sed hoc quoque respondeas velim, hominemne
15 te esse meministi. — Quidni, inquam, meminerim? — Quid
igitur homo sit, poterisne proferre? — Hocine interrogas,
an esse me sciam rationale animal atque mortale? Scio et
16 id me esse confiteor. — Et illa: Nihilne aliud te esse novisti?
17 — Nihil. — Iam scio, inquit, morbi tui aliam vel maximam
causam; quid ipse sis, nosse desisti. Quare plenissime vel
aegritudinis tuae rationem vel aditum reconciliandae
18 sospitatis inveni. Nam quoniam tui oblivione confunderis,
et exsulem te et exspoliatum propriis bonis esse doluisti.
19 Quoniam vero, quis sit rerum finis, ignoras, nequam homines
atque nefarios potentes felicesque arbitraris; quoniam vero,
quibus gubernaculis mundus regatur, oblitus es, has for-

1 *v. supra* 14, 21 22 Boeth. In Porph. III 4 (CSEL IIL 208, 21 sq.): si rationali mortale subieceris, hominem feceris. Plut. Apoll. 116b: ζῷον . . θνητόν

*PTLVKE* 4 quur *PTL*[1] 14 *de* atqui *cf. Schepss, Phil.* 1893, 380 21 hoccine *T*[2] 25 scis *P* 29 hominis *T*[1]*V*[1]

tunarum vices aestimas sine rectore fluitare: magnae non
ad morbum modo, verum ad interitum quoque causae; sed
sospitatis auctori grates, quod te nondum totum natura
destituit. Habemus maximum tuae fomitem salutis veram 20
de mundi gubernatione sententiam, quod eam non casuum
temeritati, sed divinae rationi subditam credis; nihil igitur
pertimescas, iam tibi ex hac minima scintillula vitalis calor
illuxerit. Sed quoniam firmioribus remediis nondum tempus 21
est et eam mentium constat esse naturam, ut, quotiens
abiecerint veras, falsis opinionibus induantur, ex quibus
orta perturbationum caligo verum illum confundit intuitum,
hanc paulisper lenibus mediocribusque fomentis attenuare
temptabo, ut dimotis fallacium affectionum tenebris splendorem verae lucis possis agnoscere.

**VII.** Nubibus atris
condita nullum
fundere possunt
sidera lumen.
Si mare volvens
turbidus Auster
misceat aestum,
vitrea dudum
parque serenis
unda diebus
mox resoluto
sordida caeno
visibus obstat
quique vagatur
montibus altis
defluus amnis,
saepe resistit

1 *v. infra* 72, 12 8 *v. supra* 16, 20

2 modum vero *P* 3 n̄∗dum *T* 4 distuit *T*[1] 5 casum *T*[1] *Peip. PTLVKE* 10 imbuantur *Sitzm.* 11 confudit *P* 16 candita *P*

rupe soluti
obice saxi.
Tu quoque si vis
lumine claro
cernere verum,
tramite recto
carpere callem:
gaudia pelle,
pelle timorem
spemque fugato
nec dolor adsit.
Nubila mens est
vinctaque frenis,
haec ubi regnant.

## LIBER II.

1 **1.** Post haec paulisper obticuit atque, ubi attentionem
2 meam modesta taciturnitate collegit, sic exorsa est: Si
penitus aegritudinis tuae causas habitumque cognovi,
fortunae prioris affectu desiderioque tabescis; ea tantum
3 animi tui, sicuti tu tibi fingis, mutata pervertit. Intellego
multiformes illius prodigii fucos et eo usque cum his, quos
eludere nititur, blandissimam familiaritatem, dum intolera-
4 bili dolore confundat, quos insperata reliquerit. Cuius si

---

4 Mart. Cap. 54, 13D. (35, 28E.): lumine claro .. cernere vultus 8 sqq. *cf.* Verg. Aen. V 812; VI 733: hinc cupiunt metuuntque dolent gaudentque

---

*PTLVKE* 11 timor *T* (dolor *in mg.*), $V^1$

Anicii Manlii (Mallii *P* Manilii *LE*) Severini Boethii (Boethi *L* Boetii $PT^1V^2$ Boeti *Aur.*) (v̄c̃ ex (*sic*) inl̄) *P* Excons̄ Ord̄ (Exmag. Off. Atq.) *P* Patr. (Patricio (*sic*) *P*) Philosophiae (-ie $T^1$ -ice $T^2$) Consolationis Explicit Lib̄ I Incipit Lib̄ II Feliciter *PTLV Aur. E*

18 statum *in ras. V* (*τὴν τῆς σῆς διανοίας κατάστασιν ἐπὶ τοσόνδε μεθαρμοσθεῖσαν Plan.*) 19 *post* tui *s. v.* s. virtutem *T*

naturam, mores ac meritum reminiscare, nec habuisse te in
ea pulchrum aliquid nec amisisse cognosces, sed, ut arbitror,
haud multum tibi haec in memoriam revocare laboraverim.
Solebas enim praesentem quoque blandientemque virilibus 5
incessere verbis eamque de nostro adyto prolatis insectabare
sententiis. Verum omnis subita mutatio rerum non sine 6
quodam quasi fluctu contingit animorum; sic factum est, ut
tu quoque paulisper a tua tranquillitate descisceres. Sed 7
tempus est haurire te aliquid ac degustare molle atque
iucundum, quod ad interiora transmissum validioribus
haustibus viam fecerit. Adsit igitur rhetoricae suadela 8
dulcedinis, quae tum tantum recto calle procedit, cum
nostra instituta non deserit cumque hac musica laris nostri
vernacula nunc leviores, nunc graviores modos succinat.

Quid est igitur, o homo, quod te in maestitiam luctum- 9
que deiecit? Novum, credo, aliquid inusitatumque vidisti.
Tu fortunam putas erga te esse mutatam: erras. Hi semper 10
eius mores sunt, ista natura. Servavit circa te propriam
potius in ipsa sui mutabilitate constantiam; talis erat, cum
blandiebatur, cum tibi falsae illecebris felicitatis alluderet. 11
Deprehendisti caeci numinis ambiguos vultus. Quae sese
adhuc velat aliis, tota tibi prorsus innotuit. Si probas, utere 12
moribus, ne queraris. Si perfidiam perhorrescis, sperne
atque abice perniciosa ludentem; nam quae nunc tibi est
tanti causa maeroris, haec eadem tranquillitatis esse debuisset. Reliquit enim te, quam non relicturam nemo
umquam poterit esse securus. An vero tu pretiosam 13

11 *v. supra* 16, 20 sq. *et* Klingner 12 sq., *qui de populari philosophia verba facit*

4 bland. quoque $T^1L^1V^1$ *Aur.*[1] *Peip.* 5 adto $L^1$ aditu $PE^2$ *PTLVKE* adytu $V^2$ 7 contingat $P^1$ 8 descisceris $PT^1L^1V^1$ discesseris $V^2$*Aur.K* 11 reth. *PTLVK* 12 recta $PL^1E^1$, *ut vid.* $T^1V^1$ 13 hanc $P^1T^1V^1$ misice *ut vid.* $T^1$ 17 mutatum *Peip.* (*typothetarum ut vid. errore*) 18 servabit $PT^1LV$ servabat *Aur.* 21 nominis $T^1$ 23 perfidam $W^1$ *Erfurt. Par.* 15090 (*probat Schepss*) 23 sq. sperne atque *om.* *P*

aestimas abituram felicitatem et cara tibi est fortuna praesens nec manendi fida et, cum discesserit, allatura
14 maerorem? Quodsi nec ex arbitrio retineri potest et calamitosos fugiens facit, quid est aliud fugax quam futurae
15 quoddam calamitatis indicium? Neque enim, quod ante oculos situm est, suffecerit intueri; rerum exitus prudentia metitur eademque in alterutro mutabilitas nec formidandas
16 fortunae minas nec exoptandas facit esse blanditias. Postremo aequo animo toleres oportet, quicquid intra fortunae
17 aream geritur, cum semel iugo eius colla summiseris. Quodsi manendi abeundique scribere legem velis ei, quam tu tibi dominam sponte legisti, nonne iniurius fueris et impatientia sortem exacerbes, quam permutare non possis?
18 Si ventis vela committeres, non quo voluntas peteret, sed quo flatus impellerent, promoveres; si arvis semina crederes, feraces inter se annos sterilesque pensares. Fortunae te
19 regendum dedisti, dominae moribus oportet obtemperes. Tu vero volventis rotae impetum retinere conaris? At, omnium mortalium stolidissime, si manere incipit, fors esse desistit.

I. Haec cum superba verterit vices dextra
et aestuantis more fertur Euripi,
dudum tremendos saeva proterit reges
humilemque victi sublevat fallax vultum.
Non illa miseros audit aut curat fletus

6/11 Plut. Apoll. 102f sq.: *σωφρόνων ἀνδρῶν πρός τε τὰς δοκούσας εὐτυχίας τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ πρὸς τὰς ἀτυχίας φυλάξαι τὸ πρέπον ..* (111e:) *οὐ γὰρ νομοθετήσοντες πάρεσμεν εἰς τὸν βίον, ἀλλὰ πεισόμενοι τοῖς .. τῆς εἱμαρμένης καὶ προνοίας θεσμοῖς* 18 ibid. 103f: *τροχοῦ περιστείχοντος ἄλλοθ' ἡτέρα ἁψὶς ὕπερθε γίγνετ' ἄλλοθ' ἡτέρα.* Euseb. Praep. ev. VI 8, 22: *ἐπὶ σφαίρας βεβηκυῖαν τὴν τύχην ἔδειξαν*; *cf.* Hartlich 319; Rainfurt, Quellenkrit. von Galens Protr. 15 (2 *γυνὴ ἑστηκυῖα ἐπὶ λίθου τινὸς στρογγύλου*), *infra* 24, 8; R.-E. VII 41, 60
19 Epicteti *ὦ ταλαίπωροι cf.* Klingner 12, 4

*PTLVKE* 1 habituram *PTLV*[1] 6 sufficerit *PT*[1]*L*[1]*KE* 8 blanditas *P* 16 sterelisque *P*[1] 19 foras *P* 21 exaest. *T*[2]*L*[2] *Peip.* eurapi *K*, *ut vid.* *P*[1] eurypi *L*[2] 23 que *om.* *P*

ultroque gemitus, dura quos fecit, ridet.
Sic illa ludit, sic suas probat vires
magnumque su⟨ae v⟩is monstrat ostentum, si quis
visatur una stratus ac felix hora.

2. Vellem autem pauca tecum Fortunae ipsius verbis 1
agitare; tu igitur, an ius postulet, animadverte. 'Quid tu, 2
homo, ream me cotidianis agis querelis, quam tibi fecimus
iniuriam, quae tibi tua detraximus bona? Quovis iudice de 3
opum dignitatumque mecum possessione contende et, si
cuiusquam mortalium proprium quid horum esse monstraveris, ego iam tua fuisse, quae repetis, sponte concedam. 4
Cum te matris utero natura produxit, nudum rebus omnibus
inopemque suscepi, meis opibus fovi et, quod te nunc
impatientem nostri facit, favore prona indulgentius educavi,
omnium, quae mei iuris sunt, affluentia et splendore circumdedi. Nunc mihi retrahere manum libet: habes gratiam 5
velut usus alienis, non habes ius querelae, tamquam prorsus
tua perdideris. Quid igitur ingemescis? Nulla tibi a nobis 6
est allata violentia. Opes, honores ceteraque talium mei
sunt iuris, dominam famulae cognoscunt, mecum veniunt,
me abeunte discedunt. Audacter adfirmem, si tua forent, 7
quae amissa conquereris, nullo modo perdidisses. An ego 8

---

4 Plut. Apoll. 103 d. 104 a, b: *ὀρθῶς ὁ Φαληρεὺς Δημήτριος εἰπόντος Εὐριπίδου* (fr. 420, 2) *μικρὰ τὰ* (*μικρότατα libri*) *σφάλλοντα καὶ μί' ἡμέρα | τὰ μὲν καθεῖλεν ὑψόθεν, τὰ δ' ἦρ' ἄνω | τὰ μὲν ἄλλα καλῶς ἔφη λέγειν αὐτὸν, βέλτιον δ' ἂν ἔχειν, εἰ μὴ μίαν ἡμέραν, ἀλλὰ στιγμὴν εἶπε χρόνου* 6 Dio Chrys. LXV 8 *δοκεῖ μοι ἡ Τύχη πρὸς αὐτοὺς δίκαια ἂν εἰπεῖν* (*cf.* Klingner 15) 7 sqq. Cic. Tusc. I 93: quid est quod querare, si repetit, cum vult; ea enim condicione acceperas. Plut. Apoll. 116 a: *ἐπὶ πάντων λέγειν χρή· τὰ τῶν θεῶν ἔχοντες ἐπιμελούμεθα. | ὅταν δὲ χρῄζωσ', αὔτ' ἀφαιροῦνται πάλιν. | οὐ δεῖ οὖν δυσφορεῖν, ἐάν, ἃ ἔχρησαν ἡμῖν πρὸς ὀλίγον, ταῦτ' ἀπαιτῶσιν*

---

3 suae vis *Eng.* 56 suis *libri* si quis *versui sequ. add. PT*[1]*V*[1] *PTLVKE* 8 tua tibi *TV Peip.* 13 te *s. v. P* 15 iuri *P* 16 debes *Peip., cf. Nolte* habe *Vall. e coni. ut vid. Crescii* 20 iuris *s. v. P* 22 perdidisse *P*

sola meum ius exercere prohibebor? Licet caelo proferre
lucidos dies eosdemque tenebrosis noctibus condere, licet
anno terrae vultum nunc floribus frugibusque redimire,
nunc nimbis frigoribusque confundere, ius est mari nunc
strato aequore blandiri, nunc procellis ac fluctibus inhor-
rescere: nos ad constantiam nostris moribus alienam in-
9 expleta hominum cupiditas alligabit? Haec nostra vis est,
hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe
versamus, infima summis, summa infimis mutare gaudemus.
10 Ascende, si placet, sed ea lege, ne, uti cum ludicri mei ratio
11 poscet, descendere iniuriam putes. An tu mores ignorabas
meos? Nesciebas Croesum regem Lydorum Cyro paulo ante
formidabilem, mox deinde miserandum rogi flammis
12 traditum, misso caelitus imbre defensum? Num te praeterit
Paulum Persi regis a se capti calamitatibus pias impendisse
lacrimas? Quid tragoediarum clamor aliud deflet nisi
13 indiscreto ictu fortunam felicia regna vertentem? Nonne
adulescentulus *δύο πίθους, τὸν μὲν ἕνα κακῶν, τὸν δὲ ἕτερον*
14 *ἐάων* in Iovis limine iacere didicisti? Quid si uberius de
bonorum parte sumpsisti, quid si a te non tota discessi,

---

3/5 Plut. Apoll. 103b: *ὥσπερ γὰρ ἐν φυτοῖς ποτὲ μὲν πολυκαρπίαι γίγνονται, ποτὲ δ' ἀκαρπίαι .. καὶ ἐν θαλάττῃ εὐδίαι τε καὶ χειμῶνες, οὕτω καὶ ἐν βίῳ πολλαὶ καὶ ποικίλαι περιστάσεις γιγνόμεναι πρὸς τὰς ἐναντίας περιάγουσι τοὺς ἀνθρώπους τύχας* 8sq. (*cf. supra* 22, 18, *infra* 43, 10) Hor. Carm. I 34, 12: valet ima summis mutare; III 29, 49sq.: fortuna .. ludum insolentem ludere pertinax. Plut. Apoll. 103e: *ῥᾳδίως τὰ ὑψηλὰ γίγνεται ταπεινὰ καὶ τὰ χθαμαλὰ πάλιν ὑψοῦται ταῖς ὀξυρρόποις μεθισταμένα τῆς τύχης μεταβολαῖς.* Otto, Sprichwört. 142; Arch. lat. Lex. III 219sq. 18 Hom. Ω 527sq.: *δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει | δώρων, οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερον δὲ ἐάων* (Plut. Apoll. 105c; Ex. 600d. Eus. Pr. ev. XIII 3, 12)

---

*PTLVKE* 2 eademque *P* 3 redimere *PT*¹*L*¹*V*¹, *in ras. K* 7 allegabit *L*¹ allegavit *T*¹*V*¹ alligavit *PV*²*E* 10 uti ne *Vall.* ne utique *Kluss.* ne tu *Peip., cf. Eng.*² cum *om. Par.* 15090 13 'miserandum' *Burmann ad Anth. Lat.* I 196 regi *P* flammas *T*¹ 15 inpedisse *P*¹ 18 ΑΥΟΥϹ *L*¹ ΔΥΟΥϹ *TE* *δοιοὺς Peip.* ΠΙΘΥϹ *K*, (Θ *in ras.*) *P* ΤΟΝ ΝΕΝ *P* ΤΟΝ ΑΕ *PL*¹ ΚΑΛΩΝ *KE* ΚΑΛΟΝ *T*²*V* 19 ovis *P*

quid si haec ipsa mei mutabilitas iusta tibi causa est sperandi meliora, tamen ne animo contabescas et intra commune omnibus regnum locatus proprio vivere iure desideres?'

**II.** Si quantas rapidis flatibus incitus
pontus versat harenas
aut quot stelliferis edita noctibus
caelo sidera fulgent,
tantas fundat opes nec retrahat manum
pleno Copia cornu,
humanum miseras haud ideo genus
cesset flere querelas.
Quamvis vota libens excipiat deus
multi prodigus auri
et claris avidos ornet honoribus,
nil iam parta videntur,
sed quaesita vorans saeva rapacitas
alios pandit hiatus.
Quae iam praecipitem frena cupidinem
certo fine retentent,
largis cum potius muneribus fluens
sitis ardescit habendi?
Numquam dives agit, qui trepidus gemens
sese credit egentem.

**3.** His igitur, si pro se tecum Fortuna loqueretur, quid 1
profecto contra hisceres, non haberes; aut, si quid est, quo querelam tuam iure tuearis, proferas oportet, dabimus dicendi locum. — Tum ego: Speciosa quidem ista sunt, 2

---

2/3 Plut. Apoll. 103 c, d (Menander): *εἰ δ᾽ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς νόμοις | ἐφ᾽ οἷσπερ ἡμεῖς ἔσπασας τὸν ἀέρα | τὸν κοινὸν .. οἰστέον ἄμεινον ταῦτα καὶ λογιστέον* 9 Hor. Carm. saec. 59

---

4 rabidis $T^2LV^1E$ 6 quod *P* quo $V^1$ stelligeris *L* 10 haudideo *PTLVKE* *continuaturus erat* $T^1$ 11 cesse $T^1$ 15 parte $T^1$ 17 altos *deter., Rand* 20 largus $PT^1L^1V^1$; *cf. Eng.*[2] 22 erit $V^1$ 23 creditegentem *continuaturus erat* $T^1$ aeg. *P* 24 fortune *P*

inquam, oblitaque rhetoricae ac musicae melle dulcedinis
tum tantum, cum audiuntur, oblectant, sed miseris malorum
altior sensus est; itaque cum haec auribus insonare desierint,
3 insitus animum maeror praegravat. — Et illa: Ita est,
inquit; haec enim nondum morbi tui remedia, sed adhuc
contumacis adversum curationem doloris fomenta quaedam
4 sunt. Nam quae in profundum sese penetrent, cum tem-
pestivum fuerit, ammovebo, verumtamen ne te existimari
miserum velis; an numerum modumque tuae felicitatis
5 oblitus es? Taceo, quod desolatum parente summorum te
virorum cura suscepit delectusque in affinitatem principum
civitatis, quod pretiosissimum propinquitatis genus est,
6 prius carus quam proximus esse coepisti. Quis non te
felicissimum cum tanto splendore socerorum, cum coniugis
pudore, tum masculae quoque prolis oportunitate prae-
7 dicavit? Praetereo — libet enim praeterire communia —
sumptas in adulescentia negatas senibus dignitates: ad
8 singularem felicitatis tuae cumulum venire delectat. Si
quis rerum mortalium fructus ullum beatitudinis pondus
habet, poteritne illius memoria lucis quantalibet ingruen-
tium malorum mole deleri, cum duos pariter consules liberos
tuos domo provehi sub frequentia patrum, sub plebis
alacritate vidisti, cum eisdem in curia curules insidentibus
tu regiae laudis orator ingenii gloriam facundiaeque meru-
isti, cum in circo duorum medius consulum circumfusae
multitudinis exspectationem triumphali largitione satiasti?
9 Dedisti, ut opinor, verba Fortunae, dum te illa demulcet, dum
te ut delicias suas fovet. Munus, quod nulli umquam privato
commodaverat, abstulisti. Visne igitur cum Fortuna cal-
10 culum ponere? Nunc te primum liventi oculo praestrinxit.

---

*PTLVKE* 1 reth. *PTV¹E* mellea dulcedine *Wakefield ad* Lucr. III 948 6 curationum *T¹V¹* dolores *PT²K¹* 7 namque *P* 11 affinitate *PVK* principium *P* 13 te *s.v. T* 15 cum *V²E, Peip.* (*typothetarum errore*) 20 lucis *om. P* (beatitudinis *s.s. V*) 24 facundiae quae *T* 25 conss. *PTLVE* 27 tum (te illa) *PT¹* 30 te *s.v. T* libenti *PT¹V¹Aur.¹K¹* praestinxit *P* praestrixit *K*

Si numerum modumque laetorum tristiumve consideres, adhuc te felicem negare non possis. Quodsi idcirco te 11
fortunatum esse non aestimas, quoniam, quae tunc laeta videbantur, abierunt, non est, quod te miserum putes,
quoniam, quae nunc creduntur maesta, praetereunt. An tu 12
in hanc vitae scenam nunc primum subitus hospesque venisti? Ullamne humanis rebus inesse constantiam reris,
cum ipsum saepe hominem velox hora dissolvat? Nam 13
etsi rara est fortuitis manendi fides, ultimus tamen vitae
dies mors quaedam fortunae est etiam manentis. Quid igitur 14
referre putas, tune illam moriendo deseras an te illa fugiendo?

**III.** Cum polo Phoebus roseis quadrigis
lucem spargere coeperit,
pallet albentes hebetata vultus
flammis stella prementibus.
Cum nemus flatu Zephyri tepentis
vernis inrubuit rosis,
spiret insanum nebulosus Auster,
iam spinis abeat decus.
Saepe tranquillo radiat sereno
immotis mare fluctibus,
saepe ferventes Aquilo procellas
verso concitat aequore.
Rara si constat sua forma mundo,
si tantas variat vices,
crede fortunis hominum caducis,
bonis crede fugacibus!
Constat aeterna positumque lege est,
ut constet genitum nihil.

---

29 *cf.* Stob. IV 34, 67 (*Clitomachi Consol., quam Carthagine patria deleta ad populares scripsit, v.* Cic. Tusc. III 54): *οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιον, ἀλλὰ πάντα φέρεται φορᾷ τινι παραλόγῳ*

---

13 poli *Wakefield ad* Lucr. II 143 15 habentes *P* 20 habeat *PTLVKE PT*[1] 22 iam motis *P* 28 donis *T*[2] (*probant Kluss., Schepss*).

1 **4.** Tum ego: Vera, inquam, commemoras, o virtutum omnium nutrix, nec infitiari possum prosperitatis meae
2 velocissimum cursum. Sed hoc est, quod recolentem vehementius coquit; nam in omni adversitate fortunae infeli-
3 cissimum est genus infortunii fuisse felicem. — Sed quod tu, inquit, falsae opinionis supplicium luas, id rebus iure imputare non possis. Nam si te hoc inane nomen fortuitae felicitatis movet, quam pluribus maximisque abundes,
4 mecum reputes licet. Igitur si, quod in omni fortunae tuae censu pretiosissimum possidebas, id tibi divinitus inlaesum adhuc inviolatumque servatur, poterisne meliora quaeque
5 retinens de infortunio iure causari? Atqui viget incolumis illud pretiosissimum generis humani decus Symmachus socer et — quod vitae pretio non segnis emeres — vir totus ex sapientia virtutibusque factus suarum securus tuis inge-
6 mescit iniuriis. Vivit uxor ingenio modesta, pudicitia pudore praecellens et, ut omnes eius dotes breviter includam, patri similis, vivit, inquam, tibique tantum vitae huius exosa spiritum servat, quoque uno felicitatem minui tuam vel ipsa concesserim, tui desiderio lacrimis ac dolore
7 tabescit. Quid dicam liberos consulares, quorum iam ut in id aetatis pueris vel paterni vel aviti specimen elucet
8 ingenii? Cum igitur praecipua sit mortalibus vitae cura retinendae, o te, si tua bona cognoscas, felicem, cui suppetunt etiam nunc, quae vita nemo dubitat esse cariora.
9 Quare sicca iam lacrimas; nondum est ad unum omnes exosa fortuna nec tibi nimium valida tempestas incubuit,

---

24 Verg. Georg. II 458: O fortunatos nimium, sua si bona norint, agricolas!

---

*PTLVKE* 5 fel. fuisse *PVE* 6 luis $T^2$ 8 maximis quae $T^1$ 13 simm. *PTL* symmacus *K* 14 quod et *Barth* vir ** *T* 16 sq. pudicitia $PT^1V^1$ *Aur.*[1] (*cf.* Sall. Cat. 12, 2. Cic. in Cat. II 25; pro Mil. 77) pudicitiae $T^2LV^2$ *del. Volkmann* pudicitia et *Kluss.* p. ac *Eng.* pudicitiae flore *Peip.* (p. LXVI) pudore *del. Bασ.*; *cf. Schepss, Philol.* 1893, 381 19 exossa *P* 20 tuo $PV^1$ 22 avi *P* 23 pręcipue *P* 24 cuius *P* 27 exossa $PL^1$

quando tenaces haerent ancorae, quae nec praesentis
solamen nec futuri spem temporis abesse patiantur. —
Et haereant, inquam, precor; illis namque manentibus, 10
utcumque se res habeant, enatabimus. Sed quantum orna-
mentis nostris decesserit, vides. — Et illa: Promovimus, 11
inquit, aliquantum, si te nondum totius tuae sortis piget.
Sed delicias tuas ferre non possum, qui abesse aliquid tuae
beatitudini tam luctuosus atque anxius conqueraris. Quis 12
est enim tam compositae felicitatis, ut non aliqua ex parte
cum status sui qualitate rixetur? Anxia enim res est
humanorum condicio bonorum et quae vel numquam tota
proveniat vel numquam perpetua subsistat. Huic census 13
exuberat, sed est pudori degener sanguis; hunc nobilitas
notum facit, sed angustia rei familiaris inclusus esse mallet
ignotus. Ille utroque circumfluus vitam caelibem deflet, ille 14
nuptiis felix orbus liberis alieno censum nutrit heredi; alius
prole laetatus filii filiaeve delictis maestus illacrimat.
Idcirco nemo facile cum fortunae suae condicione concordat; 15
inest enim singulis, quod inexpertus ignoret, expertus ex-
horreat. Adde, quod felicissimi cuiusque delicatissimus 16
sensus est et, nisi ad nutum cuncta suppetant, omnis ad-
versitatis insolens minimis quibusque prosternitur: adeo
perexigua sunt, quae fortunatissimis beatitudinis summam
detrahunt. Quam multos esse coniectas, qui sese caelo 17
proximos arbitrentur, si de fortunae tuae reliquiis pars eis
minima contingat? Hic ipse locus, quem tu exsilium vocas,

8/9 Plut. Apoll. 103b: *οὐκ ἔστιν ὅστις πάντ' ἀνὴρ εὐδαιμονεῖ. Hinc usque ad* IV 6 *Protreptici Aristotelis excerptis Boethium usum esse adfirmat* Usener 51, *obloquuntur* Müller (II 5—III 9), Rand, Klingner 8 sq. 24 Plut. Ex. 600 a: *οὐ γὰρ οἶμαι πολλοὺς εἶναι Σαρδιανῶν, οἳ μὴ τὰ σὰ πράγματα καὶ μετὰ φυγῆς μᾶλλον ἐθελήσουσιν αὐτοῖς ὑπάρχειν.* Ad ux. 611 b: *δεινόν ἐστιν ἑτέρους μὲν ἡδέως ἂν ἑλέσθαι τὴν σὴν τύχην . . πηλίκας ἔχει τὰ σῳζόμενα χάριτας*

8 atque *s. v.* $T^2$ 9 est *om.* *P* aliqui *P* 13 ⟨vel⟩ degener *P* 17 laetatur *P* deletis *P* dilectis $T^1$ delectis $V^1$ 23 sūma *P* 24 quis esse $T^1$ *PTLVKE*

18 incolentibus patria est. Adeo nihil est miserum, nisi cum
putes, contraque beata sors omnis est aequanimitate tole-
19 rantis. Quis est ille tam felix, qui cum dederit impatientiae
20 manus, statum suum mutare non optet? Quam multis
amaritudinibus humanae felicitatis dulcedo respersa est!
Quae si etiam fruenti iucunda esse videatur, tamen quo-
21 minus, cum velit, abeat, retineri non possit. Liquet igitur,
quam sit mortalium rerum misera beatitudo, quae nec apud
aequanimos perpetua perdurat nec anxios tota delectat.

22 Quid igitur, o mortales, extra petitis intra vos positam
23 felicitatem? Error vos inscitiaque confundit. Ostendam
breviter tibi summae cardinem felicitatis. Estne aliquid tibi
te ipso pretiosius? Nihil, inquies; igitur si tui compos
fueris, possidebis, quod nec tu amittere umquam velis nec
24 fortuna possit auferre. Atque ut agnoscas in his fortuitis
25 rebus beatitudinem constare non posse, sic collige. Si
beatitudo est summum naturae bonum ratione degentis nec
est summum bonum, quod eripi ullo modo potest, quoniam
praecellit id, quod nequeat auferri, manifestum est, quin ad
beatitudinem percipiendam fortunae instabilitas aspirare
26 non possit. Ad haec, quem caduca ista felicitas vehit, vel
scit eam vel nescit esse mutabilem. Si nescit, quaenam
beata sors esse potest ignorantiae caecitate? Si scit, metuat
necesse est, ne amittat, quod amitti posse non dubitat;
quare continuus timor non sinit esse felicem. An vel si
27 amiserit, neglegendum putat? Sic quoque perexile bonum
28 est, quod aequo animo feratur amissum. Et quoniam tu

1 Menandri Epitr. fr. 179 K. (8 Koerte; Stob. IV 44, 57): *οὐδὲν πέπονθας δεινόν, ἂν μὴ προσποιῇ adfertur a* Plut. Ex. 599 c. Sen. Ad Lucil. I 9, 20 (Epicur. fr. 474): miser est, qui se beatissimum non iudicat

*PTLVKE* 4 mutari $T^2LV^2$ 7 habeat $PT^1$ retinere $T^1V^1$ 9 perpetuo $T^2L$ 10 pe*titis *P* 11 insciti atque $T^1$ 14 tuam mittere $T^1E$ 15 cognoscas $T^1$ *Peip.* (agnoscas *in Aur. ita exaratum est, ut facile* cogn. *legi possit*) 19 quoniam (ad) *Rand, sed v. supra* 18, 2 *et Phil. Woch.* 1922, 1205 22 noscit *P* 25 an *om.* $T^2L^1$ an si vel $P^1$ 26 amiseris *P* 27 sq. tui demens $P^1$

idem es, cui persuasum atque insitum permultis demonstrationibus scio mentes hominum nullo modo esse mortales, cumque clarum sit fortuitam felicitatem corporis morte finiri, dubitari nequit, si haec afferre beatitudinem potest, quin omne mortalium genus in miseriam mortis fine labatur. Quodsi multos scimus beatitudinis fructum non morte solum, 29
verum etiam doloribus suppliciisque quaesisse, quonam modo praesens facere beatos potest, quae miseros transacta non efficit?

**IV.** Quisquis volet perennem
cautus ponere sedem
stabilisque nec sonori
sterni flatibus Euri
et fluctibus minantem
curat spernere pontum,
montis cacumen alti,
bibulas vitet harenas;
illud protervus Auster
totis viribus urguet,
hae pendulum solutae
pondus ferre recusant.
Fugiens periculosam
sortem sedis amoenae
humili domum memento
certus figere saxo.
Quamvis tonet ruinis
miscens aequora ventus,
tu conditus quieti
felix robore valli
duces serenus aevum
ridens aetheris iras.

---

4 auferre *V*² 8 praesens (vita) *F*¹ (vita *s. s. T* felicitas, vita *PTLVKE s. s. V*); *cf. Eng.* 9 effecit *P*¹ *Aur.*¹ 26 tenet *P*

1 **5.** Sed quoniam rationum iam in te mearum fomenta
2 descendunt, paulo validioribus utendum puto. Age enim,
si iam caduca et momentaria fortunae dona non essent, quid
in eis est, quod aut vestrum umquam fieri queat aut non
3 perspectum consideratumque vilescat? Divitiaene vel
vestrae vel sui natura pretiosae sunt, quid earum potius,
4 aurumne ac vis congesta pecuniae? Atqui haec effundendo
magis quam coacervando melius nitent, si quidem avaritia
5 semper odiosos, claros largitas facit. Quodsi manere apud
quemque non potest, quod transfertur in alterum, tunc est
pretiosa pecunia, cum translata in alios largiendi usu
6 desinit possideri. At eadem, si apud unum, quanta est
ubique gentium, congeratur, ceteros sui inopes fecerit; et
vox quidem tota pariter multorum replet auditum, vestrae
vero divitiae nisi comminutae in plures transire non
possunt; quod cum factum est, pauperes necesse est faciant,
7 quos relinquunt. O igitur angustas inopesque divitias, quas
nec habere totas pluribus licet et ad quemlibet sine ceterorum paupertate non veniunt.
8 An gemmarum fulgor oculos trahit? Sed si quid est in
hoc splendore praecipui, gemmarum est lux illa, non
hominum; quas quidem mirari homines vehementer ammiror.
9 Quid est enim carens animae motu atque compage, quod
animatae rationabilique naturae pulchrum esse iure videa-

---

1 *v. supra* 16, 20. 21, 11; *de sollemni Protrepticorum ordine, quo neque ob divitias neque ob nobilitatem neque ob pulchritudinem artium studium spernendum esse ostenditur,* Hartlich 320, *qui praeter hunc locum et* III 3–7 *adfert* Plat. Euth. 281 b, Galeni Protr. 6—8, Iamblichi 8 (*de* Aristotelis fr. 59 *v. infra* II 6 p. 36, 24), Hortens. fr. 65/73 sq., 68, 69/76, 73/80 sq., Plut. *Περὶ παίδων ἀγωγῆς* 8, Epict. III 22, 27    7/8 Hor. Carm. II 2, 1 *confert* Rand 11, 1

---

*PTLVKE*    6 vestrae $PT^1$, *ut vid.* $V^1$ vestri $V^2$ vestra *rel. Peip.*    7 ac $PT^1LE$ aut $T^2$ an *KV*    bis $PT^1$ his *E*    congestae $V^2$    pecunia $PV^1E^2$; *cf. Eng.*[2]; *Phil. Woch.* 1922, 1206    aut qui *P*    hae $V^2$    10 quaemque $T^1$    11 pretiosa *om.* $P^1$    14 replet *in ras. P*    20 quidem in *P*    21 prę-cipu|ū $T^2$    23 quidem enim *P*

tur? Quae tametsi conditoris opera suique distinctione 10
postremae aliquid pulchritudinis trahunt, infra vestram
tamen excellentiam collocatae ammirationem vestram nullo
modo mereantur.
An vos agrorum pulchritudo delectat? Quidni? Est 11
enim pulcherrimi operis pulchra portio. Sic quondam sereni 12
maris facie gaudemus, sic caelum, sidera, lunam solemque
miramur: num te horum aliquid attingit, num audes alicuius
talium splendore gloriari? An vernis floribus ipse distin- 13
gueris aut tua in aestivos fructus intumescit ubertas? Quid 14
inanibus gaudiis raperis, quid externa bona pro tuis
amplexaris? Numquam tua faciet esse fortuna, quae a te
natura rerum fecit aliena. Terrarum quidem fructus ani- 15
mantium procul dubio debentur alimentis; sed si, quod
naturae satis est, replere indigentiam velis, nihil est, quod
fortunae affluentiam petas. Paucis enim minimisque natura 16
contenta est; cuius satietatem si superfluis urguere velis,
aut iniucundum, quod infuderis, fiet aut noxium.
Iam vero pulchrum variis fulgere vestibus putas. Quarum 17
si grata intuitu species est, aut materiae naturam aut
ingenium mirabor artificis. An vero te longus ordo famu- 18

---

5 *de* Cic. Hort. fr. 70/77 (amoenitas) *v.* Plasberg 66, Müller 37 7 l.l. 43/53 (caeli signorum admirabilem ordinem) 12/13 Sen. Ad Marc. 19, 5: non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit. 15/16 Cic. Hort. 65/73: intellegas, quam illud non sit necessarium, quod redundat, 85/92 (*v.* Plasberg 67; schol. Cruqu. ad Hor. Sat. II 6, 79): eundem non modo mediocri pecunia, sed etiam tenui percipere possumus; Tusc. V 89: hic (*philosophus*) quam parvo est contentus; 99, 102. Aug. Solil. I 17 (Ciceronis liber); *cf.* Diels, Arch. f. Gesch. Philos. I 1888, 479 19/20 Arist. fr. 57 (Stob. III 3, 25 + Pap. Oxyrh. 666): . . *τὴν εὐδαιμονίαν οὐκ ἐν τῷ πολλὰ κεκτῆσθαι γίγνεσθαι μᾶλλον ἢ ἐν τῷ τὴν ψυχὴν εὖ διακεῖσθαι. καὶ γὰρ οὐδὲ τὸ σῶμα οὐ τὸ λαμπρᾷ ἐσθῆτι κεκοσμημένον φαίη τις ἂν εἶναι μακάριον . . συμβαίνει τοῖς μηδενὸς ἀξίοις οὖσι, ὅταν τύχωσι χορηγίας καὶ τῶν διὰ τῆς τύχης ἀγαθῶν, πλέονος ἄξια αὐτῶν εἶναι τὰ κτήματα, ὃ πάντων αἴσχιστον* . ., *cf.* Hartlich 268.

---

2 postremo *T*¹ *Peip.* 4 mereantur *Eng.* merebantur *libri* 8sq. num audes—gloriari *om. P* 17 superfluis (is *in ras.*) *V* superflui surgere *T*¹ superfluis surgere *L*¹ *PTLVKE*

lorum facit esse felicem? Qui si vitiosi moribus sint, perniciosa domus sarcina et ipsi domino vehementer inimica; sin vero probi, quonam modo in tuis opibus aliena probitas
19 numerabitur? Ex quibus omnibus nihil horum, quae tu in tuis computas bonis, tuum esse bonum liquido monstratur. Quibus si nihil inest appetendae pulchritudinis, quid est
20 quod vel amissis doleas vel laeteris retentis? Quodsi natura pulchra sunt, quid id tua refert? Nam haec per se a tuis
21 quoque opibus sequestrata placuissent. Neque enim idcirco sunt pretiosa, quod in tuas venere divitias, sed quoniam pretiosa videbantur, tuis ea divitiis annumerare maluisti.

22 Quid autem tanto fortunae strepitu desideratis? Fugare,
23 credo, indigentiam copia quaeritis. Atqui hoc vobis in contrarium cedit, pluribus quippe amminiculis opus est ad tuendam pretiosae supellectilis varietatem verumque illud est permultis eos indigere, qui permulta possideant, contraque minimum, qui abundantiam suam naturae necessitate,
24 non ambitus superfluitate metiantur. Itane autem nullum est proprium vobis atque insitum bonum, ut in externis ac
25 sepositis rebus bona vestra quaeratis? Sic rerum versa condicio est, ut divinum merito rationis animal non aliter sibi splendere nisi inanimatae supellectilis possessione
26 videatur? Et alia quidem suis contenta sunt, vos autem deo mente consimiles ab rebus infimis excellentis naturae ornamenta captatis nec intellegitis, quantam conditori vestro
27 faciatis iniuriam. Ille genus humanum terrenis omnibus praestare voluit, vos dignitatem vestram infra infima
28 quaeque detruditis. Nam si omne cuiusque bonum eo, cuius est, constat esse pretiosius, cum vilissima rerum vestra

---

16 Gell. IX 8: verum est profecto, quod observato rerum usu sapientes viri dixere, multis egere, qui multa habeat; XIII 24

---

*PTLVDKE* 3 sint *P* 6 inest *om. P* 7 vel *prius om. P* quodsi ⟨sui⟩ *Schepss Eng.*[2] 8 haec *s. v. P* 12 ⟨in⟩ tanto *Kluss.*; *cf. Eng.* 14 *ab* opus *incipit D* 17 minimo $V^2$ suae *L* 28 ⟨quod⟩ c. bonum ⟨est⟩ $Laud^1 E^2$ ⟨quod⟩ c. b. ⟨id⟩ $V^1 D\, Laud^2$ ⟨quod⟩ c. b. ⟨est id⟩ $T^2 L E^1$; *cf. Eng.*

bona esse iudicatis, eisdem vosmet ipsos vestra existima-
tione summittitis, quod quidem haud immerito cadit. Hu- 29
manae quippe naturae ista condicio est, ut tum tantum
ceteris rebus, cum se cognoscit, excellat, eadem tamen infra
bestias redigatur, si se nosse desierit; nam ceteris ani-
mantibus sese ignorare naturae est, hominibus vitio venit.
Quam vero late patet vester hic error, qui ornari posse 30
aliquid ornamentis existimatis alienis! At id fieri nequit; 31
nam si quid ex appositis luceat, ipsa quidem, quae sunt
apposita, laudantur, illud vero his tectum atque velatum in
sua nihilo minus foeditate perdurat. Ego vero nego ullum 32
esse bonum, quod noceat habenti. Num id mentior? Minime,
inquis. Atqui divitiae possidentibus persaepe nocuerunt, 33
cum pessimus quisque eoque alieni magis avidus, quicquid
usquam auri gemmarumque est, se solum, qui habeat,
dignissimum putat. Tu igitur, qui nunc contum gladiumque 34
sollicitus pertimescis, si vitae huius callem vacuus viator
intrasses, coram latrone cantares. O praeclara opum mor- 35
talium beatitudo, quam cum adeptus fueris, securus esse
desistis!

**V.** Felix nimium prior aetas
contenta fidelibus arvis
nec inerti perdita luxu,
facili quae sera solebat
ieiunia solvere glande.
Non Bacchica munera norant
liquido confundere melle

---

11 Arist. fr. 57 (*v. supra ad* 33, 19): *τοῖς γὰρ διακειμένοις τὰ περὶ τὴν ψυχὴν κακῶς οὔτε πλοῦτος οὔτε ἰσχὺς οὔτε κάλλος τῶν ἀγαθῶν ἐστιν· ἀλλ' ὥσπερ ἂν αὗται μᾶλλον αἱ διαθέσεις καθ' ὑπερβολὴν ὑπάρξωσι, τοσούτῳ καὶ πλείω καὶ μείζω τὸν κεκτημένον βλάπτουσι . .*; *cf.* Müller 38
16 Iuven. X 20 sqq.: nocte iter ingressus gladium contumque timebis . . cantabit vacuus coram latrone viator (*de versione Planudea cf.* Kugéas, Philol. LXXIII, 1914, 318)

---

7 qui ornari *in ras.* *P* 10 tecum $PT^1V^1$ 15 gemmarum quae *PTLVDKE* $T^1L^1$ 17 huius *om.* *P* 24 facilique $PTV^2K$

nec lucida vellera Serum
Tyrio miscere veneno.
Somnos dabat herba salubres,
potum quoque lubricus amnis,
umbras altissima pinus.
Nondum maris alta secabat
nec mercibus undique lectis
nova litora viderat hospes.
Tunc classica saeva tacebant
odiis neque fusus acerbis
cruor horrida tinxerat arva.
Quid enim furor hosticus ulla
vellet prior arma movere,
cum vulnera saeva viderent
nec praemia sanguinis ulla?
Utinam modo nostra redirent
in mores tempora priscos!
Sed saevior ignibus Aetnae
fervens amor ardet habendi.
Heu primus quis fuit ille,
auri qui pondera tecti
gemmasque latere volentes
pretiosa pericula fodit?

**6.** Quid autem de dignitatibus potentiaque disseram, qua vos verae dignitatis ac potestatis inscii caelo exaequatis? Quae si in improbissimum quemque ceciderunt,

---

23 *cf.* Ov. Met. I 140: effodiuntur opes, inritamenta malorum 24 Arist. fr. 59: *τιμαὶ δὲ καὶ δόξαι τὰ ζηλούμενα μᾶλλον τῶν λοιπῶν ἀδιηγήτου γέμει φλυαρίας* (Iambl. c. 8; *cf.* Müller 39). Cic. Tusc. III 3: nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil praestantius honoribus, imperiis, populari gloria. Plut. Apoll. 103e: *ἐπαερθέντες ἢ διὰ χρημάτων περιουσίαν ἄφθονον ἢ διὰ μέγεθος ἀρχῆς ἢ διά τινας προεδρίας πολιτικὰς ἢ διὰ τιμὰς καὶ δόξας*

---

*PTLVDKE* 6 altas *ut vid.* $T^1$ 11 arma *W* (*probat Hüttinger* 1900, p. 19, n. 1) 18 aethnae $L^1KE$ 25 qua *TE*$Laud^2$ quam *P* quae *LV Aur*$K^2$$Laud^1$ quas(?) $DK^1$ 26 ceciderint $D^1E$, (i *ex* u, u *m 2 s. s.*) *T*

quae flammis Aetnae eructantibus, quod diluvium tantas
strages dederint? Certe, uti meminisse te arbitror, con- 2
sulare imperium, quod libertatis principium fuerat, ob
superbiam consulum vestri veteres abolere cupiverunt, qui
ob eandem superbiam prius regium de civitate nomen
abstulerant. At si quando, quod perrarum est, probis de- 3
ferantur, quid in eis aliud quam probitas utentium placet?
Ita fit, ut non virtutibus ex dignitate, sed ex virtute digni-
tatibus honor accedat. Quae vero est ista vestra expetibilis 4
ac praeclara potentia? Nonne, o terrena animalia, con-
sideratis, quibus qui praesidere videamini? Nunc si inter
mures videres unum aliquem ius sibi ac potestatem prae
ceteris vindicantem, quanto movereris cachinno! Quid vero, 5
si corpus spectes, imbecillius homine repperire queas, quos
saepe muscularum quoque vel morsus vel in secreta quaeque
reptantium necat introitus? Quo vero quisquam ius aliquod 6
in quempiam nisi in solum corpus et quod infra corpus est
— fortunam loquor — possit exserere? Num quicquam libero 7
imperabis animo, num mentem firma sibi ratione cohaeren-
tem de statu propriae quietis amovebis? Cum liberum 8
quendam virum suppliciis se tyrannus adacturum putaret,
ut adversum se factae coniurationis conscios proderet, lin-
guam ille momordit atque abscidit et in os tyranni saevientis
abiecit; ita cruciatus, quos putabat tyrannus materiam
crudelitatis, vir sapiens fecit esse virtutis. Quid autem est, 9
quod in alium facere quisque possit, quod sustinere ab alio
ipse non possit? Busiridem accepimus necare hospites 10

21 *de* Zenone *cf.* 6, 19; Plut. *Περὶ ἀδολεσχ.* 505 d, Euseb. Praep. ev. X 14, 15 sqq., Laert. Diog. IX 5, 27; *alii de* Anaxarcho (Diogen. IX 59) *cogitant*; *de* Anaxagora, *qui in schol. commemoratur, v.* Schepss, Progr. Würzburg 1881, p. 44 *et supra* 6, 18

1 quae ⟨incendia⟩ $F^2$ (a)ethn(a)e $PT^2LV^2K$ Aetna $D^2$(*Vall.*) *PTLVDKE* eructuant. $T^1L^1VDK$ *Peip.*; *cf.* Verg. Aen. III 576. Gell. XVII 10, 9. Macr. V 17, 14. 2 dederunt *P* 11 num *D, ut vid.* $T^1$ 12 videris $T^1L^1$ 19 nunc *P* 21 puteret *P* 26 quisquam *codd.* *quidam Obb.* 27 ipse *om. P* accipimus $PT^1VDK$; *cf. infra* 40, 2. 75, 9.

11 solitum ab Hercule hospite fuisse mactatum. Regulus plures
Poenorum bello captos in vincla coniecerat, sed mox ipse
12 victorum catenis manus praebuit. Ullamne igitur eius
hominis potentiam putas, qui, quod ipse in alio potest, ne id
in se alter valeat, efficere non possit?
13 Ad haec, si ipsis dignitatibus ac potestatibus inesset
aliquid naturalis ac proprii boni, numquam pessimis pro-
venirent; neque enim sibi solent adversa sociari, natura
14 respuit, ut contraria quaeque iungantur. Ita cum pessimos
plerumque dignitatibus fungi dubium non sit, illud etiam
liquet natura sui bona non esse, quae se pessimis haerere
15 patiantur. Quod quidem de cunctis fortunae muneribus
dignius existimari potest, quae ad improbissimum quemque
16 uberiora perveniunt. De quibus illud etiam considerandum
puto, quod nemo dubitat esse fortem, cui fortitudinem inesse
conspexerit, et, cuicumque velocitas adest, manifestum est
17 esse velocem. Sic musica quidem musicos, medicina medi-
cos, rhetorica rhetores facit; agit enim cuiusque rei natura,
quod proprium est, nec contrariarum rerum miscetur effecti-
18 bus et ultro, quae sunt adversa, depellit. Atqui nec opes
inexpletam restinguere avaritiam queunt nec potestas sui
compotem fecerit, quem vitiosae libidines insolubilibus
adstrictum retinent catenis, et collata improbis dignitas non
modo non efficit dignos, sed prodit potius et ostentat indi-
19 gnos. Cur ita provenit? Gaudetis enim res sese aliter
habentes falsis compellare nominibus, quae facile ipsarum
rerum redarguuntur effectu; itaque nec illae divitiae nec il-
20 la potentia nec haec dignitas iure appellari potest. Postre-
mo idem de tota concludere fortuna licet, in qua nihil

---

11/12 *cf.* Klingner 21,1 (Dio Chrys. LXV 10: *χρήματα ἰσχὺς δύναμις δόξα τιμαί*)

---

*PTLVDKE* 11 sepissimis $PL^1$ 12 paciatur *P* 16 est *om. P* 17 misicos $T^1$ 18 rethorica $PTV^1KE$ -cae $T^1D^1K$ -ce *Peip.* 19 contrarium *P* 20 auersa *Peip.* (*typothetarum errore*) 24 sed — indignos *in mg. P* ostendat $PL^1$ 25 resese *P* 27 redarguntur $T^1$, *ut vid.* $V^1$ (*cf. Peip. p.* LXVI)

expetendum, nihil nativae bonitatis inesse manifestum est, quae nec se bonis semper adiungit et bonos, quibus fuerit adiuncta, non efficit.

**VI.** Novimus, quantas dederit ruinas
urbe flammata patribusque caesis,
fratre qui quondam ferus interempto
matris effuso maduit cruore
corpus et visu gelidum pererrans
ora non tinxit lacrimis, sed esse
censor exstincti potuit decoris.
Hic tamen sceptro populos regebat,
quos videt condens radios sub undas
Phoebus, extremo veniens ab ortu,
quos premunt septem gelidi triones,
quos Notus sicco violentus aestu
torret ardentes recoquens harenas.
Celsa num tandem valuit potestas
vertere pravi rabiem Neronis?
Heu gravem sortem, quotiens iniquus
additur saevo gladius veneno! —

**7.** Tum ego: Scis, inquam, ipsa minimum nobis ambi- 1
tionem mortalium rerum fuisse dominatam; sed materiam
gerendis rebus optavimus, quo ne virtus tacita con-
senesceret. — Et illa: Atqui hoc unum est, quod praestantes 2
quidem natura mentes, sed nondum ad extremam manum
virtutum perfectione perductas allicere possit, gloriae
scilicet cupido et optimorum in rem publicam fama meri-
torum. Quae quam sit exilis et totius vacua ponderis, sic 3

28 Cic. Tusc. I 40. Sen. Ad Marc. 21. Plut. Ex. 601 c. Ptol. Syntax. I 6. Macrob. Somn. II 9, 10; 10, 3. Mart. Cap. 290, 6 (197, 21). Amm. Marc. XV 1, 4

12 subundans *P* 13 Phoeb. (in) *$PT^1V^1D^1$* 15 nontus *$T^1$* nothus *PFCLVDKE $T^2L^1V^2E$* 18 ignavi *Peip.* inpuri *Peip.²* insani *Pulman* 26 *inde a* perductas *usque ad* puto quae nec (*infra* 56, 22) *codex T suppletus est e W*

considera. Omnem terrae ambitum, sicuti astrologicis
demonstrationibus accepisti, ad caeli spatium puncti constat
obtinere rationem, id est, ut, si ad caelestis globi magnitu-
dinem conferatur, nihil spatii prorsus habere iudicetur.
4 Huius igitur tam exiguae in mundo regionis quarta fere
portio est, sicut Ptolomaeo probante didicisti, quae nobis
5 cognitis animantibus incolatur. Huic quartae si, quantum
maria paludesque premunt quantumque siti vasta regio
distenditur, cogitatione subtraxeris, vix angustissima in-
6 habitandi hominibus area relinquetur. In hoc igitur minimo
puncti quodam puncto circumsaepti atque conclusi de
pervulganda fama, de proferendo nomine cogitatis, ut quid
habeat amplum magnificumque gloria tam angustis exi-
7 guisque limitibus artata? Adde, quod hoc ipsum brevis
habitaculi saeptum plures incolunt nationes lingua, moribus,
totius vitae ratione distantes, ad quas tum difficultate iti-
nerum, tum loquendi diversitate, tum commercii insolentia
non modo fama hominum singulorum, sed ne urbium quidem
8 pervenire queat. Aetate denique M. Tullii, sicut ipse quo-
dam loco significat, nondum Caucasum montem Romanae
rei publicae fama transcenderat et erat tunc adulta Parthis
9 etiam ceterisque id locorum gentibus formidolosa. Videsne
igitur, quam sit angusta, quam compressa gloria, quam
dilatare ac propagare laboratis? An ubi Romani nominis
transire fama nequit, Romani hominis gloria progredietur?

---

6 Ptol. Syntax. II, *cf.* Macrob. Somn. II 5    8 Verg. Aen. VI 42: deserta siti regio    16 Cic. Hort. 27/37: quantum inter se homines studiis moribus omni vitae ratione differunt (Dienel 1913, 7 sq.)
19/20 Cic. Rep. VI 22    23 Cic. Hort. 80/87 (Usener, Rhein. Mus. XXVIII 397. Hartlich 252. Dienel 15. Plasberg 62)

---

*PFCLVDKE*    3 [id est] *Usener, Rhein. Mus.* XXVIII 401    6 partio *P* *inde a v.* quae nobis *usque ad* 41, 21 poterit esse *deest in D*    8 sit in *P* siti*** *V s. s.* ł in via, *in mg.* id est ubi pluvia non est sicut in arabia, quae ab ariditate nomen accepit    9 dest. $F^1 V^1$    12 ut *eras.* *VKE* at $L^2$ aut $F^2$    aliquid $F^1$    19 m̄ *F* (*s. s.* marci muci), *CLV* Marci *Peip.* men tulii *P*    ⟨in⟩ quodam $W^2$ *Peip.*    24 propagare ac dilitare *P*

Quid quod diversarum gentium mores inter se atque instituta 10
discordant, ut, quod apud alios laude, apud alios supplicio
dignum iudicetur. Quo fit, ut, si quem famae praedicatio 11
delectat, huic in plurimos populos nomen proferre nullo
modo conducat. Erit igitur pervagata inter suos gloria 12
quisque contentus et intra unius gentis terminos praeclara
illa famae immortalitas coartabitur.

Sed quam multos clarissimos suis temporibus viros 13
scriptorum inops delevit oblivio. Quamquam quid ipsa
scripta proficiant, quae cum suis auctoribus premit longior
atque obscura vetustas? Vos vero immortalitatem vobis 14
propagare videmini, cum futuri famam temporis cogitatis.
Quod si ad aeternitatis infinita spatia pertractes, quid habes, 15
quod de nominis tui diuturnitate laeteris? Unius etenim 16
mora momenti, si decem milibus conferatur annis, quoniam
utrumque spatium definitum est, minimam licet, habet
tamen aliquam portionem; at hic ipse numerus annorum
eiusque quamlibet multiplex ad interminabilem diuturnitatem ne comparari quidem potest. Etenim finitis ad se 17
invicem fuerit quaedam, infiniti vero atque finiti nulla
umquam poterit esse collatio. Ita fit, ut quamlibet prolixi 18
temporis fama, si cum inexhausta aeternitate cogitetur, non
parva, sed plane nulla esse videatur. Vos autem nisi ad 19
populares auras inanesque rumores recte facere nescitis et

1 *cf.* Usener, Gött. Anz. 1892, 388 (Cic. fragm. *in* schol. ad Luc. II 375 *serv.*) 9 Cic. Rep. VI 25: oblivione posteritatis exstinguitur 10 Hor. Epist. II 2, 118 (premit . . . vetustas) 13 sqq. Plut. Apoll. 111 c. 117 e: *ὁ μακρότατος βίος ὀλίγος ἐστὶ καὶ στιγμαῖος πρὸς τὸν ἄπειρον αἰῶνα*; *cf.* Cic. Hort. 25/35 (annorum, quos in fastis habemus, magnus 12954 complectitur). Rep. VI 24. Tac. Dial. 16. Usener l. l. 392. Plasberg 63. Dienel 7, 11. Rand 12, 1 *Macrobio* (Somn. II 11, 13) *collato Boethium aliam rationem inire potuisse disputat*

1 quidquid $P^1$ quid quod *in ras.* *V s. s.* s. ē (scilicet est) quid est *PFCLVDKE* quod *W Peip.*, *cf. Usener p.* 402 5 pervulgata *codd. quidam Obb.* 10 quem cum $P^1V^1$ 13 ad *om.* $L^2W^1$ *Peip.* aeternitates *P* 15 decem *aut a Boethio aut a librario pro* duodecim *positum esse dicit Usener* 19 nec *FCV Peip.* 20 (in) infin. *P* 24 aures $PL^1$, *ut vid.* $V^1$

relicta conscientiae virtutisque praestantia de alienis
20 praemia sermunculis postulatis. Accipe in huius modi
arrogantiae levitate quam festive aliquis illuserit; nam
cum quidam adortus esset hominem contumeliis, qui non
ad verae virtutis usum, sed ad superbam gloriam falsum
sibi philosophi nomen induerat, adiecissetque iam se sci-
turum, an ille philosophus esset, si quidem inlatas iniurias
leniter patienterque tolerasset, ille patientiam paulisper
assumpsit acceptaque contumelia velut insultans: 'Iam
tandem', inquit, 'intellegis me esse philosophum?' Tum ille
21 nimium mordaciter: 'Intellexeram', inquit, 'si tacuisses'. Quid
autem est, quod ad praecipuos viros — de his enim sermo
est —, qui virtute gloriam petunt, quid, inquam, est, quod
ad hos de fama post resolutum morte suprema corpus
22 attineat? Nam si, quod nostrae rationes credi vetant, toti
moriuntur homines, nulla est omnino gloria, cum is, cuius
23 ea esse dicitur, non exstet omnino. Sin vero bene sibi mens
conscia terreno carcere resoluta caelum libera petit, nonne
omne terrenum negotium spernat, quae se caelo fruens
terrenis gaudet exemptam?

**VII.** Quicumque solam mente praecipiti petit
summumque credit gloriam,
late patentes aetheris cernat plagas
artumque terrarum situm;

---

12 *cf.* Plut. De vit. pud. 532f: *τὴν γὰρ σιωπὴν ὁ μὲν Εὐριπίδης* (fr. 977, *cf.* Men. Mon. 222) *φησὶ τοῖς σοφοῖς ἀπόκρισιν εἶναι.* Prov. 11, 12: vir prudens tacebit. 17, 28; Eccli. 20, 5, 6, 7. Macrob. Sat. VII 1, 11: philosophus non minus tacendo quam loquendo philosophatur. Praechter, Herm. XLII 1907, 159. Achelis, Philol. LXXIII 470 15 *cf.* Plut. Ad ux. 611d: *ὡς οὐδὲν οὐδαμῇ τῷ διαλυθέντι κακὸν οὐδὲ λυπηρόν ἐστιν . . κωλύει σε πιστεύειν ὁ πάτριος λόγος καὶ τὰ μυστικὰ σύμβολα τῶν περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμῶν*; Epicur. fr. 502a 18 Plat. Phaedo 67c: *τὴν ψυχὴν . . . ἐκλυομένην ὥσπερ [ἐκ] δεσμῶν ἐκ τοῦ σώματος*

---

*PFCLVDKE* 4 adhortus *P* adorsus *W Peip.*, *in mg. V* 18 soluta *D¹W Peip.* 19 spernet *F¹LV²* spernit *W*, *ut vid. C et* (*s. s.* despicit) *V¹* 21 sola *PV²* 22 summamque *F²LV¹E*

brevem replere non valentis ambitum
    pudebit aucti nominis.
Quid, o superbi, colla mortali iugo
    frustra levare gestiunt?
Licet remotos fama per populos means
    diffusa linguas explicet
et magna titulis fulgeat claris domus,
    mors spernit altam gloriam,
involvit humile pariter et celsum caput
    aequatque summis infima.
Ubi nunc fidelis ossa Fabricii manent,
    quid Brutus aut rigidus Cato?
Signat superstes fama tenuis pauculis
    inane nomen litteris.
Sed quod decora novimus vocabula,
    num scire consumptos datur?
Iacetis ergo prorsus ignorabiles
    nec fama notos efficit.
Quodsi putatis longius vitam trahi
    mortalis aura nominis,
cum sera vobis rapiet hoc etiam dies,
    iam vos secunda mors manet.

**8.** Sed ne me inexorabile contra fortunam gerere 1
bellum putes, est aliquando, cum de hominibus fallax illa nihil bene mereatur, tum scilicet, cum se aperit, cum frontem detegit moresque profitetur. Nondum forte, quid loquar, 2
intellegis; mirum est, quod dicere gestio, eoque sententiam verbis explicare vix queo. Etenim plus hominibus reor 3
adversam quam prosperam prodesse fortunam, illla enim

---

5 sq. *cf.* Verg. Aen. IV 174 (Fama), 183 (linguae) 24 fallax illa nihil *poetae cuiusdam esse suspicatur* Kluss.; Sen. Agam. 58 sqq. (fallax Fortuna)

---

16 *verba inde a* num *usque ad* terminos (p. 44, 27) *exciderunt in D PFCLVKE* 24 ⟨illa *eras.*⟩ fallax *FLV Laud* 25 nihil *eras. Laud* non nihil *V*[2] (ἡ κατεσχηματισμένη ἐκείνη *Plan.*) 26 quod *P*

semper specie felicitatis, cum videtur blanda, mentitur, haec semper vera est, cum se instabilem mutatione demon-
4 strat. Illa fallit, haec instruit, illa mendacium specie bonorum mentes fruentium ligat, haec cognitione fragilis felicitatis absolvit; itaque illam videas ventosam fluentem suique semper ignaram, hanc sobriam succinctamque et
5 ipsius adversitatis exercitatione prudentem. Postremo felix a vero bono devios blanditiis trahit, adversa plerumque ad
6 vera bona reduces unco retrahit. An hoc inter minima aestimandum putas, quod amicorum tibi fidelium mentes haec aspera, haec horribilis fortuna detexit, haec tibi certos sodalium vultus ambiguosque secrevit, discedens suos
7 abstulit, tuos reliquit? Quanti hoc integer et, ut videbaris tibi, fortunatus emisses? Nunc amissas opes querere, quod pretiosissimum divitiarum genus est, amicos invenisti.

**VIII.** Quod mundus stabili fide
concordes variat vices,
quod pugnantia semina
foedus perpetuum tenent,
quod Phoebus roseum diem
curru provehit aureo,
ut, quas duxerit Hesperos,
Phoebe noctibus imperet,
ut fluctus avidum mare
certo fine coherceat,
ne terris liceat vagis
latos tendere terminos,

---

17 sqq. *cf.* Mart. Cap. 3, 7 (1, 5): semina .. pugnantia .. elementa ligas vicibus .. foedere .. sexus concilians et sub amore fidem

---

*PFCLVKE* 1 b*landa *P* 2 mutationem *P* 6 ex *P* 13 et $F^1LE$ *om. rel. Peip.* uti *W Peip.* 14 [fortunatus] Bασ. emisser $L^1$, *ut vid.* $V^1$ nunc $F^1L$ nunc et $PF^2$, $V^1$ *ut vid., Aur. Laud* desine (dess. *E*) nunc et $V^2E$ (nunc *m 2 s. s.*), *K* (*rasura ante* nunc) desine *W Peip., in ras. C* (ł desine *in mg. F*) quaerere *P, V* (*schol.*: alia lr̄a habet: amissas opes querere, melius et erit yronia), *Peip.* 22 hesperos $V^2K$, *cf. supra* p. 14, 6 26 nec *F*

hanc rerum seriem ligat
terras ac pelagus regens
et caelo imperitans amor.
Hic si frena remiserit,
quicquid nunc amat invicem,
bellum continuo geret
et, quam nunc socia fide
pulchris motibus incitant,
certent solvere machinam.
Hic sancto populos quoque
iunctos foedere continet,
hic et coniugii sacrum
castis nectit amoribus,
hic fidis etiam sua
dictat iura sodalibus.
O felix hominum genus,
si vestros animos amor,
quo caelum regitur, regat!

## LIBER III.

**1.** Iam cantum illa finiverat, cum me audiendi avidum 1
stupentemque arrectis adhuc auribus carminis mulcedo
defixerat. Itaque paulo post: O, inquam, summum lassorum 2
solamen animorum, quam tu me vel sententiarum pondere
vel canendi etiam iucunditate refovisti, adeo ut iam me

---

20 Plat. Prot. 328d: *ἀπεπαύσατο .. κεκηλημένος .. ἐπιθυμῶν ἀκούειν*

---

*PFCLVDKE*

9 certant $V^2$, *ut vid.* $L^1$, *K* 12 hinc *P* 13 nectat *P*

ANICII MANLII (MALLII *P*) SEVERINI BOETHII (BOETII *PL*$^1$*V*$^2$ *Laud* BOECII *K*) EXCONS̄ ORD̄ (ORDĪ *P*) PATRIC̄ (VIRI CONSUŁ ET ILLVSTRI *C*) PHILOSOPHIAE (ICE *K*) CONSOLATIONIS LIB̄ II EXPL̄ INCIPIT LIB̄ III FELICITER *PCLV Aur. D Laud, K* (*om.* feliciter)

23 quam tu *PV*$^1$*D*, pro quantum *s. s. Aur. Laud* quantum *rel. Peip.*, *cf. infra* 75, 4 quantum tu *Obb.*

posthac imparem fortunae ictibus esse non arbitrer! Itaque
remedia, quae paulo acriora esse dicebas, non modo non
perhorresco, sed audiendi avidus vehementer efflagito. —
3 Tum illa: Sensi, inquit, cum verba nostra tacitus attentus-
que rapiebas, eumque tuae mentis habitum vel exspectavi
vel, quod est verius, ipsa perfeci; talia sunt quippe, quae
restant, ut degustata quidem mordeant, interius autem
4 recepta dulcescant. Sed quod tu te audiendi cupidum dicis,
quanto ardore flagrares, si, quonam te ducere aggrediamur,
5 agnosceres! — Quonam? inquam. — Ad veram, inquit,
felicitatem, quam tuus quoque somniat animus, sed occu-
pato ad imagines visu ipsam illam non potest intueri. —
6 Tum ego: Fac, obsecro, et quae illa vera sit, sine cuncta-
7 tione demonstra. — Faciam, inquit illa, tui causa libenter;
sed quae tibi causa notior est, eam prius designare verbis
atque informare conabor, ut ea perspecta, cum in con-
trariam partem flexeris oculos, verae specimen beatitudinis
possis agnoscere.

I. Qui serere ingenuum volet agrum,
liberat arva prius fruticibus,
falce rubos filicemque resecat,
ut nova fruge gravis Ceres eat.
Dulcior est apium mage labor,
si malus ora prius sapor edat.
Gratius astra nitent, ubi Notus
desinit imbriferos dare sonos.

---

12 Plat. Rep. 515ce. 516ab. 518c (Klingner 30, 1) 13/14 Meno 77a. 82a (σοῦ ἕνεκα) 16/17 Rep. 514b. 518cde. 519 (περιάγω, περιστρέφω, Klingner 30, 3) 22 *cf.* Mart. Cap. 37, 4 (24, 5): Ceres admodum gravis femina

---

*PFCLVDKE* 1 post haec *$F^1L^1V^1$ $Aur^1$ D Laud KE* arbitror *PE* 6 ⟨vos⟩ quae *P* 7 deangustata *P* (us *in ras. V*) 12 potes *$F^2V^2$* 15 quae *e corr. CD Laud, ut vid. V* qm̄ *P* quo *$L^1$* quō *$Aur^1$ E* causa *del. Peip.*[2], *cf. infra* p. 68, 7 sqq. *Eng.* 17 beat. specimen *W* beat. speciem *Peip.* (*errore quodam*) 25 nothus *$FV^2KE$*

Lucifer ut tenebras pepulerit,
pulchra dies roseos agit equos.
Tu quoque falsa tuens bona prius
incipe colla iugo retrahere:
vera dehinc animum subierint.

**2.** Tum defixo paululum visu et velut in augustam 1
suae mentis sedem recepta sic coepit: Omnis mortalium 2
cura, quam multiplicium studiorum labor exercet, diverso
quidem calle procedit, sed ad unum tamen beatitudinis
finem nititur pervenire. Id autem est bonum, quo quis
adepto nihil ulterius desiderare queat. Quod quidem est 3
omnium summum bonorum cunctaque intra se bona con-
tinens, cui si quid aforet, summum esse non posset,
quoniam relinqueretur extrinsecus, quod posset optari.
Liquet igitur esse beatitudinem statum bonorum omnium
congregatione perfectum. Hunc, uti diximus, diverso 4
tramite mortales omnes conantur adipisci; est enim menti-
bus hominum veri boni naturaliter inserta cupiditas, sed
ad falsa devius error abducit. Quorum quidem alii summum 5
bonum esse nihilo indigere credentes, ut divitiis affluant,
elaborant, alii vero, bonum quod sit dignissimum, venera-
tione iudicantes adeptis honoribus reverendi civibus suis
esse nituntur. Sunt qui summum bonum in summa potentia 6
esse constituant: hi vel regnare ipsi volunt vel regnantibus
adhaerere conantur. At quibus optimum quiddam claritas

---

9 Plat. Euth. 278e: *ἆρά γε πάντες ἄνθρωποι βουλόμεθα εὖ πράττειν;* (Iambl. V 24, 22; *v.* Jaeger 62). Cic. Hort. 26/36: beati certe omnes esse volumus, *unde disputationis* (*alterius partis iudice Bywatero 56*) *sumptum esse initium* August. Trin. XIII 4, 7 *testatur*; *cf.* contra Ac. I 5. Civ. VIII 8. XIX 1. Hort. 29/39 15/16 *v.* Plasberg 59 *de* Cic. Hort. 61/70: ex ea (*certa via*) multis vitiis et erroribus depravata deducitur, Tusc. III 1—6

---

5 deinhinc *P* 6 angustam *KE*, (n *in ras.*) *L* ag. *P* 13 auforet *PFCLVDKE* (u *in ras.*) $V^1$ abforet $F^2CV^2$ 16 hanc $F^1$ vel hunc $F^2$ (vel *del.*) *L* 20 esse bonum *F*

videtur, hi vel belli vel pacis artibus gloriosum nomen
7 propagare festinant. Plurimi vero boni fructum gaudio
laetitiaque metiuntur; hi felicissimum putant voluptate
8 diffluere. Sunt etiam, qui horum fines causasque alterutro
permutent, ut qui divitias ob potentiam voluptatesque
desiderant vel qui potentiam seu pecuniae causa seu
9 proferendi nominis petunt. In his igitur ceterisque talibus
humanorum actuum votorumque versatur intentio veluti
nobilitas favorque popularis, quae videntur quandam
claritudinem comparare, uxor ac liberi, quae iucunditatis
gratia petuntur; amicorum vero quod sanctissimum quidem
genus est, non in fortuna, sed in virtute numeratur,
reliquum vero vel potentiae causa vel delectationis assu-
10 mitur. Iam vero corporis bona promptum est ut ad
superiora referantur; robur enim magnitudoque videtur
praestare valentiam, pulchritudo atque velocitas celebrita-
11 tem, salubritas voluptatem. Quibus omnibus solam beatitu-
dinem desiderari liquet; nam quod quisque prae ceteris
petit, id summum esse iudicat bonum. Sed summum bonum
beatitudinem esse definivimus; quare beatum esse iudicat
statum, quem prae ceteris quisque desiderat.
12 Habes igitur ante oculos propositam fere formam
felicitatis humanae: opes, honores, potentiam, gloriam,
voluptates. Quae quidem sola considerans Epicurus con-
sequenter sibi summum bonum voluptatem esse constituit,
quod cetera omnia iucunditatem animo videantur afferre.
13 Sed ad hominum studia revertor, quorum animus etsi
caligante memoria tamen bonum suum repetit, sed velut
14 ebrius, domum quo tramite revertatur, ignorat. Num enim

24 Epic. fr. 348 (Aug. Civ. XIX 1) 27/28 *cf.* Plat. Rep. 518c. Klingner 30, 38

*PFCLVDKE* 7 appetunt *CW Peip.* 12 numerantur *E*¹*W Peip.* 15 magnitudo quae (bonum esse (*ex* est?) quod ab omnibus petitur) *P* 19 iudicat esse *F* bonum iudicat *P* 23 honoresq; *P* 24 voluptatem *W Peip.* 28 ueluti *W Peip.*

videntur errare hi, qui nihilo indigere nituntur? Atqui non
est aliud, quod aeque perficere beatitudinem possit quam
copiosus bonorum omnium status nec alieni egens, sed sibi
ipse sufficiens. Num vero labuntur hi, qui, quod sit 15
optimum, id etiam reverentiae cultu dignissimum putent?
Minime; neque enim vile quiddam contemnendumque est,
quod adipisci omnium fere mortalium laborat intentio. An 16
in bonis non est numeranda potentia? Quid igitur, num
imbecillum ac sine viribus aestimandum est, quod omnibus
rebus constat esse praestantius? An claritudo nihili pen- 17
denda est? Sed sequestrari nequit, quin omne, quod ex-
cellentissimum sit, id etiam videatur esse clarissimum. Nam 18
non esse anxiam tristemque beatitudinem nec doloribus
molestiisque subiectam quid attinet dicere, quando in
minimis quoque rebus id appetitur, quod habere fruique
delectet? Atqui haec sunt, quae adipisci homines volunt 19
eaque de causa divitias, dignitates, regna, gloriam
voluptatesque desiderant, quod per haec sibi sufficientiam,
reverentiam, potentiam, celebritatem, laetitiam credunt esse
venturam. Bonum est igitur, quod tam diversis studiis 20
homines petunt; in quo quanta sit naturae vis, facile
monstratur, cum licet variae dissidentesque sententiae
tamen in diligendo boni fine consentiunt.

**II.** Quantas rerum flectat habenas
natura potens, quibus immensum
legibus orbem provida servet
stringatque ligans inresoluto
singula nexu, placet arguto
fidibus lentis promere cantu.
Quamvis Poeni pulchra leones
vincula gestent manibusque datas
captent escas metuantque trucem
soliti verbera ferre magistrum,

5 putant *EW Peip.* 12 est id *PW Peip.* 16 sunt *om. P* *PFCLVDKE*

si cruor horrida tinxerit ora,
resides olim redeunt animi
fremituque gravi meminere sui,
laxant nodis colla solutis
primusque lacer dente cruento
domitor rabidas imbuit iras.
Quae canit altis garrula ramis
ales, caveae clauditur antro;
huic licet inlita pocula melle
largasque dapes dulci studio
ludens hominum cura ministret,
si tamen arto saliens texto
nemorum gratas viderit umbras,
sparsas pedibus proterit escas,
silvas tantum maesta requirit,
silvas dulci voce susurrat.
Validis quondam viribus acta
pronum flectit virga cacumen;
hanc si curvans dextra remisit,
recto spectat vertice caelum.
Cadit Hesperias Phoebus in undas,
sed secreto tramite rursus
currum solitos vertit ad ortus.
Repetunt proprios quaeque recursus
redituque suo singula gaudent
nec manet ulli traditus ordo,
nisi quod fini iunxerit ortum
stabilemque sui fecerit orbem.

**3.** Vos quoque, o terrena animalia, tenui licet imagine vestrum tamen principium somniatis verumque illum beatitudinis finem licet minime perspicaci, qualicumque tamen cogitatione prospicitis eoque vos et ad verum bonum na-

---

*PFCLVDKE* 12 tecto *F*[2]*L*[2] *Aur.*[2]*E* (hoc est tecto *s. v. V*[2]) 20 specta *P* respectat *F*[2] 23 cursum solitus *P* 32 perspicitis *P Laud*[2] (θεᾶσθε *Plan.*)

turalis ducit intentio et ab eodem multiplex error abducit.
Considera namque, an per ea, quibus se homines adepturos 2
beatitudinem putant, ad destinatum finem valeant per-
venire. Si enim vel pecunia vel honores ceteraque tale 3
quid afferunt, cui nihil bonorum abesse videatur, nos quo-
que fateamur fieri aliquos horum adeptione felices. Quod- 4
si neque id valent efficere, quod promittunt, bonisque plu-
ribus carent, nonne liquido falsa in eis beatitudinis species
deprehenditur? Primum igitur te ipsum, qui paulo ante 5
divitiis affluebas, interrogo: inter illas abundantissimas
opes numquamne animum tuum concepta ex qualibet in-
iuria confudit anxietas? — Atqui, inquam, libero me fuisse 6
animo, quin aliquid semper angerer, reminisci non queo. —
Nonne quia vel aberat, quod abesse non velles, vel aderat, 7
quod adesse noluisses? — Ita est, inquam. — Illius igitur 8
praesentiam, huius absentiam desiderabas? — Confiteor,
inquam. — Eget vero, inquit, eo, quod quisque desiderat? 9
— Eget, inquam. — Qui vero eget aliquo, non est usque-
quaque sibi ipse sufficiens. — Minime, inquam. — Tu 10
itaque hanc insufficientiam plenus, inquit, opibus sustine-
bas? — Quidni? inquam. — Opes igitur nihilo indigentem 11
sufficientemque sibi facere nequeunt et hoc erat, quod
promittere videbantur. Atqui hoc quoque maxime consi- 12
derandum puto, quod nihil habeat suapte natura pecunia,
ut his, a quibus possidetur, invitis, nequeat auferri. —
Fateor, inquam. — Quidni fateare, cum eam cotidie valen- 13
tior aliquis eripiat invito? Unde enim forenses queri-
moniae, nisi quod vel vi vel fraude nolentibus pecuniae
repetuntur ereptae? — Ita est, inquam. — Egebit igitur, 14

---

2 *cf. infra* p. 52, 15, Hartlich 312 (Plut. *Κατὰ πλούτου* fr. 21 D, VII 123 B [Stob. IV 31 c 86]) 24/25 *cf.* Usener, Gött. Anz. 1892, 381 (Aug. Beat. vit. 4, 26. 2, 14), Plasberg 70 (Cic. Hort. 76/83)

---

*PFCLVDKE*

4 pecuniae *D¹KW Peip.* pecunia (beatos non fieri) *P* 5 offerunt *P* nil *P* 6 fatemur *L²* 13 nequeo *W Peip., ut vid. FC* 14 adesse *PC¹V¹Aur.¹* 15 abesse *P* 16 desiderabas *om. W¹ uncis inclusit Peip.* 24 pecunia — bove (p. 52, 21) *om. P*

inquit, extrinsecus petito praesidio, quo suam pecuniam
15 quisque tueatur. — Quis id, inquam, neget? — Atqui non egeret eo, nisi possideret pecuniam, quam possit amittere.
16 — Dubitari, inquam, nequit. — In contrarium igitur relapsa res est; nam quae sufficientes sibi facere putabantur opes,
17 alieno potius praesidio faciunt indigentes. Quis autem modus est, quo pellatur divitiis indigentia? Num enim divites esurire nequeunt, num sitire non possunt, num
18 frigus hibernum pecuniosorum membra non sentiunt? Sed adest, inquies, opulentis, quo famem satient, quo sitim frigusque depellant. Sed hoc modo consolari quidem divitiis indigentia potest, auferri penitus non potest; nam si haec hians semper atque aliquid poscens opibus expletur,
19 maneat necesse est, quae possit expleri. Taceo, quod naturae minimum, quod avaritiae nihil satis est. Quare si opes nec summovere indigentiam possunt et ipsae suam faciunt, quid est, quod eas sufficientiam praestare credatis?

**III.** Quamvis fluente dives auri gurgite
non expleturas cogat avarus opes
oneretque bacis colla rubri litoris
ruraque centeno scindat opima bove,
nec cura mordax deseret superstitem
defunctumque leves non comitantur opes.

1 **4.** Sed dignitates honorabilem reverendumque, cui provenerint, reddunt. Num vis ea est magistratibus, ut utentium
2 mentibus virtutes inserant, vitia depellant? Atqui non fugare, sed inlustrare potius nequitiam solent, quo fit, ut indignemur eas saepe nequissimis hominibus contigisse; unde Catullus licet in curuli Nonium sedentem strumam

20 *cf.* Hor. Epod. 8, 14: onusta bacis 29 Catull. 52, 2: sella in curuli struma Nonius sedet (Plin. N. h. XXXVII 81)

*(P)FCLV(D)KE* 2 id *om. VE* 3 eo *del. F²* posset *Par. 15090, Vind.* 13 (non) expletur *F² Vall.* 16 possunt indig. *W Peip.* 20 *verba inde ab* oneretque *usque ad* offi(cio 53, 24) *exciderunt in D* 22 deserit *FW Peip.* deserat *V²* (*οὔτ' ἂν ἐκφύγοι Plan.*), *cf. Eng.*

tamen appellat. Videsne, quantum malis dedecus adiciant 3
dignitates? Atqui minus eorum patebit indignitas, si
nullis honoribus inclarescant. Tu quoque num tandem tot 4
periculis adduci potuisti, ut cum Decorato gerere magistra-
tum putares, cum in eo mentem nequissimi scurrae delatoris-
que respiceres? Non enim possumus ob honores reverentia 5
dignos iudicare, quos ipsis honoribus iudicamus indignos.
At si quem sapientia praeditum videres, num posses eum 6
vel reverentia vel ea, qua est praeditus, sapientia non
dignum putare? — Minime. — Inest enim dignitas propria 7
virtuti, quam protinus in eos, quibus fuerit adiuncta, trans-
fundit. Quod quia populares facere nequeunt honores, 8
liquet eos propriam dignitatis pulchritudinem non habere.
In quo illud est animadvertendum magis: nam si eo abiectior 9
est, quo magis a pluribus quisque contemnitur, cum re-
verendos facere nequeat, quos pluribus ostentat, despec-
tiores potius improbos dignitas facit. Verum non impune; 10
reddunt namque improbi parem dignitatibus vicem, quas
sua contagione commaculant.

Atque ut agnoscas veram illam reverentiam per has 11
umbratiles dignitates non posse contingere: si qui multi-
plici consulatu functus in barbaras nationes forte devenerit,
venerandumne barbaris honor faciet? Atqui si hoc natu- 12
rale munus dignitatibus foret, ab officio suo quoquo gentium
nullo modo cessarent, sicut ignis ubique terrarum numquam
tamen calere desistit. Sed quoniam id eis non propria vis, 13
sed hominum fallax adnectit opinio, vanescunt ilico, cum
ad eos venerint, qui dignitates eas esse non aestimant. Sed 14
hoc apud exteras nationes; inter eos vero, apud quos ortae
sunt, num perpetuo perdurant? Atqui praetura magna olim 15
potestas, nunc inane nomen et senatorii census gravis

---

5 putareris *Mommsen* (*Cassiod. Var.* p. 492 *s. v.* Decoratus) optares *PFCLV(D)KE Brakman*; *cf. Eng.*$^2$ 14 eo *om.* *F*$^2$*CLVK* 16 ostendat *PK Laud* 21 umbrabiles *CL*$^1$*V Aur.*$^1$*K Laud*$^1$*W Peip.* (*cf.* Amm. Marc. XXI 16, 21: imperium . . cassum et umbratile) contingere ⟨sic collige⟩ *W Peip.* ⟨sic accipe⟩ *s. v.* *F*$^2$; *cf.* p. 30, 16 30 praefectura *F*$^2$*CV*$^2$*D*$^2$*W Peip.*

sarcina; si quis quondam populi curasset annonam, magnus
16 habebatur, nunc ea praefectura quid abiectius? Ut enim
paulo ante diximus, quod nihil habet proprii decoris,
opinione utentium nunc splendorem accipit, nunc amittit.
17 Si igitur reverendos facere nequeunt dignitates, si ultro
improborum contagione sordescunt, si mutatione temporum
splendere desinunt, si gentium aestimatione vilescunt, quid
est, quod in se expetendae pulchritudinis habeant, nedum
aliis praestent?

**IV.** Quamvis se Tyrio superbus ostro
comeret et niveis lapillis,
invisus tamen omnibus vigebat
luxuriae Nero saevientis.
Sed quondam dabat improbus verendis
patribus indecores curules.
Quis illos igitur putet beatos,
Quos miseri tribuunt honores?

1 **5.** An vero regna regumque familiaritas efficere poten-
tem valet? Quidni, quando eorum felicitas perpetuo per-
2 durat? Atqui plena est exemplorum vetustas, plena etiam
praesens aetas, qui reges felicitatem calamitate mutaverint.
O praeclara potentia, quae ne ad conservationem quidem sui
3 satis efficax invenitur. Quodsi haec regnorum potestas beati-
tudinis auctor est, nonne, si qua parte defuerit, felicitatem
4 minuat, miseriam importet? Sed quamvis late humana ten-
dantur imperia, plures necesse est gentes relinqui, quibus
5 regum quisque non imperet. Qua vero parte beatos faciens
desinit potestas, hac impotentia subintrat, quae miseros facit;
hoc igitur modo maiorem regibus inesse necesse est miseriae

---

1/2 *de Pompeio Magno v.* Cassiod. Var. VI 18 3 *v. supra* 53,27
20 Cic. Arch. 14: plena exemplorum vetustas

---

*PFCLVDKE* 1 pop. quondam *W Peip.* an non iam *P* an non nam *V*
21 regis *P* (*probat Schepss*) mutuaverint *V Aur. K Laud, cf. Eng.*[2]
22 nec *W Peip.* 27 regnum *PV*[1] imperet regum quisque *W Peip.*

portionem. Expertus sortis suae periculorum tyrannus 6
regni metus pendentis supra verticem gladii terrore
simulavit. Quae est igitur haec potestas, quae sollicitudinum 7
morsus expellere, quae formidinum aculeos vitare nequit?
Atqui vellent ipsi vixisse securi, sed nequeunt; dehinc de
potestate gloriantur. An tu potentem censes, quem videas 8
velle, quod non possit efficere, potentem censes, qui satellite
latus ambit, qui, quos terret, ipse plus metuit, qui ut potens
esse videatur, in servientium manu situm est? Nam quid ego 9
de regum familiaribus disseram — cum regna ipsa tantae
imbecillitatis plena demonstrem — quos quidem regia po-
testas saepe incolumis, saepe autem lapsa prosternit? Nero 10
Senecam familiarem praeceptoremque suum ad eligendae
mortis coegit arbitrium, Papinianum diu inter aulicos
potentem militum gladiis Antoninus obiecit. Atqui uterque 11
potentiae suae renuntiare voluerunt, quorum Seneca opes
etiam suas tradere Neroni seque in otium conferre conatus
est; sed dum ruituros moles ipsa trahit, neuter, quod voluit,
effecit. Quae est igitur ista potentia, quam pertimescunt 12
habentes, quam nec cum habere velis, tutus sis et, cum
deponere cupias, vitare non possis? An praesidio sunt 13
amici, quos non virtus, sed fortuna conciliat? Sed quem
felicitas amicum fecit, infortunium faciet inimicum. Quae 14
vero pestis efficacior ad nocendum quam familiaris ini-
micus?

**V.** Qui se volet esse potentem,
animos domet ille feroces
nec victa libidine colla
foedis summittat habenis;
etenim licet Indica longe

---

7 *cf.* Cic. Off. II 24sq. Claud. Hon. IV 290   18 Hor. Carm. III 4, 65: vis consili expers mole ruit sua   24sq. *cf.* Matth. 10,36: inimici homines domestici eius

---

2 metum *Volkmann*   3 sollicitudinem *P*$V^{1}$*DK*   24 efficacior *PFCLVDKE* ⟨est⟩ *W Peip.*

tellus tua iura tremescat
et serviat ultima Thyle,
tamen atras pellere curas
miserasque fugare querelas
non posse potentia non est.

1 6. Gloria vero quam fallax saepe, quam turpis est!
Unde non iniuria tragicus exclamat:

ὦ δόξα, δόξα, μυρίοισι δὴ βροτῶν
οὐδὲν γεγῶσι βίοτον ὤγκωσας μέγαν.

2 Plures enim magnum saepe nomen falsis vulgi opinioni-
bus abstulerunt, quo quid turpius excogitari potest? Nam
qui falso praedicantur, suis ipsi necesse est laudibus
3 erubescant. Quae si etiam meritis conquisitae sint, quid
tamen sapientis adiecerint conscientiae, qui bonum suum
non populari rumore, sed conscientiae veritate metitur?
4 Quodsi hoc ipsum propagasse nomen pulchrum videtur,
5 consequens est, ut foedum non extendisse iudicetur. Sed
cum, uti paulo ante disserui, plures gentes esse necesse sit,
ad quas unius fama hominis nequeat pervenire, fit, ut, quem
tu aestimas esse gloriosum, proxima parte terrarum videatur
6 inglorius. Inter haec vero popularem gratiam ne com-
memoratione quidem dignam puto, quae nec iudicio pro-
7 venit nec umquam firma perdurat. Iam vero quam sit
inane, quam futtile nobilitatis nomen, quis non videat?
Quae si ad claritudinem refertur, aliena est; videtur namque
esse nobilitas quaedam de meritis veniens laus parentum.

---

2 Verg. Georg. I 30: tibi serviat ult. Thule  8 sq. Eur. Andr. 319 sq. 18 *v.* p. 40, 14 sqq.; 54, 25 sq.  24/25 Arist. Rhet. 1399 b 16 (*εὐγενείας .. φιλοτιμώτερον εἶναι τὸν κεκτημένον .. εὐγ. ἐντιμότης προγόνων*), Sall. Iug. 85, 21—25, Hartlich 321

---

*PFCLVDKE*  9 ΕΙΟΤΟΝ *PV Aur. Laud* ΕΤΟΤΟΝ *F* ΗΩΤΟΝ *L* ΟΓΚΟΝ *Peip.* 13 conquisita $PF^1C^1LV^1DK$  sit $PC^1LV^1DK^1$, *v. Eng.*[2]  18 esse gentes *W Peip.*  20 proxima $FC^2L$ *Aur.*[2], ł maxima *m 2 s. s. E* (*τοῖς πλησιοχώροις Plan.*) pro maxima *rel.*  22 iudicio *inde denuo T* (*v.* p. 39, 26)

Quodsi claritudinem praedicatio facit, illi sint clari necesse 8
est, qui praedicantur; quare splendidum te, si tuam non
habes, aliena claritudo non efficit. Quodsi quid est in 9
nobilitate bonum, id esse arbitror solum, ut imposita nobilibus necessitudo videatur, ne a maiorum virtute degeneret.

VI. Omne hominum genus in terris simili surgit ab ortu;
unus enim rerum pater est, unus cuncta ministrat.
Ille dedit Phoebo radios, dedit et cornua lunae,
ille homines etiam terris dedit ut sidera caelo,
hic clausit membris animos celsa sede petitos;
mortales igitur cunctos edit nobile germen.
Quid genus et proavos strepitis? Si primordia vestra
auctoremque deum spectes, nullus degener exstat,
ni vitiis peiora fovens proprium deserat ortum.

7. Quid autem de corporis voluptatibus loquar, quarum 1
appetentia quidem plena est anxietatis, satietas vero
paenitentiae? Quantos illae morbos, quam intolerabiles 2
dolores quasi quendam fructum nequitiae fruentium solent
referre corporibus! Quarum motus quid habeat iucunditatis, 3
ignoro; tristes vero esse voluptatum exitus, quisquis
reminisci libidinum suarum volet, intelleget. Quae si beatos 4
explicare possunt, nihil causae est, quin pecudes quoque beatae esse dicantur, quarum omnis ad explendam corporalem lacunam festinat intentio. Honestissima quidem 5
coniugis foret liberorumque iucunditas, sed nimis e natura dictum est nescio quem filios invenisse tortores; quorum

---

8 Mart. Cap. 427, 7 (299, 26): cornua lunae 15 *cf.* Cic. Hort. 66/74, 73/80, 74/81, Plasberg 77, Dienel 1914, 7 26 *cf.* Soph. Ant. 645 sqq.: *ὅστις δ' ἀνωφέλητα φιτύει τέκνα, | τί τόνδ' ἂν εἴποις ἄλλο πλὴν αὑτῷ πόνους | φῦσαι*; Euen. fr. 6: *ἢ δέος ἢ λύπη παῖς πατρὶ πάντα χρόνον* (Arist. Eth. 1119b 8 sqq. *non recte adferri videtur*)

---

5 degenerent *T²L Aur.² DE* (*probat Schepss*) 9 *om. P* et *PTLVDKE* sid. *T²LV² Aur. K Laud² E* (*Cally*) 24 lacinam *P* lucinam *ut vid. V¹* (*s. s.* ·i· retentio aque dr̄) 26 tortorem *PLV¹ Aur. DK Laud E¹*

quam sit mordax quaecumque condicio, neque alias ex-
6 pertum te neque nunc anxium necesse est ammonere. In
quo Euripidis mei sententiam probo, qui carentem liberis
infortunio dixit esse felicem.

**VII.** Habet hoc voluptas omnis,
stimulis agit fruentes
apiumque par volantum,
ubi grata mella fudit,
fugit et nimis tenaci
ferit icta corda morsu.

1 **8.** Nihil igitur dubium est, quin hae ad beatitudinem
viae devia quaedam sint nec perducere quemquam eo
2 valeant, ad quod se perducturas esse promittunt. Quantis
vero implicitae malis sint, brevissime monstrabo. Quid
3 enim, pecuniamne congregare conaberis? Sed eripies
habenti. Dignitatibus fulgere velis? Danti supplicabis
et, qui praeire ceteros honore cupis, poscendi humilitate
4 vilesces. Potentiamne desideras? Subiectorum insidiis
5 obnoxius periculis subiacebis. Gloriam petas? Sed per
aspera quaeque distractus securus esse desistis. Volup-
6 tariam vitam degas? Sed quis non spernat atque abiciat
7 vilissimae fragilissimaeque rei, corporis, servum? Iam vero
qui bona prae se corporis ferunt, quam exigua, quam fragili
possessione nituntur! Num enim elephantos mole, tauros
robore superare poteritis, num tigres velocitate praeibitis?

3 Eur. Andr. 420: *δυστυχῶν εὐδαιμονεῖ* 21 Plut. Apoll. 104a: *ἀνθρώπων ὄντως θνητὰ καὶ ἐφήμερα τὰ σώματα.* 114d 24 Gal. Protr. 9 (21, 12sq. K.): *τίς λεόντων ἢ ἐλεφάντων ἀλκιμώτερος;* Plut. *Π. παιδ. ἀγ.* 5e: *πόστον γάρ ἐστιν ἰσχὺς ἀνθρωπίνη τῆς τῶν ἄλλων ζῴων .. οἷον ἐλεφάντων καὶ ταύρων καὶ λεόντων;*

*PTLVDKE* 5 omnis hoc vol. *Pulman Peip.* 6 ł furentes *s. s. T* 11 nil (*s. s.* hil) d. i. *P* 12 vitae $P^1$ 14 demonstrabŏ $PE^2$, *cf. Eng.*[2] *et infra* p. 81, 22 15 conaberis $P^1T^2$ *Aur.*[2] conaveris *E* conabaeris $T^1$ conabaris $P^2LV$ *Aur.*[1] *DK Laud Peip.* conaris *Eng.* coneris Bas. eripias *PK* 19 petis $T^2V^2E^2$ (*probat Schepss*) 21 degas (a *e corr.*) *V* deligis $T^2$, *s. s.* ł degas ł degere vis *F* 25 praehibitis $PT^1$

Respicite caeli spatium, firmitudinem, celeritatem et ali- 8
quando desinite vilia mirari. Quod quidem caelum non his
potius est quam sua, qua regitur, ratione mirandum. For- 9
mae vero nitor ut rapidus est, ut velox et vernalium florum
mutabilitate fugacior! Quodsi, ut Aristoteles ait, Lyncei 10
oculis homines uterentur, ut eorum visus obstantia pene-
traret, nonne introspectis visceribus illud Alcibiadis super-
ficie pulcherrimum corpus turpissimum videretur? Igitur
te pulchrum videri non tua natura, sed oculorum spectan-
tium reddit infirmitas. Sed aestimate quam vultis nimio 11
corporis bona, dum sciatis hoc, quodcumque miramini,
triduanae febris igniculo posse dissolvi. Ex quibus omnibus 12
illud redigere in summam licet, quod haec, quae nec
praestare, quae pollicentur, bona possunt nec omnium
bonorum congregatione perfecta sunt, ea nec ad beatitu-
dinem quasi quidam calles ferunt nec beatos ipsa perficiunt.

**VIII.** Eheu quae miseros tramite devios
abducit ignorantia!
Non aurum in viridi quaeritis arbore
nec vite gemmas carpitis,
non altis laqueos montibus abditis,
ut pisce ditetis dapes,
nec vobis capreas si libeat sequi,
Tyrrhena captatis vada;
ipsos quin etiam fluctibus abditos
norunt recessus aequoris,

---

4 Gal. 8 (16, 7 sqq.): *τὴν τῶν μειρακίων ὥραν τοῖς ἠρινοῖς ἄνθεσιν ἐοικυῖαν ὀλιγοχρόνιόν τε τὴν τέρψιν ἔχουσαν* 5 Arist. fr. 59 (Iambl. Protr. 8; 47, 12): *εἰ γάρ τις ἐδύνατο βλέπειν καθάπερ τὸν Λυγκέα φασίν, ὃς διὰ τῶν τοίχων ἑώρα καὶ τῶν δένδρων, πότ' ἂν ἔδοξεν εἶναί τινα* (*de Alcibiade* v. Analyt. post. 1397 b 18, Hartlich 250, Jaeger 101) *τὴν ὄψιν ἀνεκτὸν ὁρᾶν, ἐξ οἵων συνέστηκε κακῶν*; *cf.* R.-E. XIII 2470, 35; Roscher II 2218.

---

5 aristotelis *PTL*$^1$*VD* Lyncei *PV Aur.*$^1$*Laud* lincei *T*$^1$ Lynceis *PTLVDKE V*$^2$*Aur.*$^2$*DKE* linceis *T*$^2$*L* (*Λυγκείοις Plan.*) 13 sūma *P* 17 devio *T*$^2$*Laud*$^2$*E*$^2$*W*$^2$; *cf.* Philol. 1893, 381; *Hüttinger* 1900, 38, 1 26 noverunt *P*

quae gemmis niveis unda feracior
vel quae rubentis purpurae
nec non quae tenero pisce vel asperis
praestent echinis litora.
Sed quonam lateat, quod cupiunt, bonum,
nescire caeci sustinent
et, quod stelliferum transabiit polum,
tellure demersi petunt.
Quid dignum stolidis mentibus imprecer?
Opes honores ambiant
et, cum falsa gravi mole paraverint,
tum vera cognoscant bona.

1 **9.** Hactenus mendacis formam felicitatis ostendisse
suffecerit, quam si perspicaciter intueris, ordo est deinceps,
2 quae sit vera, monstrare. — Atqui video, inquam, nec
opibus sufficientiam nec regnis potentiam nec reverentiam
dignitatibus nec celebritatem gloria nec laetitiam voluptati-
bus posse contingere. — An etiam causas, cur id ita sit,
3 deprehendisti? — Tenui quidem veluti rimula mihi videor
4 intueri, sed ex te apertius cognoscere malim. — Atqui
promptissima ratio est. Quod enim simplex est indivisum-
que natura, id error humanus separat et a vero atque per-
fecto ad falsum imperfectumque traducit. An tu arbitraris,
quod nihilo indigeat, egere potentia? — Minime, inquam.
5 — Recte tu quidem; nam si quid est, quod in ulla re
imbecillioris valentiae sit, in hac praesidio necesse est egeat
6 alieno. — Ita est, inquam. — Igitur sufficientiae potentiae-
7 que una est eademque natura. — Sic videtur. — Quod vero
huius modi sit, spernendumne esse censes an contra rerum

---

20 *cf. infra* 73, 19; 82, 12. Plat. Phaedr. 263 a (*δοκῶ μὲν ὃ λέγεις μανθάνειν, ἔτι δ' εἰπὲ σαφέστερον*) *similesque locos adfert* Klingner 76.

---

*PTLVDKE* 6 nec scire $T^1$ 12 tunc *P* 14 sufficerit $PTDK^1E^1$ 17 gloriae $T^1$ *ut vid.*, $V^1$ $Laud^1$ $E^2$ 20 apertius ex te $D^2$ cognoscere apertius $LT^2$ ex te cogn. malim apertius *V* 24 agere inpotentia *P*

omnium veneratione dignissimum? — At hoc, inquam, ne
dubitari quidem potest. — Addamus igitur sufficientiae 8
potentiaeque reverentiam, ut haec tria unum esse iudi-
cemus. — Addamus, si quidem vera volumus confiteri. —
Quid vero, inquit, obscurumne hoc atque ignobile censes 9
esse an omni celebritate clarissimum? Considera vero, ne, 10
quod nihilo indigere, quod potentissimum, quod honore
dignissimum esse concessum est, egere claritudine, quam
sibi praestare non possit, atque ob id aliqua ex parte
videatur abiectius. — Non possum, inquam, quin hoc, uti 11
est, ita etiam celeberrimum esse confitear. — Consequens 12
igitur est, ut claritudinem superioribus tribus nihil differre
fateamur. — Consequitur, inquam. — Quod igitur nullius 13
egeat alieni, quod suis cuncta viribus possit, quod sit
clarum atque reverendum, nonne hoc etiam constat esse
laetissimum? — Sed unde huic, inquam, tali maeror ullus 14
obrepat, ne cogitare quidem possum, quare plenum esse
laetitiae, si quidem superiora manebunt, necesse est con-
fiteri. — Atqui illud quoque per eadem necessarium est 15
sufficientiae, potentiae, claritudinis, reverentiae, iucun-
ditatis nomina quidem esse diversa, nullo modo vero dis-
crepare substantiam. — Necesse est, inquam. —

Hoc igitur, quod est unum simplexque natura, pravitas 16
humana dispertit et, dum rei, quae partibus caret, partem
conatur adipisci, nec portionem, quae nulla est, nec ipsam,
quam minime affectat, assequitur. — Quonam, inquam, 17
modo? — Qui divitias, inquit, petit penuriae fuga, de
potentia nihil laborat, vilis obscurusque esse mavult, multas
etiam sibi naturales quoque subtrahit voluptates, ne pe-
cuniam, quam paravit, amittat. Sed hoc modo ne suf- 18
ficientia quidem contingit ei, quem valentia deserit, quem

20 *cf.* Plat. Prot. 329 c.d

1 ad *$PT^1L^1VK$* 11 confiteor *$T^1L^1$* 14 posset *P* 24 dis- *PTLVDKE* petit *P* 27 fugat *$PK^1$* 27sq. deponentia *$PT^1$* 29 nec *$T^1$* 30 nec *$T^1K$ Peip.*

molestia pungit, quem vilitas abicit, quem recondit obscuri-
19 tas. Qui vero solum posse desiderat, profligat opes, despicit
voluptates honoremque potentia carentem, gloriam quoque
20 nihili pendit. Sed hunc quoque quam multa deficiant, vides;
fit enim, ut aliquando necessariis egeat, ut anxietatibus
mordeatur, cumque haec depellere nequeat, etiam id, quod
21 maxime petebat, potens esse desistat. Similiter ratiocinari
de honoribus, gloria, voluptatibus licet; nam cum unum-
quodque horum idem quod cetera sit, quisquis horum aliquid
sine ceteris petit, ne illud quidem, quod desiderat,
22 apprehendit. — Quid igitur, inquam, si qui cuncta simul
cupiat adipisci? — Summam quidem ille beatitudinis velit;
sed num in his eam repperiet, quae demonstravimus id,
23 quod pollicentur, non posse conferre? — Minime, inquam.
— In his igitur, quae singula quaedam expetendorum
praestare creduntur, beatitudo nullo modo vestiganda est.
— Fateor, inquam, et hoc nihil dici verius potest. —
24 Habes igitur, inquit, et formam falsae felicitatis et
causas. Deflecte nunc in adversum mentis intuitum; ibi
25 enim veram, quam promisimus, statim videbis. — Atqui
haec, inquam, vel caeco perspicua est eamque tu paulo ante
26 monstrasti, dum falsae causas aperire conaris. Nam nisi
fallor, ea vera est et perfecta felicitas, quae sufficientem,
27 potentem, reverendum, celebrem laetumque perficiat. Atque
ut me interius animadvertisse cognoscas, quae unum horum,
quoniam idem cuncta sunt, veraciter praestare potest, hanc
esse plenam beatitudinem sine ambiguitate cognosco. —
28 O te, alumne, hac opinione felicem, si quidem hoc, inquit,
29 adieceris! — Quidnam? inquam. — Essene aliquid in his

13 *v. supra* 59, 13sqq. 22 *v.* 60, 15 28 *cf.* Klingner 79 (Phaedr. 263 e d: ἄριστα λέγεις· ἀλλ' εἰπὲ καὶ τόδε)

*PTLVDKE* 1 obicit $T^1$ 2 dispicit $PT^1V^1$ displicit *K Aur.*[1] 5 ut *prius om.* *P* 6 (etiam) hic (quod) *P* 11 quis $V^2$ 12 in illis $T^1$ 16 investiganda $V^2$ 22 conabaris $V^2K$ conareris *Aur.*[2] *E* (*probat Schepss*) 29 quinnam $PT^1V^1$

mortalibus caducisque rebus putas, quod huius modi statum possit afferre? — Minime, inquam, puto idque a te, nihil ut amplius desideretur, ostensum est. — Haec igitur vel 30 imagines veri boni vel imperfecta quaedam bona dare mortalibus videntur, verum autem atque perfectum bonum conferre non possunt. — Assentior, inquam. — Quoniam 31 igitur agnovisti, quae vera illa sit, quae autem beatitudinem mentiantur, nunc superest, ut unde veram hanc petere possis, agnoscas. — Id quidem, inquam, iam dudum vehementer exspecto. — Sed cum, ut in Timaeo Platoni, 32 inquit, nostro placet, in minimis quoque rebus divinum praesidium debeat implorari, quid nunc faciendum censes, ut illius summi boni sedem repperire mereamur? — In- 33 vocandum, inquam, rerum omnium patrem, quo praetermisso nullum rite fundatur exordium. — Recte, inquit, ac simul ita modulata est:

IX. O qui perpetua mundum ratione gubernas,
terrarum caelique sator, qui tempus ab aevo
ire iubes stabilisque manens das cuncta moveri,
quem non externae pepulerunt fingere causae
materiae fluitantis opus, verum insita summi
forma boni livore carens, tu cuncta superno
ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
mundum mente gerens similique in imagine formans
perfectasque iubens perfectum absolvere partes.
Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis,
arida conveniant liquidis, ne purior ignis
evolet aut mersas deducant pondera terras.

---

10 Tim. 27c 17 sqq. *veluti quandam ἐπιτομήν primae partis Timaei dicit Vall.*; *cf.* Klingner 42 sqq. 21 Procli ῥέουσαν οὐσίαν *et* Synes. Hymn. II 9: πολυκύμονος ὕλης *adfert* Klingner 43 24 Gen. 1, 26: faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Sap. 2, 23

---

2 auferre (u *del.*) *P* id $T^1$ idquae $PV^1$ 4 dare bona *PAur. DK PTLVDKE* (bonam $V^1D^1$) 8 metiantur $PV^2$ 10 ut in $L^2$ uti in $T^2$ uti *rel. Peip.* timaeo $V^2D$ timoeo $T^2$ timaeus $V^1$ timeo *rel.*

Tu triplicis mediam naturae cuncta moventem
conectens animam per consona membra resolvis;
quae cum secta duos motum glomeravit in orbes,
in semet reditura meat mentemque profundam
circuit et simili convertit imagine caelum.
Tu causis animas paribus vitasque minores
provehis et levibus sublimes curribus aptans
in caelum terramque seris, quas lege benigna
ad te conversas reduci facis igne reverti.
Da, pater, augustam menti conscendere sedem,
da fontem lustrare boni, da luce reperta
in te conspicuos animi defigere visus.
Dissice terrenae nebulas et pondera molis
atque tuo splendore mica; tu namque serenum,
tu requies tranquilla piis, te cernere finis,
principium, vector, dux, semita, terminus idem.

1 **10.** Quoniam igitur, quae sit imperfecti, quae etiam perfecti boni forma, vidisti, nunc demonstrandum reor,
2 quonam haec felicitatis perfectio constituta sit. In quo illud primum arbitror inquirendum, an aliquod huius modi bonum, quale paulo ante definisti, in rerum natura possit exsistere, ne nos praeter rei subiectae veritatem cassa
3 cogitationis imago decipiat. Sed quin exsistat sitque hoc veluti quidam omnium fons bonorum, negari nequit; omne enim, quod imperfectum esse dicitur, id imminutione per-
4 fecti imperfectum esse perhibetur. Quo fit, ut, si in quolibet genere imperfectum quid esse videatur, in eo perfectum quoque aliquid esse necesse sit; etenim perfectione sublata, unde illud, quod imperfectum perhibetur, exstiterit, ne fingi

---

10 Mart. Cap. 74, 18 (49, 4): Da, pater, aetherios mentem conscendere coetus  11 Eucler. (Anth. Lat. ed. Riese 789) 8: qua luce reperta  15sq. *cf.* Plat. Leg. 715e: *ὁ . . θεὸς . . ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων* (*adfert* Plut. Ex. 601b); Apoc. 1, 8: ego sum *A* et Ω, principium et finis. *De vectore* Klingner 58sq.  21 *v.* 63, 5

---

*PTLVDKE*  14 micat unamque $T^1L^1V$

quidem potest. Neque enim ab deminutis inconsummatis- 5
que natura rerum cepit exordium, sed ab integris absolutis-
que procedens in haec extrema atque effeta dilabitur.
Quodsi, uti paulo ante monstravimus, est quaedam boni 6
fragilis imperfecta felicitas, esse aliquam solidam per-
fectamque non potest dubitari. — Firmissime, inquam,
verissimeque conclusum est. —

Quo vero, inquit, habitet, ita considera. Deum, rerum 7
omnium principem, bonum esse communis humanorum con-
ceptio probat animorum; nam cum nihil deo melius ex-
cogitari queat, id, quo melius nihil est, bonum esse quis
dubitet? Ita vero bonum esse deum ratio demonstrat, ut 8
perfectum quoque in eo bonum esse convincat. Nam ni 9
tale sit, rerum omnium princeps esse non poterit; erit enim
eo praestantius aliquid perfectum possidens bonum, quod
hoc prius atque antiquius esse videatur; omnia namque
perfecta minus integris priora esse claruerunt. Quare ne in 10
infinitum ratio prodeat, confitendum est summum deum
summi perfectique boni esse plenissimum; sed perfectum
bonum veram esse beatitudinem constituimus: veram igitur
beatitudinem in summo deo sitam esse necesse est. —
Accipio, inquam, nec est, quod contra dici ullo modo queat.
— Sed quaeso, inquit, te, vide, quam id sancte atque in- 11
violabiliter probes, quod boni summi summum deum diximus
esse plenissimum. — Quonam, inquam, modo? — Ne hunc 12
rerum omnium patrem illud summum bonum, quo plenus
esse perhibetur, vel extrinsecus accepisse vel ita natura-
liter habere praesumas, quasi habentis dei habitaeque
beatitudinis diversam cogites esse substantiam. Nam si 13
extrinsecus acceptum putes, praestantius id, quod dederit,
ab eo, quod acceperit, existimare possis, sed hunc esse
rerum omnium praecellentissimum dignissime confitemur.

1 diminutis *T²K* demunitis *P* 2 cepit *K* coepit *rel. Peip.* *PTLVDKE*
5 fragilis *om. L* fragilis ⟨et⟩ *Bασ.* 8 considerandum rerum *T¹*
22 *ab* ullo *usque ad* Super (66, 27) *deest D* 31 ab *eras. V* 32 dignis-
sime (q. *s. v. add.*) *P*

14 Quod si natura quidem inest, sed est ratione diversum,
cum de rerum principe loquamur deo, fingat, qui potest,
15 quis haec diversa coniunxerit. Postremo quod a qualibet
re diversum est, id non est illud, a quo intellegitur esse
diversum; quare quod a summo bono diversum est sui
natura, id summum bonum non est, quod nefas est de eo
16 cogitare, quo nihil constat esse praestantius. Omnino enim
nullius rei natura suo principio melior poterit exsistere,
quare, quod omnium principium sit, id etiam sui substantia
summum esse bonum verissima ratione concluserim. —
17 Rectissime, inquam. — Sed summum bonum beatitudinem
esse concessum est. — Ita est, inquam. — Igitur, inquit,
deum esse ipsam beatitudinem necesse est confiteri. — Nec
propositis, inquam, prioribus refragari queo et illis hoc
inlatum consequens esse perspicio. —

18 Respice, inquit, an hinc quoque idem firmius approbetur,
quod duo summa bona, quae a se diversa sint, esse non
19 possunt. Etenim quae discrepant bona, non esse alterum,
quod sit alterum, liquet; quare neutrum poterit esse perfectum,
cum alterutri alterum deest. Sed quod perfectum
non sit, id summum non esse manifestum est; nullo modo
20 igitur, quae summa sunt bona, ea possunt esse diversa. Atqui
et beatitudinem et deum summum bonum esse collegimus,
quare ipsam necesse est summam esse beatitudinem,
21 quae sit summa divinitas. — Nihil, inquam, nec reapse
verius nec ratiocinatione firmius nec deo dignius concludi
22 potest. — Super haec, inquit, igitur veluti geometrae solent
demonstratis propositis aliquid inferre, quae porismata ipsi
23 vocant, ita ego quoque tibi veluti corollarium dabo. Nam
quoniam beatitudinis adeptione fiunt homines beati, beatitudo
vero est ipsa divinitas, divinitatis adeptione beatos
24 fieri manifestum est. Sed uti iustitiae adeptione iusti, sa-

---

*PTLVKE* 6 de dõ *P* 25sq. reapse verius *Schepss* re ab severius *P Laud*$^2$, *ut vid.* $V^1$ re ab sverius *Laud*$^1$ re ah severius (se *eras.*) *K* re verius $L^1$ re·verius $T^1$ re hac verius $T^2$ re ipsa verius *rel. Peip.*

pientiae sapientes fiunt, ita divinitatem adeptos deos fieri
simili ratione necesse est. Omnis igitur beatus deus, sed 25
natura quidem unus; participatione vero nihil prohibet esse
quam plurimos. — Et pulchrum, inquam, hoc atque pretio- 26
sum, sive porisma sive corollarium vocari mavis. — Atqui 27
hoc quoque pulchrius nihil est, quod his adnectendum esse
ratio persuadet. — Quid? inquam. — Cum multa, inquit, 28
beatitudo continere videatur, utrumne haec omnia unum
veluti corpus beatitudinis quadam partium varietate con-
iungant an sit eorum aliquid, quod beatitudinis substantiam
compleat, ad hoc vero cetera referantur? — Vellem, in- 29
quam, id ipsarum rerum commemoratione patefaceres. —
Nonne, inquit, beatitudinem bonum esse censemus? — Ac
summum quidem, inquam. —

Addas, inquit, hoc omnibus licet. Nam eadem sufficien- 30
tia summa est, eadem summa potentia, reverentia quoque,
claritas ac voluptas beatitudo esse iudicatur. Quid igitur, 31
haecine omnia, bonum, sufficientia, potentia ceteraque veluti
quaedam beatitudinis membra sunt an ad bonum veluti ad
verticem cuncta referuntur? — Intellego, inquam, quid in- 32
vestigandum proponas, sed, quid constituas, audire desi-
dero. — Cuius discretionem rei sic accipe. Si haec omnia 33
beatitudinis membra forent, a se quoque invicem discrepa-
rent; haec est enim partium natura, ut unum corpus diversa
componant. Atqui haec omnia idem esse monstrata sunt, 34
minime igitur membra sunt; alioquin ex uno membro beati-
tudo videbitur esse coniuncta, quod fieri nequit. — Id qui- 35
dem, inquam, dubium non est, sed id, quod restat, exspecto.
— Ad bonum vero cetera referri palam est. Idcirco enim 36
sufficientia petitur, quoniam bonum esse iudicatur, idcirco

19 Klingner 72 *cum* Plat. Phaed. 60b: *ὥσπερ ἐκ μιᾶς κορυφῆς ἡμμένω confert* Themist. I, p. 5c   20 *v. supra* 60, 19

4 ut pulchrum *Βασ.* (*ὡς Plan.*)   8 videtur *PL²D*   11 velle *PTLVDKE PD*   12 ad (ipsarum) *P¹*, *ut vid. V¹* ut *V²*   18 bona *T²*

potentia, quoniam id quoque esse creditur bonum; idem de
37 reverentia, claritudine, iucunditate coniectare licet. Omnium
igitur expetendorum summa atque causa bonum est; quod
enim neque re neque similitudine ullum in se retinet bonum,
38 id expeti nullo modo potest. Contraque etiam, quae natura
bona non sunt, tamen si esse videantur, quasi vere bona
sint, appetuntur. Quo fit, uti summa, cardo atque causa
39 expetendorum omnium bonitas esse iure credatur. Cuius
vero causa quid expetitur, id maxime videtur optari, veluti
si salutis causa quispiam velit equitare, non tam equitandi
40 motum desiderat quam salutis effectum. Cum igitur omnia
boni gratia petantur, non illa potius quam bonum ipsum
41 desideratur ab omnibus. Sed propter quod cetera optantur,
beatitudinem esse concessimus; quare sic quoque sola quae-
42 ritur beatitudo. Ex quo liquido apparet ipsius boni et beati-
tudinis unam atque eandem esse substantiam. — Nihil
43 video, cur dissentire quispiam possit. — Sed deum veram-
que beatitudinem unum atque idem esse monstravimus. —
Ita, inquam. — Securo igitur concludere licet dei quoque
in ipso bono nec usquam alio sitam esse substantiam.

X. Huc omnes pariter venite capti,
quos fallax ligat improbis catenis
terrenas habitans libido mentes,
haec erit vobis requies laborum,
hic portus placida manens quiete,
hoc patens unum miseris asylum.
Non quicquid Tagus aureis harenis
donat aut Hermus rutilante ripa
aut Indus calido propinquus orbi
candidis miscens virides lapillos,
inlustrent aciem magisque caecos

18 *v. supra* 66, 13  21 *cf.* Matth. 11, 28  24 Verg. Aen. VIII 46: hic locus urbis erit, requies ea certa laborum

*PTLVDKE* 1 creditur esse *P* 4 ullum inseret bonum *T*[1] 22 ligat fallax roseis *Peip.*

in suas condunt animos tenebras.
Hoc, quicquid placet excitatque mentes,
infimis tellus aluit cavernis;
splendor, quo regitur vigetque caelum,
vitat obscuras animae ruinas;
hanc quisquis poterit notare lucem,
candidos Phoebi radios negabit.

**11.** Assentior, inquam; cuncta enim firmissimis nexa 1
rationibus constant. — Tum illa: Quanti, inquit, aestimabis, 2
si, bonum ipsum quid sit, agnoveris? — Infinito, inquam, si 3
quidem mihi pariter deum quoque, qui bonum est, continget
agnoscere. — Atqui hoc verissima, inquit, ratione pate- 4
faciam, maneant modo, quae paulo ante conclusa sunt. —
Manebunt. — Nonne, inquit, monstravimus ea, quae appe- 5
tuntur pluribus, idcirco vera perfectaque bona non esse,
quoniam a se invicem discreparent, cumque alteri abesset
alterum, plenum absolutumque bonum afferre non posse,
tum autem verum bonum fieri, cum in unam veluti formam
atque efficientiam colliguntur, ut, quae sufficientia est,
eadem sit potentia, reverentia, claritas atque iucunditas,
nisi vero unum atque idem omnia sint, nihil habere, quo
inter expetenda numerentur? — Demonstratum, inquam, 6
nec dubitari ullo modo potest. — Quae igitur, cum discre- 7
pant, minime bona sunt, cum vero unum esse coeperint,
bona fiunt, nonne, haec ut bona sint, unitatis fieri adeptione
contingit? — Ita, inquam, videtur. — Sed omne, quod bo- 8
num est, boni participatione bonum esse concedis an
minime? — Ita est. — Oportet igitur idem esse unum atque 9
bonum simili ratione concedas; eadem namque substantia
est eorum, quorum naturaliter non est diversus effectus. —
Negare, inquam, nequeo. — Nostine igitur, inquit, omne, 10
quod est, tam diu manere atque subsistere, quamdiu sit
unum, sed interire atque dissolvi, pariter atque unum esse

---

13 *v. supra* 66, 18 sqq. 14 Klingner 81 (Crito 48b: *ἀλλὰ μένει*)

11 destiterit? — Quonam modo? — Ut in animalibus, inquit,
cum in unum coeunt ac permanent anima corpusque, id
animal vocatur; cum vero haec unitas utriusque separatione
12 dissolvitur, interire nec iam esse animal liquet. Ipsum quo-
que corpus cum in una forma membrorum coniunctione per-
manet, humana visitur species; at si distributae segrega-
taeque partes corporis distraxerint unitatem, desinit esse,
13 quod fuerat. Eoque modo percurrenti cetera procul dubio
patebit subsistere unumquodque, dum unum est, cum vero
unum esse desinit, interire. — Consideranti, inquam, mihi
plura minime aliud videtur. —

14 Estne igitur, inquit, quod, in quantum naturaliter agat,
relicta subsistendi appetentia venire ad interitum corrup-
15 tionemque desideret? — Si animalia, inquam, considerem,
quae habent aliquam volendi nolendique naturam, nihil in-
venio, quod nullis extra cogentibus abiciant manendi inten-
16 tionem et ad interitum sponte festinent. Omne namque
animal tueri salutem laborat, mortem vero perniciemque
17 devitat. Sed quid de herbis arboribusque, quid de inanimatis
18 omnino consentiam rebus, prorsus dubito. — Atqui non est,
quod de hoc quoque possis ambigere, cum herbas atque
arbores intuearis primum sibi convenientibus innasci locis,
ubi, quantum earum natura queat, cito exarescere atque
19 interire non possint. Nam aliae quidem campis, aliae mon-
tibus oriuntur, alias ferunt paludes, aliae saxis haerent,
aliarum fecundae sunt steriles harenae, quas si in alia
20 quispiam loca transferre conetur, arescant. Sed dat cuique
natura, quod convenit, et ne, dum manere possunt, intereant,
21 elaborat. Quid quod omnes velut in terras ore demerso
trahunt alimenta radicibus ac per medullas robur corti-

22 Plut. Ex. 607 e: *φυτῷ ἔστι τις χώρα μᾶλλον ἑτέρας ἑτέρα πρόσφορος, ἐν ᾗ τρέφεται καὶ βλαστάνει βέλτιον*

*PTLVDKE* 8 percurrenti ⟨tibi *s. v.*⟩ $T^2$ 12 ⟨aliquid *s. v.*⟩ quod $T^2$ agat *s. v.* $T^2$ *s. s. ut vid.* vivet ⟨vivat *in mg. F*⟩ 16 nullus *P*

cemque diffundunt? Quid quod mollissimum quidque, sicuti 22
medulla est, interiore semper sede reconditur, extra vero
quadam ligni firmitate, ultimus autem cortex adversum
caeli intemperiem quasi mali patiens defensor opponitur?
Iam vero quanta est naturae diligentia, ut cuncta semine 23
multiplicato propagentur! Quae omnia non modo ad tem- 24
pus manendi, verum generatim quoque quasi in perpetuum
permanendi veluti quasdam machinas esse quis nesciat?
Ea etiam, quae inanimata esse creduntur, nonne, quod suum 25
est, quaeque simili ratione desiderant? Cur enim flammas 26
quidem sursum levitas vehit, terras vero deorsum pondus
deprimit, nisi quod haec singulis loca motionesque con-
veniunt? Porro autem, quod cuique consentaneum est, id 27
unumquodque conservat; sicuti ea, quae sunt inimica, cor-
rumpunt. Iam vero, quae dura sunt ut lapides, adhaerent 28
tenacissime partibus suis et, ne facile dissolvantur, resi-
stunt. Quae vero liquentia ut aer atque aqua facile quidem 29
dividentibus cedunt, sed cito in ea rursus, a quibus sunt
abscisa, relabuntur, ignis vero omnem refugit sectionem.

Neque nunc nos de voluntariis animae cognoscentis 30
motibus, sed de naturali intentione tractamus, sicuti est,
quod acceptas escas sine cogitatione transigimus, quod in
somno spiritum ducimus nescientes. Nam ne in animalibus 31
quidem manendi amor ex animae voluntatibus, verum ex
naturae principiis venit. Nam saepe mortem cogentibus 32
causis, quam natura reformidat, voluntas amplectitur, con-
traque illud, quo solo mortalium rerum durat diuturnitas,
gignendi opus, quod natura semper appetit, interdum co-
hercet voluntas. Adeo haec sui caritas non ex animali 33
motione, sed ex naturali intentione procedit; dedit enim
providentia creatis a se rebus hanc vel maximam manendi
causam, ut, quoad possunt, naturaliter manere desiderent.
Quare nihil est, quod ullo modo queas dubitare cuncta, 34

1 secuti $T^1 V^1$ 7 permanendi verum generatum *P* 19 ab- *PTLVDKE* scissa $V^1$ 20 cognoscentes *P* 30sq. dedit ei providentia *P*

quae sunt, appetere naturaliter constantiam permanendi,
35 devitare perniciem. — Confiteor, inquam, nunc me indubi-
36 tato cernere, quae dudum incerta videbantur. — Quod
autem, inquit, subsistere ac permanere petit, id unum esse
desiderat; hoc enim sublato ne esse quidem cuiquam per-
37 manebit. — Verum est, inquam. — Omnia igitur, inquit,
unum desiderant. — Consensi. — Sed unum id ipsum mon-
38 stravimus esse, quod bonum. — Ita quidem. — Cuncta
igitur bonum petunt, quod quidem ita describas licet ipsum
39 bonum esse, quod desideretur ab omnibus. — Nihil, inquam,
verius excogitari potest; nam vel ad nihil unum cuncta
referuntur et uno veluti vertice destituta sine rectore flui-
tabunt aut, si quid est, ad quod universa festinant, id erit
40 omnium summum bonorum. — Et illa: Nimium, inquit, o
alumne, laetor; ipsam enim mediae veritatis notam mente
fixisti. Sed in hoc patuit tibi, quod ignorare te paulo ante
41 dicebas. — Quid? inquam. — Quis esset, inquit, rerum
omnium finis; is est enim profecto, quod desideratur ab
omnibus, quod, quia bonum esse collegimus, oportet rerum
omnium finem bonum esse fateamur.

**XI.** Quisquis profunda mente vestigat verum
cupitque nullis ille deviis falli,
in se revolvat intimi lucem visus
longosque in orbem cogat inflectens motus
animumque doceat, quicquid extra molitur,
suis retrusum possidere thesauris;

---

8 *v. supra* 69, 18 12 Quint. VII Prooem. 3: sine rectore fluitet 16 *v.* 18, 13. 16. 29 23 Procl. in Tim. II 244, 14 (Diehl): *ὡς ἐπέστραπται πρὸς ἑαυτό.* Augustin. Conf. VII 10: admonitus redire in memet ipsum intravi in intima mea .. et vidi .. lucem incommutabilem

---

*PTLVDKE* 4 appetit $T^2L^2E$ 6 est *om.* $T^1$ 8 bonum ⟨est⟩ $P^1$ 11 ad nihilum cuncta $T^2V^2KE$, *cf.* Bednarz 21 (Liv. XLI 20, 7: nihil unum) 13 festinent *LVD Laud* 17 dicebas *bis ut vid.* $T^1$ 18 est *om.* $T^1$ 19 colligimus $V^1KE$

dudum quod atra texit erroris nubes,
lucebit ipso perspicacius Phoebo.
Non omne namque mente depulit lumen
obliviosam corpus invehens molem;
haeret profecto semen introrsum veri,
quod excitatur ventilante doctrina;
nam cur rogati sponte recta censetis,
ni mersus alto viveret fomes corde?
Quodsi Platonis Musa personat verum,
quod quisque discit, immemor recordatur.

**12.** Tum ego: Platoni, inquam, vehementer assentior; 1
nam me horum iam secundo commemoras, primum quod
memoriam corporea contagione, dehinc cum maeroris mole
pressus amisi. — Tum illa: Si priora, inquit, concessa respi- 2
cias, ne illud quidem longius aberit, quin recorderis, quod
te dudum nescire confessus es. — Quid? inquam. — Quibus, 3
ait illa, gubernaculis mundus regatur. — Memini, inquam,
me inscitiam meam fuisse confessum, sed quid afferas, licet
iam prospiciam, planius tamen ex te audire desidero. —
Mundum, inquit, hunc deo regi paulo ante minime dubi- 4
tandum putabas. — Ne nunc quidem arbitror, inquam, nec
umquam dubitandum putabo, quibusque in hoc rationibus
accedam, breviter exponam. Mundus hic ex tam diversis 5
contrariisque partibus in unam formam minime convenisset,
nisi unus esset, qui tam diversa coniungeret. Coniuncta 6
vero naturarum ipsa diversitas invicem discors dissociaret
atque divelleret, nisi unus esset, qui quod nexuit contineret.
Non tam vero certus naturae ordo procederet nec tam 7
dispositos motus locis, temporibus, efficientia, spatiis, qua-
litatibus explicarent, nisi unus esset, qui has mutationum

9 Phaed. 76a 16sq. *v. supra* 18, 7 19 *v.* 60, 19sq. 20 *v.* 18, 6sq.; 63, 17

18 inscientiam *P* (*glossa in V*) 20 ⟨a⟩ deo *Met.* minime *s. s. PTLVDKE* nemini *T*[2] *E*[2] 28 praecederet *T*[1] 30 explicaret *V*[2] *Aur.*[2] *E*

8 varietates manens ipse disponeret. Hoc quicquid est, quo
condita manent atque agitantur, usitato cunctis vocabulo
deum nomino. —
9 Tum illa: Cum haec, inquit, ita sentias, parvam mihi
restare operam puto, ut felicitatis compos patriam sospes
10 revisas. Sed, quae proposuimus, intueamur. Nonne in bea-
titudine sufficientiam numeravimus deumque beatitudinem
11 ipsam esse consensimus? — Ita quidem. — Et ad mundum
igitur, inquit, regendum nullis extrinsecus amminiculis
indigebit; alioquin si quo egeat, plenam sufficientiam non
12 habebit. — Id, inquam, ita est necessarium. — Per se igitur
13 solum cuncta disponit? — Negari, inquam, nequit. — At-
qui deus ipsum bonum esse monstratus est. — Memini, in-
14 quam. — Per bonum igitur cuncta disponit, si quidem per
se regit omnia, quem bonum esse consensimus, et hic est
veluti quidam clavus atque gubernaculum, quo mundana
15 machina stabilis atque incorrupta servatur. — Vehementer
assentior, inquam, et id te paulo ante dicturam tenui licet
16 suspicione prospexi. — Credo, inquit; iam enim, ut arbitror,
vigilantius ad cernenda vera oculos deducis, sed, quod
dicam, non minus ad contuendum patet. — Quid? inquam.
17 — Cum deus, inquit, omnia bonitatis clavo gubernare iure
credatur eademque omnia, sicuti docui, ad bonum naturali
intentione festinent, num dubitari potest, quin voluntaria
regantur seque ad disponentis nutum veluti convenientia
18 contemperataque rectori sponte convertant? — Ita, inquam,
necesse est; nec beatum regimen esse videretur, si quidem
detrectantium iugum foret, non obtemperantium salus. —
19 Nihil est igitur, quod naturam servans deo contra ire cone-
20 tur? — Nihil, inquam. — Quodsi conetur, ait, num tandem
proficiet quicquam adversum eum, quem iure beatitudinis
potentissimum esse concessimus? — Prorsus, inquam, nihil

*PTLVDKE* 1 varietatos *P* 8 concessimus $T^2E^2$ (15 $T^2E$) 20 deducis (*s e corr., s. s.* deflectis) *T* 21 continendum $T^1$ 24 voluntarie $T^1$ 26 contemperataeque $T^1$ 31 adversus $P^1T^2D$ *Peip.*

valeret. — Non est igitur aliquid, quod summo huic bono 21
vel velit vel possit obsistere? — Non, inquam, arbitror. —
Est igitur summum, inquit, bonum, quod regit cuncta for- 22
titer suaviterque disponit. — Tum ego: Quam, inquam, me 23
non modo ea, quae conclusa est, summa rationum, verum
multo magis haec ipsa, quibus uteris, verba delectant, ut
tandem aliquando stultitiam magna lacerantem sui
pudeat! —

Accepisti, inquit, in fabulis lacessentes caelum Gigan- 24
tas; sed illos quoque, uti condignum fuit, benigna fortitudo
disposuit. Sed visne rationes ipsas invicem collidamus? 25
Forsitan ex huius modi conflictatione pulchra quaedam
veritatis scintilla dissiliat. — Tuo, inquam, arbitratu. —
Deum, inquit, esse omnium potentem nemo dubitaverit. — 26
Qui quidem, inquam, mente consistat, nullus prorsus am-
bigat. — Qui vero est, inquit, omnium potens, nihil est, 27
quod ille non possit. — Nihil, inquam. — Num igitur deus 28
facere malum potest? — Minime, inquam. — Malum igitur, 29
inquit, nihil est, cum id facere ille non possit, qui nihil non
potest. — Ludisne, inquam, me inextricabilem labyrinthum 30
rationibus texens, quae nunc quidem, qua egrediaris, in-
troeas, nunc vero, quo introieris, egrediare, an mirabilem
quendam divinae simplicitatis orbem complicas? Etenim 31
paulo ante beatitudine incipiens eam summum bonum esse
dicebas, quam in summo deo sitam loquebare. Ipsum quo- 32
que deum summum esse bonum plenamque beatitudinem
disserebas, ex quo neminem beatum fore, nisi qui pariter
deus esset, quasi munusculum dabas. Rursus ipsam boni 33
formam dei ac beatitudinis loquebaris esse substantiam

3 sq. Sap. 8, 1: attinget . . fortiter et disponit omnia suaviter (*consensum fortuitum existimat* Rand 26, 1) 12 Plat. Rep. 434 e: τάχ' ἂν ὥσπερ ἐκ πυρείων ἐκλάμψαι ποιήσαιμεν τὴν δικαιοσύνην 24 *v. supra* 66, 11

1 valet $F^2$, *in mg. E* valebit $V^2$ bono *ex* homo *T* bomo $F^1$ *PTLVDKE* 9 lacescentes *P* gigantes $PLV^2KE$ 16 potest $PT^1D^1$ 21 nuncque egredieris (*om.* quidem) $T^1$ 24 ⟨a⟩ beat. $V^2$ (*probat Schepss*)

ipsumque unum id ipsum esse bonum docebas, quod ab
34 omni rerum natura peteretur. Deum quoque bonitatis gu-
bernaculis universitatem regere disputabas volentiaque
35 cuncta parere nec ullam mali esse naturam. Atque haec nullis
extrinsecus sumptis, sed ex altero ⟨altero⟩ fidem trahente
36 insitis domesticisque probationibus explicabas. — Tum illa:
Minime, inquit, ludimus remque omnium maximam dei mu-
37 nere, quem dudum deprecabamur, exegimus. Ea est enim
divinae forma substantiae, ut neque in externa dilabatur
nec in se externum aliquid ipsa suscipiat, sed, sicut de ea
Parmenides ait,

*πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ*

rerum orbem mobilem rotat, dum se immobilem ipsa con-
38 servat. Quodsi rationes quoque non extra petitas, sed intra
rei, quam tractabamus, ambitum collocatas agitavimus,
nihil est, quod ammirere, cum Platone sanciente didiceris
cognatos, de quibus loquuntur, rebus oportere esse ser-
mones.

**XII.** Felix, qui potuit boni
fontem visere lucidum,
felix, qui potuit gravis
terrae solvere vincula.
Quondam funera coniugis
vates Threicius gemens,
postquam flebilibus modis
silvas currere mobiles,
amnes stare coegerat

---

12 VIII 43 Diels (Plat. Soph. 244e) 16 Tim. 29b 26 sqq. Mart. Cap. 481, 3 (339, 9): silvas currere monte suas carmine quo Strymon continuit latices .. et lepus immiti contulit ora cani; *cf.* Ov. Fast. II 83; Marx, N. Jahrb. I, 1898, 105; Hüttinger 1902, 16

---

*PTLVDKE* 5 ⟨altero⟩ *Par.* 15090 (altero ex altero *m. 2*), *v.* Philol. 1892, 483; 1893, 381; *Eng.* 12 ΕΥΚΥΚΛΟΥC (ΕΥΚΛΟΥC *P*) ΦΕΡΗC *PT¹LVDKE* ΕΥΚΥΚΛΟΥ CΦΕΡΗC *T²* ΕΝΑΛΙΓΚΥΟΝ *L* ΕΝΑΛΙΓΚΙΝ *V* OSKΩΝ *L¹* ΟΓΚΩΝ *T²L²* 14 si *om. P*

iunxitque intrepidum latus
saevis cerva leonibus
nec visum timuit lepus
iam cantu placidum canem,
cum flagrantior intima
fervor pectoris ureret
nec, qui cuncta subegerant,
mulcerent dominum modi,
immites superos querens
infernas adiit domos.
Illic blanda sonantibus
chordis carmina temperans,
quicquid praecipuis deae
matris fontibus hauserat,
quod luctus dabat impotens,
quod luctum geminans amor,
deflet Taenara commovens
et dulci veniam prece
umbrarum dominos rogat.
Stupet tergeminus novo
captus carmine ianitor,
quae sontes agitant metu
ultrices scelerum deae
iam maestae lacrimis madent;
non Ixionium caput
velox praecipitat rota
et longa site perditus
spernit flumina Tantalus;
vultur, dum satur est modis,
non traxit Tityi iecur.
Tandem: 'Vincimur' arbiter
umbrarum miserans ait.

---

31 Sen. Herc. fur. 586: Tandem mortis ait Vincimur arbiter

---

3 lepus *T²LV² Laud E* lepos *rel. Peip.*  17 tenara *V²* trenara *TLV¹ PTLVDKE* tenera *K*  22 fontes *P*  27 sit eperditus *T¹*, *ut vid. V¹* siti *L²D*  31 tande *P*

'Donamus comitem viro
emptam carmine coniugem;
sed lex dona coherceat,
ne, dum Tartara liquerit,
fas sit lumina flectere.'
Quis legem det amantibus?
Maior lex amor est sibi.
Heu noctis prope terminos
Orpheus Eurydicen suam
vidit, perdidit, occidit.
Vos haec fabula respicit,
quicumque in superum diem
mentem ducere quaeritis;
nam qui Tartareum in specus
victus lumina flexerit,
quicquid praecipuum trahit,
perdit, dum videt inferos.

## LIBER IV.

1 **1.** Haec cum Philosophia dignitate vultus et oris gravitate servata leniter suaviterque cecinisset, tum ego nondum penitus insiti maeroris oblitus intentionem dicere adhuc
2 aliquid parantis abrupi et: O, inquam, veri praevia luminis, quae usque adhuc tua fudit oratio, cum sui speculatione divina tum tuis rationibus invicta patuerunt eaque mihi, etsi ob iniuriae dolorem nuper oblita, non tamen antehac
3 prorsus ignorata dixisti. Sed ea ipsa est vel maxima nostri

*PTLVDKE* 9 erudicen *P*

ANICII (ANCII *Laud*) MANLII SEVERINI BOETHII (BOETHI *L* BOETII *P Laud* BOECII *K*) EXCONS̄ ORD̄ (EXCONSOŁ RD̄ *T*) PATRICII PHILOSOPHIAE (-PHYAE *P* -SOPICE *K*) CONSOLATIONIS LIBER TERTIUS EXPLICIT (CONSOLATĪ EXPLIC̄ LIB III *PK*) INCIPIT LIB̄ QVARTVS (⟨feliciter⟩ *PLK*) *PTLVAur. DK*, (excons — patricii *et* lib *om.*) *Laud*, (lib *om.*) *E*

21 parentis *P* 23 ea quae $PT^1L^1$ 24sq. antehactenus (anteh *del.*) prorsus***$V^2$

causa maeroris, quod, cum rerum bonus rector exsistat, vel
esse omnino mala possint vel impunita praetereant, quod
solum quanta dignum sit ammiratione, profecto consideras.
At huic aliud maius adiungitur; nam imperante florenteque 4
nequitia virtus non solum praemiis caret, verum etiam
sceleratorum pedibus subiecta calcatur et in locum facino-
rum supplicia luit. Quae fieri in regno scientis omnia, po- 5
tentis omnia, sed bona tantummodo volentis dei nemo satis
potest nec ammirari nec conqueri. — Tum illa: Et esset, 6
inquit, infiniti stuporis omnibusque horribilius monstris, si,
uti tu aestimas, in tanti velut patris familias dispositissima
domo vilia vasa colerentur, pretiosa sordescerent. Sed non 7
ita est; nam si ea, quae paulo ante conclusa sunt, inconvulsa
servantur, ipso, de cuius nunc regno loquimur, auctore
cognosces semper quidem potentes esse bonos, malos vero
abiectos semper atque imbecillos nec sine poena umquam
esse vitia nec sine praemio virtutes, bonis felicia, malis
semper infortunata contingere multaque id genus, quae
sopitis querelis firma te soliditate corroborent. Et quoniam 8
verae formam beatitudinis me dudum monstrante vidisti,
quo etiam sita sit, agnovisti, decursis omnibus, quae prae-
mittere necessarium puto, viam tibi, quae te domum reve-
hat, ostendam. Pennas etiam tuae menti, quibus se in 9
altum tollere possit, adfigam, ut perturbatione depulsa
sospes in patriam meo ductu, mea semita, meis etiam vehi-
culis revertaris.

I. Sunt etenim pennae volucres mihi,
quae celsa conscendant poli;
quas sibi cum velox mens induit,
terras perosa despicit,

30 *de* Prudentio *cf.* Hüttinger 1900, 43 sq.

4 magis *T* 6 loco *V²* 12 colorentur *TL¹* 16 inbecilles *PTLVDKE PV¹KE* 19 firmate *T¹* firmitate *PK¹* firmata *V* 23 pinnas *T¹V¹D Peip.* 25 dictu *T¹* ductu *s. s.* dictione *V* 26 reue*aris *V* 27 pinnae *T¹V¹D Peip.*

aeris immensi superat globum
    nubesque postergum videt,
quique agili motu calet aetheris,
    transcendit ignis verticem,
donec in astriferas surgat domos
    Phoeboque coniungat vias
aut comitetur iter gelidi senis
    miles corusci sideris,
vel, quocumque micans nox pingitur,
    recurrat astri circulum
atque, ubi iam exhausti fuerit satis,
    polum relinquat extimum
dorsaque velocis premat aetheris
    compos verendi luminis.
Hic regum sceptrum dominus tenet
    orbisque habenas temperat
et volucrem currum stabilis regit
    rerum coruscus arbiter.
Huc te si reducem referat via,
    quam nunc requiris immemor,
haec, dices, memini, patria est mihi,
    hinc ortus, hic sistam gradum.
Quodsi terrarum placeat tibi
    noctem relictam visere,
quos miseri torvos populi timent,
    cernes tyrannos exsules.

1 **2.** Tum ego: Papae, inquam, ut magna promittis! Nec
dubito, quin possis efficere, tu modo, quem excitaveris, ne
2 moreris. — Primum igitur, inquit, bonis semper adesse po-

---

1 Mart. Cap. 40, 12 (26, 13): mundi exsuperat . . globum 7 Verg. Georg. I 336: frigida Saturni . . stella 17 Plat. Phaedr. 246 e: Ζεὺς ἐλαύνων πτηνὸν ἅρμα . . διακοσμῶν πάντα

---

*PTLVDKE* 6 iungat *P* 12 popúlum $PV^1D^1$ 13 praemat $PT^1L^1$ 15 screptum *P* 19 scire ducem *P* 28sq. excitaveris memor eris $T^1$

tentiam, malos cunctis viribus esse desertos agnoscas lice-
bit, quorum quidem alterum demonstratur ex altero. Nam 3
cum bonum malumque contraria sint, si bonum potens esse
constiterit, liquet imbecillitas mali, at si fragilitas clarescat
mali, boni firmitas nota est. Sed uti nostrae sententiae fides 4
abundantior sit, alterutro calle procedam nunc hinc, nunc
inde proposita confirmans. Duo sunt, quibus omnis huma- 5
norum actuum constat effectus, voluntas scilicet ac potestas,
quorum si alterutrum desit, nihil est, quod explicari queat.
Deficiente etenim voluntate ne aggreditur quidem quisque, 6
quod non vult, at si potestas absit, voluntas frustra sit.
Quo fit, ut, si quem videas adipisci velle, quod minime adi- 7
piscatur, huic obtinendi, quod voluerit, defuisse valentiam
dubitare non possis. — Perspicuum est, inquam, nec ullo
modo negari potest. — Quem vero effecisse, quod voluerit, 8
videas, num etiam potuisse dubitabis? — Minime. — Quod 9
vero quisque potest, in eo validus, quod vero non potest, in
hoc imbecillis esse censendus est. — Fateor, inquam. —
Meministine igitur, inquit, superioribus rationibus esse col- 10
lectum intentionem omnem voluntatis humanae, quae diver-
sis studiis agitur, ad beatitudinem festinare? — Memini,
inquam, illud quoque esse demonstratum. — Num recor- 11
daris beatitudinem ipsum esse bonum eoque modo, cum
beatitudo petitur, ab omnibus desiderari bonum? — Minime,
inquam, recordor, quoniam id memoriae fixum teneo. —
Omnes igitur homines boni pariter ac mali indiscreta inten- 12
tione ad bonum pervenire nituntur? — Ita, inquam, con-
sequens est. — Sed certum adeptione boni bonos fieri. — 13
Certum. — Adipiscuntur igitur boni, quod appetunt? — Sic
videtur. — Mali vero si adipiscerentur, quod appetunt, 14
bonum, mali esse non possent. — Ita est. — Cum igitur 15

---

5 sententia *P* 10 quisquam *Kinderling* 12 quem si *PTLVDKE* *T*[1] 25 memoria *Antv.*[2] (*probat Schepss*) 28 certum est *F*[2]*V*[2] *Peip.*

utrique bonum petant, sed hi quidem adipiscantur, illi vero
minime, num dubium est bonos quidem potentes esse, qui
16 vero mali sint, imbecillos? — Quisquis, inquam, dubitat, nec
rerum naturam nec consequentiam potest considerare ratio-
num. —

17 Rursus, inquit, si duo sint, quibus idem secundum natu-
ram propositum sit, eorumque unus naturali officio id
ipsum agat atque perficiat, alter vero naturale illud officium
minime amministrare queat, alio vero modo, quam naturae
convenit, non quidem impleat propositum suum, sed imitetur
implentem, quemnam horum valentiorem esse decernis? —
18 Etsi coniecto, inquam, quid velis, planius tamen audire de-
19 sidero. — Ambulandi, inquit, motum secundum naturam
20 esse hominibus num negabis? — Minime, inquam. — Eius-
que rei pedum officium esse naturale num dubitas? — Ne
21 hoc quidem, inquam. — Si quis igitur pedibus incedere
valens ambulet aliusque, cui hoc naturale pedum desit offi-
cium, manibus nitens ambulare conetur, quis horum iure
22 valentior existimari potest? — Contexe, inquam, cetera;
nam quin naturalis officii potens eo, qui idem nequeat,
23 valentior sit, nullus ambigat. — Sed summum bonum, quod
aeque malis bonisque propositum boni quidem naturali
officio virtutum petunt, mali vero variam per cupiditatem,
quod adipiscendi boni naturale officium non est, idem ipsum
24 conantur adipisci; an tu aliter existimas? — Minime, in-
quam; nam etiam, quod est consequens, patet. Ex his enim,
quae concesserim, bonos quidem potentes, malos vero esse
25 necesse est imbecillos. — Recte, inquit, praecurris idque, uti
medici sperare solent, indicium est erectae iam resistentis-
26 que naturae. Sed quoniam te ad intellegendum promptissi-

---

*PTLVDKE* 3 sunt *T Peip.* imbecilles $PV^1K$ 6 sunt *P* 12 plenius $T^1L$, *cf. supra* 73, 19 20 quidem $PV^2D$ 21 ambigiit $L^1$ ambigit $T^2L^2 Laud E$ 22 positum *P* propos. (est) $T^2 Aur.^2E$ 23 appetunt $V^2$ uaria *P* naria cupiditate *Erfurt.* 27 esse $T^2V^2E$ *om. rel., cf. infra* 98, 14. 109, 26. *Eng.*$^2$ 28 inbecilles $PV^2E^1$

mum esse conspicio, crebras coacervabo rationes; vide enim,
quanta vitiosorum hominum pateat infirmitas, qui ne ad
hoc quidem pervenire queunt, ad quod eos naturalis ducit
ac paene compellit intentio. Et quid, si hoc tam magno ac 27
paene invicto praeeuntis naturae desererentur auxilio? Con- 28
sidera vero, quanta sceleratos homines habeat impotentia.
Neque enim levia aut ludicra praemia petunt, quae consequi
atque obtinere non possunt, sed circa ipsam rerum summam
verticemque deficiunt nec in eo miseris contingit effectus,
quod solum dies noctesque moliuntur; in qua re bonorum
vires eminent. Sicut enim eum, qui pedibus incedens ad 29
eum locum usque pervenire potuisset, quo nihil ulterius per-
vium iaceret incessui, ambulandi potentissimum esse cen-
seres, ita eum, qui expetendorum finem, quo nihil ultra est,
apprehendit, potentissimum necesse est iudices. Ex quo fit, 30
quod huic obiacet, ut idem scelesti, idem viribus omnibus
videantur esse deserti. Cur enim relicta virtute vitia sectan- 31
tur, inscitiane bonorum — sed quid enervatius ignorantiae
caecitate? — an sectanda noverunt, sed transversos eos
libido praecipitat? Sic quoque intemperantia fragiles, qui
obluctari vitio nequeunt. An scientes volentesque bonum 32
deserunt, ad vitia deflectunt? Sed hoc modo non solum
potentes esse, sed omnino esse desinunt; nam qui commu-
nem omnium, quae sunt, finem relinquunt, pariter quoque
esse desistunt.

Quod quidem cuipiam mirum forte videatur, ut malos, 33
qui plures hominum sunt, eosdem non esse dicamus; sed ita
sese res habet. Nam qui mali sunt, eos malos esse non ab- 34
nuo; sed eosdem esse pure atque simpliciter nego. Nam uti 35
cadaver hominem mortuum dixeris, simpliciter vero homi-
nem appellare non possis, ita vitiosos malos quidem esse

---

7 Verg. Aen. XII 764sq.: neque enim levia aut ludicra petuntur pr.

---

4 ac — magno *om.* $P^1$ 5 praeeuntes *P* 6 quantos *P* 18 in- *PTLVDKE*
sciane *P* 24 pariter quod *P* 27 non *om.* *P* 29 pure *in ras.* *P*

36 concesserim, sed esse absolute nequeam confiteri. Est enim,
quod ordinem retinet servatque naturam; quod vero ab hac
deficit, esse etiam, quod in sua natura situm est, derelinquit.
37 Sed possunt, inquies, mali; ne ego quidem negaverim, sed
haec eorum potentia non a viribus, sed ab imbecillitate
38 descendit. Possunt enim mala, quae minime valerent, si in
39 bonorum efficientia manere potuissent. Quae possibilitas
eos evidentius nihil posse demonstrat; nam si, uti paulo
ante collegimus, malum nihil est, cum mala tantummodo
possint, nihil posse improbos liquet. — Perspicuum est. —
40 Atque ut intellegas, quaenam sit huius potentiae vis, summo
bono nihil potentius esse paulo ante definivimus. — Ita est,
inquam. — Sed idem, inquit, facere malum nequit. —
41 Minime. — Est igitur, inquit, aliquis, qui omnia posse
homines putet? — Nisi quis insaniat, nemo. — Atqui idem
possunt mala. — Utinam quidem, inquam, non possent! —
42 Cum igitur bonorum tantummodo potens possit omnia, non
vero queant omnia potentes etiam malorum, eosdem, qui
43 mala possunt, minus posse manifestum est. Huc accedit,
quod omnem potentiam inter expetenda numerandam omniaque expetenda referri ad bonum velut ad quoddam na-
44 turae suae cacumen ostendimus. Sed patrandi sceleris possibilitas referri ad bonum non potest, expetenda igitur non
est. Atqui omnis potentia expetenda est; liquet igitur malo-
45 rum possibilitatem non esse potentiam. Ex quibus omnibus
bonorum quidem potentia, malorum vero minime dubitabilis
apparet infirmitas veramque illam Platonis esse sententiam
liquet solos, quod desiderent, facere posse sapientes, improbos vero exercere quidem, quod libeat, quod vero deside-
46 rent, explere non posse. Faciunt enim quaelibet, dum per

8 sqq. *v. supra* 76, 4  12 *v.* 75, 1  27 *Klingner* 85, 3 *Peipero, qui adnotat*: ut in Gorg. 507 c Alcib. primo 124 e sqq., *oblocutus adfert* Gorg. 466 b—481 b; *v. infra* 90, 18. 91, 4. *Rand hoc caput et proximum Gorgiae paraphrasim esse dicit.*

*PTLVDKE*  1 consenserim *VK*  11 atqui $T^2$  ut *om.* $T^1$  15 nisi qui $T^2V^2$  20 sq. omnia quae $PT^1L^1V^1$

ea, quibus delectantur, id bonum, quod desiderant, se adepturos putant; sed minime adipiscuntur, quoniam ad beatitudinem probra non veniunt.

II. Quos vides sedere celsos solii culmine reges,
purpura claros nitente, saeptos tristibus armis,
ore torvo comminantes, rabie cordis anhelos,
detrahat si quis superbis vani tegmina cultus,
iam videbit intus artas dominos ferre catenas;
hinc enim libido versat avidis corda venenis,
hinc flagellat ira mentem fluctus turbida tollens,
maeror aut captus fatigat aut spes lubrica torquet.
Ergo cum caput tot unum cernas ferre tyrannos,
non facit, quod optat ipse, dominis pressus iniquis.

3. Videsne igitur, quanto in caeno probra volvantur, 1
qua probitas luce resplendeat? In quo perspicuum est numquam bonis praemia, numquam sua sceleribus deesse supplicia. Rerum etenim, quae geruntur, illud, propter quod 2
unaquaeque res geritur, eiusdem rei praemium esse non iniuria videri potest, uti currendi in stadio, propter quam curritur, iacet praemium corona. Sed beatitudinem esse 3
id ipsum bonum, propter quod omnia geruntur, ostendimus; est igitur humanis actibus ipsum bonum veluti praemium commune propositum. Atqui hoc a bonis non potest 4
separari — neque enim bonus ultra iure vocabitur, qui careat bono — quare probos mores sua praemia non relinquunt. Quantumlibet igitur saeviant mali, sapienti tamen corona 5
non decidet, non arescet; neque enim probis animis proprium decus aliena decerpit improbitas. Quodsi extrinsecus 6

11 Mart. Cap. 16, 1 (9, 25): spes incerta fatigat 21sq. *v. supra* 47, 7sqq. 26sq. Ps. 89, 6: vespere decidat et obduret et arescat. Prov. 14, 24: Corona sapientium divitiae eorum. Ier. 13, 18

5 nitentes aeptos *PT*[1] 11 captos *T*[2]*V*[2]*Aur.*[2] (*probat Peip.*[2]) 19 ut enī c. (nī *in ras.*) *P* currenti *T*[2]*V*[2] 21 id** *T* idem *L*[2]*E*[2] *Peip.* id est *rel.*; *cf.* 32, 20. 23 *PTLVDKE*

accepto laetaretur, poterat hoc vel alius quispiam vel ipse
etiam, qui contulisset, auferre; sed quoniam id sua cuique
probitas confert, tum suo praemio carebit, cum probus esse
7 desierit. Postremo cum omne praemium idcirco appetatur,
quoniam bonum esse creditur, quis boni compotem praemii
8 iudicet expertem? At cuius praemii? Omnium pulcherrimi
maximique; memento etenim corollarii illius, quod paulo
9 ante praecipuum dedi, ac sic collige. Cum ipsum bonum
beatitudo sit, bonos omnes eo ipso, quod boni sint, fieri
10 beatos liquet. Sed qui beati sint, deos esse convenit, est
igitur praemium bonorum, quod nullus deterat dies, nullius
11 minuat potestas, nullius fuscet improbitas, deos fieri. Quae
cum ita sint, de malorum quoque inseparabili poena dubi-
tare sapiens nequeat; nam cum bonum malumque, item
poenae atque praemium adversa fronte dissideant, quae in
boni praemio videmus accedere, eadem necesse est in mali
12 poena contraria parte respondeant. Sicut igitur probis pro-
bitas ipsa fit praemium, ita improbis nequitia ipsa suppli-
cium est. Iam vero quisquis afficitur poena, malo se affec-
13 tum esse non dubitat. Si igitur sese ipsi aestimare velint,
possuntne sibi supplicii expertes videri, quos — omnium
malorum extremum — nequitia non affecit modo, verum
etiam vehementer infecit?

14 Vide autem ex adversa parte bonorum, quae improbos
poena comitetur; omne namque, quod sit, unum esse ipsum-
que unum bonum esse paulo ante didicisti, cui consequens
15 est, ut omne, quod sit, id etiam bonum esse videatur. Hoc
igitur modo, quicquid a bono deficit, esse desistit. Quo fit,

---

7 *v. supra* 66, 29   17sq. *cf.* Ambr. De off. I 12, 46: impius ipse sibi poena est, iustus .. gratia et utrique aut bonorum aut malorum operum merces ex se ipso solvitur   26 *v. supra* 76, 1

---

*PTLVDKE*   1 ille *L*   10 sunt $T^2E$   15 poena $T^2$   16 accidere $T^2$ *Laud.* *v. infra* 100, 18   17 pro nobis $T^1$   22 extremum *Βασ.* (*τῷ κολοφῶνι τῶν κακῶν Plan.*) extrema *codd. Peip.*   afficit $P^1$ *Aur.*$^2$ *Laud*$^2$ *E*   23 inficit $T^1$ *Aur.*$^2$ *Laud*$^1$ *E*

ut mali desinant esse, quod fuerant — sed fuisse homines
adhuc ipsa humani corporis reliqua species ostentat —
quare versi in malitiam humanam quoque amisere naturam.
Sed cum ultra homines quemque provehere sola probitas 16
possit, necesse est, ut, quos ab humana condicione deiecit,
infra hominis meritum detrudat improbitas; evenit igitur,
ut, quem transformatum vitiis videas, hominem aestimare
non possis. Avaritia fervet alienarum opum violentus 17
ereptor: lupis similem dixeris. Ferox atque inquies linguam 18
litigiis exercet: cani comparabis. Insidiator occultus sub- 19
ripuisse fraudibus gaudet: vulpeculis exaequetur. Irae in- 20
temperans fremit: leonis animum gestare credatur. Pavidus 21
ac fugax non metuenda formidat: cervis similis habeatur.
Segnis ac stupidus torpet: asinum vivit. Levis atque incon- 22, 23
stans studia permutat: nihil avibus differt. Foedis immun- 24
disque libidinibus immergitur: sordidae suis voluptate deti-
netur. Ita fit, ut qui probitate deserta homo esse desierit, 25
cum in divinam condicionem transire non possit, vertatur in
beluam.

**III.** Vela Neritii ducis
et vagas pelago rates
Eurus appulit insulae,
pulchra qua residens dea
Solis edita semine
miscet hospitibus novis
tacta carmine pocula.

---

16 Loxi De physiognomia librum (*v.* Script. phys. II 1. Lips. 1893, Schanz VIII $3^3$, 132) *obversatum esse opinatur* Pitra (Spicil. Sol. III 323); *cf.* Macrob. Sat. II 8, 15 23 sqq. *cf.* Hom. κ 138 sqq.

---

2 ostendat *P* 4 hominis $T^1$ 6 homines $P^1$*Laud*$^1$, *ut vid.* $T^1$, *PTLVDKE cf. Eng.*$^2$ 9 lupis *Aur.* lipi *T* lupi *rel. Peip.* inquies *in ras. P* inquietos $K^1$ inquietus $V^2K^2$ 11 gaudit *P* vulpic. $T^1V^1$*DK Peip.* 13 cervi *V* similes $P^1$ 14 torpit *P*$T^1$*VDK Peip.* 20 niretii $T^1$*LAur.DK* niretu *P* naretii (a *ut vid. ex* u) *Laud* naricii (a *in ras.*) *V* nericii (e *ex* i) *E*; *cf. Schepss,* Arch. f. Stud. neuer. Sprach. XCIV 155
21 vagos pelagos $T^1$

Quos ut in varios modos
vertit herbipotens manus,
hunc apri facies tegit,
ille Marmaricus leo
dente crescit et unguibus;
hic lupis nuper additus,
flere dum parat, ululat,
ille tigris ut Indica
tecta mitis obambulat.
Sed licet variis malis
numen Arcadis alitis
obsitum miserans ducem
peste solverit hospitis,
iam tamen mala remiges
ore pocula traxerant,
iam sues Cerealia
glande pabula verterant
et nihil manet integrum
voce, corpore perditis.
Sola mens stabilis super
monstra, quae patitur, gemit.
O levem nimium manum
nec potentia gramina,
membra quae valeant licet,
corda vertere non valent!
Intus est hominum vigor
arce conditus abdita.
Haec venena potentius
detrahunt hominem sibi
dira, quae penitus meant,
nec nocentia corpori
mentis vulnere saeviunt.

*PTLVDKE* 6 lupus *$P^2KE$* super *Pulman Peip.* 7 ullulat *$T^1$ Peip.* einlat *L. Müller* 16 suescere alia *$T^1L^1V^1$* 19 praeditis *$PT^1L^1V$ $Aur.^1D$ $Laud^1$ Peip.* 32 ulcere *Pulman Peip.* (*Hüttinger* 1900, 42, 1 *cf.* Hor. Epist. I 16, 24; Prud. Perist. II 223).

**4.** Tum ego: Fateor, inquam, nec iniuria dici video vitio- 1
sos, tametsi humani corporis speciem servent, in beluas
tamen animorum qualitate mutari; sed quorum atrox scele-
rataque mens bonorum pernicie saevit, id ipsum eis licere
noluissem. — Nec licet, inquit, uti convenienti monstrabitur 2
loco, sed tamen, si id ipsum, quod eis licere creditur, aufe-
ratur, magna ex parte sceleratorum hominum poena rele-
vetur. Etenim quod incredibile cuiquam forte videatur, in- 3
feliciores esse necesse est malos, cum cupita perfecerint,
quam si ea, quae cupiunt, implere non possint. Nam si 4
miserum est voluisse prava, potuisse miserius est, sine quo
voluntatis misere langueret effectus. Itaque cum sua sin- 5
gulis miseria sit, triplici infortunio necesse est urgueantur,
quos videas scelus velle posse perficere. — Accedo, inquam, 6
sed, uti hoc infortunio cito careant patrandi sceleris possi-
bilitate deserti, vehementer exopto. — Carebunt, inquit, 7
ocius, quam vel tu forsitan velis vel illi sese aestiment esse
carituros; neque enim est aliquid in tam brevibus vitae
metis ita serum, quod exspectare longum immortalis prae-
sertim animus putet. Quorum magna spes et excelsa faci- 8
norum machina repentino atque insperato saepe fine
destruitur, quod quidem illis miseriae modum statuit; nam
si nequitia miseros facit, miserior sit necesse est diuturnior
nequam. Quos infelicissimos esse iudicarem, si non eorum 9
malitiam saltem mors extrema finiret; etenim si de pravi-
tatis infortunio vera conclusimus, infinitam liquet esse
miseriam, quam esse constat aeternam. — Tum ego: Mira 10
quidem, inquam, et concessu difficilis inlatio, sed his eam,
quae prius concessa sunt, nimium convenire cognosco. —

---

9 *cf.* Plat. Gorg. 509 d. Cic. Hort. 29/39. Augustin. Civ. V 26 extr. (Plasberg 28). Wilhelm 610. Klingner 85 sq.

---

3 atrorum *P* 8 cuiq̃ *K* cuipiam *Schepss* 12 misere *P, ut vid. PTLVDKE* $T^1$ miserae *rel.* (infeliciter *s. s. V*) *Peip.* 22 distruitur $T^1K$ *Peip.* distribuitur *D* 26 concludimus $P^1V^2$ 28 ea *P*

11 Recte, inquit, aestimas, sed qui conclusioni accedere
durum putat, aequum est vel falsum aliquid praecessisse
demonstret vel collocationem propositionum non esse effi-
cacem necessariae conclusionis ostendat; alioquin concessis
praecedentibus nihil prorsus est, quod de inlatione causetur.
12 Nam hoc quoque, quod dicam, non minus mirum videatur,
sed ex his, quae sumpta sunt, aeque est necessarium. —
13 Quidnam? inquam. — Feliciores, inquit, esse improbos
supplicia luentes, quam si eos nulla iustitiae poena coher-
14 ceat. Neque id nunc molior, quod cuivis veniat in mentem,
corrigi ultione pravos mores et ad rectum supplicii terrore
deduci, ceteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi,
sed alio quodam modo infeliciores esse improbos arbitror
impunitos, tametsi nulla ratio correctionis, nullus respectus
habeatur exempli. —

15 Et quis erit, inquam, praeter hos alius modus? — Et
illa: Bonos, inquit, esse felices, malos vero miseros nonne
16 concessimus? — Ita est, inquam. — Si igitur, inquit, mise-
riae cuiuspiam bonum aliquid addatur, nonne felicior est
eo, cuius pura ac solitaria sine cuiusquam boni ammixtione
17 miseria est? — Sic, inquam, videtur. — Quid si eidem misero,
qui cunctis careat bonis, praeter ea, quibus miser est, malum
aliud fuerit adnexum, nonne multo infelicior eo censendus
est, cuius infortunium boni participatione relevatur? —
18 Quidni? inquam. — Habent igitur improbi, cum puniuntur
quidem, boni aliquid adnexum, poenam ipsam scilicet, quae

1 *de* Hort. 42/52, 49/58, 50/59, 51/60 *v.* Plasberg 41 sq. 8 Plat. Gorg. 472e: *ὁ ἀδικῶν τε καὶ ὁ ἄδικος πάντως μὲν ἄθλιος, ἀθλιώτερος μέντοι, ἐὰν μὴ διδῷ δίκην μηδὲ τυγχάνῃ τιμωρίας, ἧττον δ' ἄθλιος, ἐὰν διδῷ δίκην*; *v. supra* 84, 27, *infra* 91, 4

*PTLVDKE* 1 conclusione *PK* 3 collationem $T^1$ *Peip.* propositionem $T^1$ 7 neque *P, ut vid.* $T^1$, $V^1K^1$ 16 ⟨si⟩ quis $V^2K^1$ 22 ⟨eo⟩ praeter $PT^1V^1K^1E^2$, *cf. Eng.*[2] 25 sqq. *post* inquam *transponunt* Sed puniri — Liquere respondi (p. 91, 5—9) *Langen* (Symb. phil. Bonn. 266) *et Eng.* Liquere respondi *non vertit Plan.* malum liquere. — Respondi tum *Peip.* malum liquet esse (*om.* respondi) *E*

ratione iustitiae bona est, idemque cum supplicio carent,
inest eis aliquid ulterius, mali ipsa impunitas, quam iniqui-
tatis merito malum esse confessus es. — Negare non pos- 19
sum. — Multo igitur infeliciores improbi sunt iniusta impu-
nitate donati quam iusta ultione puniti. Sed puniri im- 20
probos iustum, impunitos vero elabi iniquum esse manifestum
est. — Quis id neget? — Sed ne illud quidem, ait, quisquam 21
negabit bonum esse omne, quod iustum est, contraque, quod
iniustum est, malum. — Liquere respondi. Tum ego: Ista 22
quidem consequentia sunt eis, quae paulo ante conclusa
sunt; sed quaeso, inquam, te, nullane animarum supplicia
post defunctum morte corpus relinquis? — Et magna qui- 23
dem, inquit, quorum alia poenali acerbitate, alia vero pur-
gatoria clementia exerceri puto, sed nunc de his disserere
consilium non est.

Id vero hactenus egimus, ut, quae indignissima tibi 24
videbatur malorum potestas, eam nullam esse cognosceres,
quosque impunitos querebare, videres numquam improbi-
tatis suae carere suppliciis, licentiam, quam cito finiri pre-
cabaris, nec longam esse disceres infelicioremque fore, si
diuturnior, infelicissimam vero, si esset aeterna; post haec
miseriores esse improbos iniusta impunitate dimissos quam
iusta ultione punitos. Cui sententiae consequens est, ut tum 25
demum gravioribus suppliciis urgueantur, cum impuniti
esse creduntur. —

Tum ego: Cum tuas, inquam, rationes considero, nihil 26
dici verius puto, at si ad hominum iudicia revertar, quis ille
est, cui haec non credenda modo, sed saltem audienda
videantur? — Ita est, inquit illa. Nequeunt enim oculos 27
tenebris assuetos ad lucem perspicuae veritatis attollere
similesque avibus sunt, quarum intuitum nox inluminat,
dies caecat; dum enim non rerum ordinem, sed suos intuen-

5 sqq. *v.* 90, 25   8 negavit *$PT^1V^1DKE$*   9 est *om.* *P*   13 acer- *PTLVDKE* vitate *$PT^1VDK$*   16 aut quae *P*   22 demissos *PVDE*

tur affectus, vel licentiam vel impunitatem scelerum putant
esse felicem.
28 Vide autem, quid aeterna lex sanciat. Melioribus ani-
mum conformaveris: nihil opus est iudice praemium defe-
29 rente, tu te ipse excellentioribus addidisti. Studium ad
peiora deflexeris: extra ne quaesieris ultorem, tu te ipse in
deteriora trusisti, veluti, si vicibus sordidam humum cae-
lumque respicias, cunctis extra cessantibus ipsa cernendi
30 ratione nunc caeno, nunc sideribus interesse videaris. At
vulgus ista non respicit; quid igitur, hisne accedamus, quos
31 beluis similes esse monstravimus? Quid si quis amisso
penitus visu ipsum etiam se habuisse oblivisceretur intuitum
nihilque sibi ad humanam perfectionem deesse arbitraretur,
32 num videntes eadem caeco putaremus? Nam ne illud qui-
dem adquiescent, quod aeque validis rationum nititur fir-
mamentis, infeliciores eos esse, qui faciant, quam qui
33 patiantur iniuriam. — Vellem, inquam, has ipsas audire
rationes. — Omnem, inquit, improbum num supplicio dignum
34 negas? — Minime. — Infelices vero esse, qui sint improbi,
multipliciter liquet. — Ita, inquam. — Qui igitur supplicio
digni sunt, miseros esse non dubitas. — Convenit, inquam.
35 — Si igitur cognitor, ait, resideres, cui supplicium inferen-
dum putares, eine qui fecisset an qui pertulisset iniuriam?
— Nec ambigo, inquam, quin perpesso satisfacerem dolore
36 facientis. — Miserior igitur tibi iniuriae inlator quam
37 acceptor esse videretur. — Consequitur, inquam. Hac igitur
aliisque causis ea radice nitentibus, quod turpitudo suapte
natura miseros faciat, apparet inlatam cuilibet iniuriam non
accipientis, sed inferentis esse miseriam. —
38 Atqui nunc, ait, contra faciunt oratores; pro his enim,
qui grave quid acerbumque perpessi sunt, miserationem

*PTLVDKE* 5 ipsū *P* 7 truxisti *P* 8 cernenda *P* 14 caeco *Bas.* (ταὐτὰ τῷ τυφλῷ *Plan.*) caecos *libri Peip.* 18 nūquā *P* 24 dolerem *P* dolorem *D*[1] 26 hinc *T*[2]*L*[2]*E*[2] 27 aliisque de *Par.* 15090 aliis de *rel. Peip.* aliisve *Eng.*[2] (*Plan.*: ταύτῃ .. τῇ αἰτίᾳ καὶ ἑτέραις, *cf. Bas.*) 31 aceruumque *PT*[1]*V* acerbumque *ut vid. L*[1] miserationum *P*

iudicum excitare conantur, cum magis admittentibus iu-
stior miseratio debeatur, quos non ab iratis, sed a propitiis
potius miserantibusque accusatoribus ad iudicium veluti
aegros ad medicum duci oportebat, ut culpae morbos sup-
plicio resecarent. Quo pacto defensorum opera vel tota 39
frigeret, vel si prodesse hominibus mallet, in accusationis
habitum verteretur. Ipsi quoque improbi, si eis aliqua 40
rimula virtutem relictam fas esset aspicere vitiorumque
sordes poenarum cruciatibus se depositturos viderent, com-
pensatione adipiscendae probitatis nec hos cruciatus esse
ducerent defensorumque operam repudiarent ac se totos
accusatoribus iudicibusque permitterent. Quo fit, ut apud 41
sapientes nullus prorsus odio locus relinquatur, — nam
bonos quis nisi stultissimus oderit? — malos vero odisse
ratione caret. Nam si uti corporum languor ita vitiositas 42
quidam est quasi morbus animorum, cum aegros corpore
minime dignos odio, sed potius miseratione iudicemus,
multo magis non insequendi, sed miserandi sunt, quorum
mentes omni languore atrocior urguet improbitas.

IV. Quid tantos iuvat excitare motus
et propria fatum sollicitare manu?
Si mortem petitis, propinquat ipsa
sponte sua volucres nec remoratur equos.
Quos serpens, leo, tigris, ursus, aper
dente petunt, idem se tamen ense petunt;
an distant quia dissidentque mores,
iniustas acies et fera bella movent
alternisque volunt perire telis?
Non est iusta satis saevitiae ratio;
vis aptam meritis vicem referre:
dilige iure bonos et miseresce malis.

---

2 ab propitiis *P* 4 medicem *P* 8 virtute relicta .. aspiceret *P* *PTLVDKE*
9 sed depos. *P* sede pos. $T^1L^1$, *ut vid.* $V^1$ 10 cruciatos *PK* 11 totis
*P* 14 bonus $T^1$ 16 quiddem *ut vid.* $T^1$ quidem (e *e corr.*) *F*
19 viget *P* 24 apri *Vall.* acri *Obb. Peip.* asper *Haupt*, Herm. V 315
acer *Antv. m. rec.*

1 **5.** Hic ego: Video, inquam, quae sit vel felicitas vel
miseria in ipsis proborum atque improborum meritis con-
2 stituta. Sed in hac ipsa fortuna populari non nihil boni
malive inesse perpendo; neque enim sapientum quisquam
exsul inops ignominiosusque esse malit potius quam pollens
opibus, honore reverendus, potentia validus in sua perma-
3 nens urbe florere. Sic enim clarius testatiusque sapientiae
tractatur officium, cum in contingentes populos regentium
quodam modo beatitudo transfunditur, cum praesertim car-
cer ceteraque legalium tormenta poenarum perniciosis
potius civibus, propter quos etiam constitutae sunt, de-
4 beantur. Cur haec igitur versa vice mutentur scelerumque
supplicia bonos premant, praemia virtutum mali rapiant,
vehementer ammiror, quaeque tam iniustae confusionis
5 ratio videatur, ex te scire desidero. Minus etenim mirarer,
si misceri omnia fortuitis casibus crederem. Nunc stuporem
6 meum deus rector exaggerat. Qui cum saepe bonis iucunda,
malis aspera contraque bonis dura tribuat, malis optata
concedat, nisi causa deprehenditur, quid est, quod a fortui-
7 tis casibus differre videatur? — Nec mirum, inquit, si quid
ordinis ignorata ratione temerarium confusumque credatur;
sed tu quamvis causam tantae dispositionis ignores, tamen,
quoniam bonus mundum rector temperat, recte fieri cuncta
ne dubites.

V. Si quis Arcturi sidera nescit
propinqua summo cardine labi,
cur legat tardus plaustra Bootes
mergatque seras aequore flammas,

---

25 Verg. Georg. I 204: Arcturi sidera 27 Mart. Cap. 42, 4 (27, 9): succendit plaustra Bootes, *cf.* Ov. Met. II 177

---

*PTLVDKE* 2 in *om. P* miseritis *P* 4 sapientium *PD*[1] 5 pellens *P* 7 enim ⟨ut⟩ *P* 9 sq. carcer** (et *eras. videtur*) *Aur.*[1]*K*, (ex *s. s.*) *D* carceres *Laud* carcer nex *Rehd.* (*Obb.*) carcer lex *rel. Peip.* carcer nexus *Vulpius* 11 constituta *T*[2]*LK* 14 iustae *P* 22 causa *P*[2] 27 legat *s. s.* ł regat *Par. 7183* (regat *Sitzm. coll.* Octav. 234)

cum nimis celeres explicet ortus,
legem stupebit aetheris alti.
Palleant plenae cornua lunae
infecta metis noctis opacae,
quaeque fulgenti texerat ore,
confusa Phoebe detegat astra;
commovet gentes publicus error
lassantque crebris pulsibus aera.
Nemo miratur flamina Cori
litus frementi tundere fluctu
nec nivis duram frigore molem
fervente Phoebi solvier aestu.
Hic enim causas cernere promptum est,
illic latentes pectora turbant,
cuncta, quae rara provehit aetas
stupetque subitis mobile vulgus;
cedat inscitiae nubilus error,
cessent profecto mira videri!

**6.** Ita est, inquam; sed cum tui muneris sit latentium 1
rerum causas evolvere velatasque caligine explicare rationes, quaeso, uti, quae hinc decernas, quoniam hoc me miraculum maxime perturbat, edisseras. — Tum illa paulisper 2
arridens: Ad rem me, inquit, omnium quaesitu maximam vocas, cui vix exhausti quicquam satis sit. Talis namque 3
materia est, ut una dubitatione succisa innumerabiles aliae velut hydrae capita succrescant; nec ullus fuerit modus, nisi quis eas vivacissimo mentis igne coherceat. In hac 4
enim de providentiae simplicitate, de fati serie, de repentinis

---

22sq. *locos Platonicos velut* Phaed. 62a: *ἠρέμα ἐπιγελάσας adfert* Klingner 82, 6sqq.

---

1 celeres *vocem suspectam dicit Peip.*   2 stupepit (i *ex* a) aeteris *PTLVDKE P*   9 chori *libri*   12 solvere $V^1$ solvere ab $V^2K$   17 inscientiae *P* insciti *Cally*   18 censent $PL^1$ cessant $T^1$   20 volątasque *P*   21 ut *K* utique *PTVDE*   ⟨et⟩ quoniam $T^2LV^2E$   26 suarescant *P*

casibus, de cognitione ac praedestinatione divina, de ar-
bitrii libertate quaeri solet, quae quanti oneris sint ipse
5 perpendis. Sed quoniam haec quoque te nosse quaedam
medicinae tuae portio est, quamquam angusto limite tem-
6 poris saepti tamen aliquid deliberare conabimur. Quodsi te
musici carminis oblectamenta delectant, hanc oportet pau-
lisper differas voluptatem, dum nexas sibi ordine contexo
rationes. — Ut libet, inquam.
7 Tunc velut ab alio orsa principio ita disseruit: Omnium
generatio rerum cunctusque mutabilium naturarum pro-
gressus et, quicquid aliquo movetur modo, causas, ordinem,
8 formas ex divinae mentis stabilitate sortitur. Haec in suae
simplicitatis arce composita multiplicem rebus gerendis
modum statuit. Qui modus cum in ipsa divinae intellegen-
tiae puritate conspicitur, providentia nominatur; cum vero
ad ea, quae movet atque disponit, refertur, fatum a veteri-
9 bus appellatum est. Quae diversa esse facile liquebit, si
quis utriusque vim mente conspexerit; nam providentia est
ipsa illa divina ratio in summo omnium principe constituta,
quae cuncta disponit, fatum vero inhaerens rebus mobilibus
dispositio, per quam providentia suis quaeque nectit ordini-
10 bus. Providentia namque cuncta pariter quamvis diversa,
quamvis infinita complectitur, fatum vero singula digerit in
motum locis, formis ac temporibus distributa, ut haec tem-
poralis ordinis explicatio in divinae mentis adunata pro-

9 *hinc alio fonte eoque Neoplatonico usum esse Boethium putat* Usener 52, *v.* Klingner 46, 3 (Plotin. I 7, 1. II 2, 1 sqq. III 1, 7 sq.; 3, 4 sq. VI 8, 18; 9, 8), 88 sq. Müller 26 (Procl. Prov. 5 sqq.; 151 sqq. Tim. 30 b). Rand 17, 1 *confert* Cic. De divin. II 101: tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere 12 Schündelen, Theol. Lit.-Bl. 1870, 809 *coll.* Aug. De trin. III 4, 9 *probasse non videtur singulas Consolationis sententias, si minus ex Augustino fluxerint, at tamen ex eo explicari posse*

*PTLVDKE* 1 praedist. *TLV²D* 5 delibare *Pulman* 8 orationes *T¹LV* 9 tum *T¹KE Peip.* 13 rebus gerendis *E, in mg. F* rebus regendis *W*(*Kluss.*) regerendis *ut vid. V¹Laud¹* regendis *rel.* (n *in ras. 3 litt. V ras. 2 litt. post* g *Laud*) regendi *Antv.² Peip.*; *cf. infra* 97, 15 sq. Philol. 1893, 381 23 sq. immotum *PT¹V*

spectum providentia sit, eadem vero adunatio digesta atque explicata temporibus fatum vocetur.

Quae licet diversa sint, alterum tamen pendet ex altero; 11
ordo namque fatalis ex providentiae simplicitate procedit. Sicut enim artifex faciendae rei formam mente praecipiens 12
movet operis effectum et, quod simpliciter praesentarieque prospexerat, per temporales ordines ducit, ita deus providentia quidem singulariter stabiliterque facienda disponit, fato vero haec ipsa, quae disposuit, multipliciter ac temporaliter amministrat. Sive igitur famulantibus quibusdam 13
providentiae divinis spiritibus fatum exercetur seu anima seu tota inserviente natura seu caelestibus siderum motibus seu angelica virtute seu daemonum varia sollertia seu aliquibus horum seu omnibus fatalis series texitur, illud certe manifestum est immobilem simplicemque gerendarum formam rerum esse providentiam, fatum vero eorum, quae divina simplicitas gerenda disposuit, mobilem nexum atque ordinem temporalem.

Quo fit, ut omnia, quae fato subsunt, providentiae quo- 14
que subiecta sint, cui ipsum etiam subiacet fatum, quaedam vero, quae sub providentia locata sunt, fati seriem superent; ea vero sunt, quae primae propinqua divinitati stabiliter fixa fatalis ordinem mobilitatis excedunt. Nam ut orbium 15
circa eundem cardinem sese vertentium, qui est intimus, ad simplicitatem medietatis accedit ceterorumque extra locatorum veluti cardo quidam, circa quem versentur, exsistit, extimus vero maiore ambitu rotatus, quanto a puncti media individuitate discedit, tanto amplioribus spatiis explicatur, si quid vero illi se medio conectat et societ, in simplicitatem cogitur diffundique ac diffluere cessat, simili ratione, quod longius a prima mente discedit, maioribus fati nexibus im-

---

5 percipiens $PT^2LV^2KE$ 6 movet *om.* $P$ praesentariaeque $P$, $PTLVDKE$ *ut vid.* $T^1$, $DKE$ 20 fatum — Nimis quidem (*104, 12*) *desunt in* $E$ 21 locuta $PT^1$ 28 amplicatur $P$ 29 illis e $T^1LV^1$ illis est $P$ illis (e *om.*) $K$ coniectat $P$ (-at *in ras.*) $T^1$

plicatur ac tanto aliquid fato liberum est, quanto illum
16 rerum cardinem vicinius petit. Quodsi supernae mentis hae-
serit firmitati, motu carens fati quoque supergreditur neces-
17 sitatem. Igitur uti est ad intellectum ratiocinatio, ad id
quod est id quod gignitur, ad aeternitatem tempus, ad
punctum medium circulus, ita est fati series mobilis ad
18 providentiae stabilem simplicitatem. Ea series caelum ac
sidera movet, elementa in se invicem temperat et alterna
commutatione transformat; eadem nascentia occidentiaque
omnia per similes fetuum seminumque renovat progressus.
19 Haec actus etiam fortunasque hominum indissolubili causa-
rum conexione constringit, quae cum ab immobilis provi-
dentiae proficiscatur exordiis, ipsas quoque immutabiles
20 esse necesse est. Ita enim res optime reguntur, si manens
in divina mente simplicitas indeclinabilem causarum ordi-
nem promat, hic vero ordo res mutabiles et alioquin temere
fluituras propria incommutabilitate coherceat.

21 Quo fit, ut, tametsi vobis hunc ordinem minime consi-
derare valentibus confusa omnia perturbataque videantur,
nihilo minus tamen suus modus ad bonum dirigens cuncta
22 disponat. Nihil est enim, quod mali causa ne ab ipsis qui-
dem improbis fiat; quos, ut uberrime demonstratum est,
bonum quaerentes pravus error avertit, nedum ordo de
summi boni cardine proficiens a suo quoquam deflectat
23 exordio. Quae vero, inquies, potest ulla iniquior esse con-
fusio, quam ut bonis tum adversa tum prospera, malis etiam
24 tum optata tum odiosa contingant? Num igitur ea mentis
integritate homines degunt, ut, quos probos improbosve
censuerunt, eos quoque, uti existimant, esse necesse sit?

---

11 *cf.* Cic. De divin. I 125: fatum autem id appello, quod Graeci εἱμαρμένην, id est ordinem seriemque causarum, cum causae causa nexa rem ex se gignat   24 *de* Tito Bostrensi *v.* Klingner 89, 4

---

*PTLVDK*   3 supergredietur *Baσ.* (*coll. Plan.*: ὑπεραναβήσεται)   7 testabilem *P*   13 proficiscantur $L^2$   ipsam .. immutabilem $T^2V^1$   21 nec *P*   24 proficiscens $L^1$*Aur. Peip.*, *cf. Eng.*   29 censuerint $T^2V^1$

Atqui in hoc hominum iudicia depugnant et, quos alii prae- 25
mio, alii supplicio dignos arbitrantur.

Sed concedamus, ut aliquis possit bonos malosque dis- 26
cernere; num igitur poterit intueri illam intimam tempe-
riem, velut in corporibus dici solet, animorum? Non enim 27
dissimile est miraculum nescienti, cur sanis corporibus his
quidem dulcia, illis vero amara conveniant, cur aegri etiam
quidam lenibus, quidam vero acribus adiuvantur. At hoc 28
medicus, qui sanitatis ipsius atque aegritudinis modum
temperamentumque dinoscit, minime miratur. Quid vero 29
aliud animorum salus videtur esse quam probitas, quid
aegritudo quam vitia, quis autem alius vel servator bonorum
vel malorum depulsor quam rector ac medicator mentium
deus? Qui cum ex alta providentiae specula respexit, quid 30
unicuique conveniat, agnoscit et, quod convenire novit,
accommodat. Hic iam fit illud fatalis ordinis insigne mira- 31
culum, cum ab sciente geritur, quod stupeant ignorantes.

Nam ut pauca, quae ratio valet humana, de divina pro- 32
funditate perstringam, de hoc, quem tu iustissimum et aequi
servantissimum putas, omnia scienti providentiae diversum
videtur. Et victricem quidem causam dis, victam vero 33
Catoni placuisse familiaris noster Lucanus ammonuit. Hic 34
igitur quicquid citra spem videas geri, rebus quidem rectus
ordo est, opinioni vero tuae perversa confusio. Sed sit 35
aliquis ita bene moratus, ut de eo divinum iudicium pariter
humanumque consentiat, sed est animi viribus infirmus, cui
si quid eveniat adversi, desinet colere forsitan innocentiam,
per quam non potuit retinere fortunam. Parcit itaque sa- 36
piens dispensatio ei, quem deteriorem facere possit adver-

---

19 sq. Verg. Aen. II 426: iustissimus unus .. et servantissimus aequi
22 Lucan. I 128 victrix causa deis placuit, sed victa Catoni

---

1 atquin hoc *P* hominem *P* 5 veluti *P* ditio *P* 7 qui *PTLVDK* de *P* 8 adiuventur $T^2$ ad $PV^1$ 13 mediator *P* 21 diis $T^2L$ 23 rebus *om.* *P* 26 et humanum $T^1$ *Peip.* 27 desinat *K* devenit *P*

37 sitas, ne, cui non convenit, laborare patiatur. Est alius
cunctis virtutibus absolutus sanctusque ac deo proximus;
hunc contingi quibuslibet adversis nefas providentia iudi-
38 cat adeo, ut ne corporeis quidem morbis agitari sinat. Nam
ut quidam me quoque excellentior:

*ἀνδρὸς δὴ ἱεροῦ δέμας αἰθέρες οἰκοδόμησαν.*

39 Fit autem saepe, uti bonis summa rerum regenda defe-
40 ratur, ut exuberans retundatur improbitas. Aliis mixta
quaedam pro animorum qualitate distribuit, quosdam ...
remordet, ne longa felicitate luxurient, alios duris ⟨sinit⟩
agitari, ut virtutes animi patientiae usu atque exercitatione
41 confirment. Alii plus aequo metuunt, quod ferre possunt,
alii plus aequo despiciunt, quod ferre non possunt; hos in
42 experimentum sui tristibus ducit. Nonnulli venerandum
saeculi nomen gloriosae pretio mortis emerunt, quidam sup-
pliciis inexpugnabiles exemplum ceteris praetulerunt in-
victam malis esse virtutem; quae quam recte atque dispo-
site et ex eorum bono, quibus accedere videntur, fiant, nulla
43 dubitatio est. Nam illud quoque, quod improbis nunc tristia,
44 nunc optata proveniunt, ex eisdem ducitur causis. Ac de
tristibus quidem nemo miratur, quod eos malo meritos
omnes existimant — quorum quidem supplicia tum ceteros

---

6 *Parmenidi tribuebat Peip.* (*coll.* 8, 56 *et* 16, 1 Diels)

---

*PTLVDK* 6 ΑΝΑΡΟC *V Aur. Laud* ΑΝΔΡΟC *K* anapos *P* ΔΗ *P V Aur. Laud* *ἱεροῦ* *T*[2] *ερου D* *υρου V* *υερου rel.* *δέμας Haupt* (Herm. III 146) Δ *L* *ααιμαις P* *ααιναις V* *δαιναις Aur. K* *δαιμας rel.* ΑΙΕΘΕΡC (E *s. s.*) *T* *οικοδονησαν V* ΟΙΚΟΔΟΘCΗΑΝ *P* ΟΙΚΑΑΟΔΧΝΙCΑΝ *K* 7 ut *P* 8 exuperans *P*, *cf. supra* 29, 13 10 remordet (rerum *s. s.*) *V itaque et rerum et ex quo pendet, ablativus velut* mutatione (*cf.* 21, 6; 44, 2; 54, 6) *videtur excidisse* (*de glossis codicis V, quae ad aliam lectionem pertinent, cf.* 9, 19; 42, 19; 44, 14; 79, 25; 89, 13; 105, 28), remordet *corruptum censet Βασ.* (*coll. Plan.*: *ἀηδοῦς συγχωρεῖ πειραθῆναι*), *v. Eng.* luxorient *P*[1]*T*[1] duris (permittit *s. s.*) *V* ⟨sinit⟩ *Rand* 11 agit. ⟨sinit⟩ *Goth. quidam Obb. s.* XV. agit. ⟨vult⟩ *Kluss.* virtute *P, ut vid. K* virtutis *TV*[1]*D* 12 mutuunt *P* possunt — (13) ferre *om. V*[1] alii — possunt *om. P* 15 saeculis *Βασ.* 18 accidere *L*[2]*T*[2], *cf.* 86, 16 20 eis *P* 21 male *P*(?), *L*[2] *Peip.*

ab sceleribus deterrent, tum ipsos, quibus invehuntur, emen-
dant — laeta vero magnum bonis argumentum loquuntur,
quid de huius modi felicitate debeant iudicare, quam famu-
lari saepe improbis cernant. In qua re illud etiam dispen- 45
sari credo, quod est forsitan alicuius tam praeceps atque
importuna natura, ut eum in scelera potius exacerbare possit
rei familiaris inopia; huius morbo providentia collatae pe-
cuniae remedio medetur. Hic foedatam probris conscien- 46
tiam spectans et se cum fortuna sua comparans forsitan per-
timescit, ne, cuius ei iucundus usus est, sit tristis amissio;
mutabit igitur mores ac, dum fortunam metuit amittere,
nequitiam derelinquit. Alios in cladem meritam praecipi- 47
tavit indigne acta felicitas, quibusdam permissum puniendi
ius, ut exercitii bonis et malis esset causa supplicii. Nam 48
ut probis atque improbis nullum foedus est, ita ipsi inter
se improbi nequeunt convenire. Quidni, cum a semet ipsis 49
discerpentibus conscientiam vitiis quisque dissentiat faciant-
que saepe, quae, cum gesserint, non fuisse gerenda de-
cernant?

Ex quo saepe summa illa providentia protulit insigne 50
miraculum, ut malos mali bonos facerent. Nam dum iniqua 51
sibi a pessimis quidam perpeti videntur, noxiorum odio
flagrantes ad virtutis frugem rediere, dum se eis dissimiles
student esse, quos oderant. Sola est enim divina vis, cui 52
mala quoque bona sint, cum eis competenter utendo ali-
cuius boni elicit effectum. Ordo enim quidam cuncta com- 53
plectitur, ut, quod adsignata ordinis ratione decesserit, hoc
licet in alium, tamen ordinem relabatur, ne quid in regno
providentiae liceat temeritati.

---

6 exacervare $PT^1L^1VDK$ 9 spectans $T^2L$ et spectans *Aur.*² *PTLVDK* expectans *rel. Peip.* (αἰσθανόμενος *Plan.*) 10 rei *Pulman*; *cf. Eng.*
13 ***acta *T* (auct *erasum esse putavit Peip.*) aucta *F* (*probat Schepss*) ducta *in mg.* $T^2$ ac *P* ἐπενεχθεῖσα *Plan.* 15 foedus ita ut ipsi *P* 17 dissentiant faciatque *P* 18 fuissent *P* 23 redire *P* redigere $L^1$ 24 student *om.* *P* 27 ⟨ab⟩ adsignata $T^2LV^2$

54 *Ἀργαλέον δέ με ταῦτα θεὸν ὣς πάντ' ἀγορεύειν.*
55 Neque enim fas est homini cunctas divinae operae machinas
56 vel ingenio comprehendere vel explicare sermone. Hoc
tantum perspexisse sufficiat, quod naturarum omnium pro-
ditor deus idem ad bonum dirigens cuncta disponat dum-
que ea, quae protulit in sui similitudinem, retinere festinat,
malum omne de rei publicae suae terminis per fatalis seriem
57 necessitatis eliminet. Quo fit, ut, quae in terris abundare
creduntur, si disponentem providentiam spectes, nihil us-
58 quam mali esse perpendas. Sed video te iam dudum et
pondere quaestionis oneratum et rationis prolixitate fati-
gatum aliquam carminis exspectare dulcedinem; accipe igi-
tur haustum, quo refectus firmior in ulteriora contendas.

**VI.** Si vis celsi iura Tonantis
pura sollers cernere mente,
aspice summi culmina caeli;
illic iusto foedere rerum
veterem servant sidera pacem.
Non sol rutilo concitus igne
gelidum Phoebes impedit axem
nec, quae summo vertice mundi
flectit rapidos Ursa meatus,
numquam occiduo lota profundo,
cetera cernens sidera mergi
cupit Oceano tinguere flammas;
semper vicibus temporis aequis
Vesper seras nuntiat umbras

1 Hom. *M* 176 2sq. Eccle. 1,8: cunctae res difficiles, non potest eas homo explicare sermone 6 Phil. 2,7: in similitudinem hominum factus. Iac. 3, 9: homines .. ad sim. dei facti, *v. Eng.* 27 22sqq. *cf.* Mart. Cap. 427, 7 (299, 25): Phoebeos currus rapidosque meatus. Verg. Georg. II 481 sq.: quid tantum Oceano properent se tinguere soles hiberni

*PTLVDK* 1 ΑΡΓΑΛΘΟΝ *T*² ΑΡΚΑΛΘΟΝ *L* ΝΕ *V* ΘΕΩΝ *P* 4 quo *P* 14 celsura *P* 23 occidua *PK* 26 vitibus *P* 27 vespe *P* nuntiatiat *P*

revehitque diem Lucifer almum.
Sic aeternos reficit cursus
alternus amor, sic astrigeris
bellum discors exsulat oris.
Haec concordia temperat aequis
elementa modis, ut pugnantia
vicibus cedant humida siccis
iungantque fidem frigora flammis,
pendulus ignis surgat in altum
terraeque graves pondere sidant.
His de causis vere tepenti
spirat florifer annus odores,
aestas cererem fervida siccat,
remeat pomis gravis autumnus,
hiemem defluus inrigat imber.
Haec temperies alit ac profert,
quicquid vitam spirat in orbe;
eadem rapiens condit et aufert
obitu mergens orta supremo.
Sedet interea conditor altus
rerumque regens flectit habenas
rex et dominus, fons et origo,
lex et sapiens arbiter aequi,
et, quae motu concitat ire,
sistit retrahens ac vaga firmat;
nam nisi rectos revocans itus
flexos iterum cogat in orbes,
quae nunc stabilis continet ordo,
dissaepta suo fonte fatiscant.
Hic est cunctis communis amor
repetuntque boni fine teneri,

1 Verg. Ecl. 8, 17: diem . . age Lucifer almum 4 Georg. III 225: ignotis exsulat oris 17 Maxim. 5, 112: quidquid toto spirat in orbe

6 pugnantia *vitiosum censet L. Mueller* 11 his de $T^2$ hisdem *rel.* *PTLVDK* iisdem *Vulpius* isdem *Peip.* 16 proferat $T^1$ 18 aufer•t *TK* offert *P* 19 suppraema *P* 24 irae *P* 27 urbes $PL^1$, *ut vid.* $V^1$, *D*

quia non aliter durare queant,
nisi converso rursus amore
refluant causae, quae dedit esse.

1 **7.** Iamne igitur vides, quid haec omnia, quae diximus,
2 consequatur? — Quidnam? inquam. — Omnem, inquit,
bonam prorsus esse fortunam. — Et qui id, inquam, fieri
3 potest? — Attende, inquit. Cum omnis fortuna vel iucunda
vel aspera tum remunerandi exercendive bonos, tum pu-
niendi corrigendive improbos causa deferatur, omnis bona,
4 quam vel iustam constat esse vel utilem. — Nimis quidem,
inquam, vera ratio et, si quam paulo ante docuisti provi-
dentiam fatumve considerem, firmis viribus nixa sententia.
5 Sed eam si placet, inter eas, quas inopinabiles paulo ante
6 posuisti, numeremus. — Qui? inquit. — Quia id hominum
sermo communis usurpat et quidem crebro quorundam
7 malam esse fortunam. — Visne igitur, inquit, paulisper
vulgi sermonibus accedamus, ne nimium velut ab humani-
tatis usu recessisse videamur? — Ut placet, inquam. —
8 Nonne igitur bonum censes esse, quod prodest? — Ita est,
9 inquam. — Quae vero aut exercet aut corrigit, prodest? —
10 Fateor, inquam. — Bona igitur? — Quidni? — Sed haec
eorum est, qui vel in virtute positi contra aspera bellum
gerunt vel a vitiis declinantes virtutis iter arripiunt. —
11 Negare, inquam, nequeo. — Quid vero iucunda, quae in
praemium tribuitur bonis, num vulgus malam esse decernit?
— Nequaquam, verum uti est, ita quoque esse optimam
12 censet. — Quid reliqua, quae cum sit aspera, iusto supplicio
13 malos coercet, num bonam populus putat? — Immo om-
nium, inquam, quae excogitari possunt, iudicat esse miser-
14 rimam. — Vide igitur, ne opinionem populi sequentes quid-

---

11 *cf.* 96, 15 sq.

---

*PTLVDKE* 1 queunt $V^2$ 3 refluunt *ut vid.* $T^1$ 6 quid $PT^1VK^1$ qui $K^2$ 11 inquam *denuo incipit* $E$ 12 fatumque $P$ 19 sq. quod est (prodest — prod *om.*) $P$ 27 reliquam $T^2L^2E$

dam valde inopinabile confecerimus. — Quid? inquam. —
Ex his enim, ait, quae concessa sunt, evenit eorum quidem, 15
qui vel sunt vel in possessione vel in provectu vel in adeptione virtutis, omnem, quaecumque sit, bonam, in improbitate vero manentibus omnem pessimam esse fortunam. —
Hoc, inquam, verum est, tametsi nemo audeat confiteri. — 16
Quare, inquit, ita vir sapiens moleste ferre non debet, quo- 17
tiens in fortunae certamen adducitur, ut virum fortem non
decet indignari, quotiens increpuit bellicus tumultus. Utri- 18
que enim huic quidem gloriae propagandae, illi vero conformandae sapientiae difficultas ipsa materia est. Ex quo 19
etiam virtus vocatur, quod suis viribus nitens non superetur adversis; neque enim vos in provectu positi virtutis diffluere deliciis et emarcescere voluptate venistis. Proelium 20
cum omni fortuna animis acre conseritis, ne vos aut tristis
opprimat aut iucunda corrumpat. Firmis medium viribus 21
occupate; quicquid aut infra subsistit aut ultra progreditur, habet contemptum felicitatis, non habet praemium laboris.
In vestra enim situm manu, qualem vobis fortunam formare 22
malitis; omnis enim, quae videtur aspera, nisi aut exercet aut corrigit, punit.

**VII.** Bella bis quinis operatus annis
ultor Atrides Phrygiae ruinis
fratris amissos thalamos piavit.
Ille dum Graiae dare vela classi
optat et ventos redimit cruore,
exuit patrem miserumque tristis
foederat natae iugulum sacerdos.
Flevit amissos Ithacus sodales,

---

2 concessit ev. *P* 3 vel *primum om.* $T^2L^1E$, *alterum* $V^2K$ PTLVDKE
profectu *Schepss* 10 sq. confirmandae *Erlang.*[2] (100, 12, *cf. Baa.*)
15 ac nimis $L^2K$ nimis $T^2$ (*probat Brakman*; *μάχην ἐκτόπως δριμεῖαν Plan., cf. Eng.*) a nimis *Peip.* animis ac re *Damsté* (*Mnem.* XXXIII 352) 20 nisi ut *P* nisi at $T^1$ 25 gratiae $T^1$ 26 redemit *P*
28 foederat $V^2$ federat *Erlang.*[1] *Met.* f(o)edarat $F^2E$ foderat $T^2$ *Erlang.*[2] (*σφαγίασσε Plan.*) foedera *rel.* (turparat *s. s. V*)

quos ferus vasto recubans in antro
mersit immani Polyphemus alvo;
sed tamen caeco furibundus ore
gaudium maestis lacrimis rependit.
Herculem duri celebrant labores,
ille Centauros domuit superbos,
abstulit saevo spolium leoni
fixit et certis volucres sagittis,
poma cernenti rapuit draconi
aureo laevam gravior metallo,
Cerberum traxit triplici catena.
Victor immitem posuisse fertur
pabulum saevis dominum quadrigis.
Hydra combusto periit veneno,
fronte turpatus Achelous amnis
ora demersit pudibunda ripis.
Stravit Antaeum Libycis harenis,
Cacus Euandri satiavit iras,
quosque pressurus foret altus orbis,
saetiger spumis umeros notavit.
Ultimus caelum labor inreflexo
sustulit collo pretiumque rursus
ultimi caelum meruit laboris.
Ite nunc, fortes, ubi celsa magni
ducit exempli via. Cur inertes
terga nudatis? Superata tellus
sidera donat.

---

16 Sen. Herc. F. 1178: ora pudibunda obtegit 17 Sen. Med. 643: stravit Antaeum, 653: Libycis harenis.

---

*PTLVDKE* 1 feros *PVD* 2 albo *PT¹D¹* 17 anteum *PE¹* antehum *K* antheum *rel.* libicis *P* lybicis *T²* lypicis *T¹* 19 pressurus *L²K* depressus *Laud²* compressus *T²E* cūpressus (cū *in ras.*) *Aur.* pressus *rel.* (praessus *P*) 21 caelum *T²L²V* caelo *rel.* caelos *Peip.* 22 callo *Peip.* (*typothetarum errore*) 26 nudatus *PT¹*

## LIBER V.

**1.** Dixerat orationisque cursum ad alia quaedam trac- 1
tanda atque expedienda vertebat. Tum ego: Recta quidem, 2
inquam, exhortatio tuaque prorsus auctoritate dignissima,
sed quod tu dudum de providentia quaestionem pluribus
aliis implicitam esse dixisti, re experior. Quaero enim, an 3
esse aliquid omnino et quidnam esse casum arbitrere. —
Tum illa: Festino, inquit, debitum promissionis absolvere 4
viamque tibi, qua patriam reveharis, aperire. Haec autem 5
etsi perutilia cognitu, tamen a propositi nostri tramite pau-
lisper aversa sunt verendumque est, ne deviis fatigatus ad
emetiendum rectum iter sufficere non possis. — Ne id, in- 6
quam, prorsus vereare; nam quietis mihi loco fuerit ea, qui-
bus maxime delector, agnoscere. Simul, cum omne dispu- 7
tationis tuae latus indubitata fide constiterit, nihil de
sequentibus ambigatur.

Tum illa: Morem, inquit, geram tibi, simulque sic orsa 8
est: Si quidem, inquit, aliquis eventum temerario motu
nullaque causarum conexione productum casum esse de-
finiat, nihil omnino casum esse confirmo et praeter subiectae
rei significationem inanem prorsus vocem esse decerno; quis
enim cohercente in ordinem cuncta deo locus esse ullus
temeritati reliquus potest? Nam nihil ex nihilo exsistere 9
vera sententia est, cui nemo umquam veterum refragatus

---

22 *v.* Epicurea ed. Usener p. 5, 13; 374. Class. Review XXXIV 161; XXXV 23. Rand, Jahrb. Suppl. XXVI 425. Pers. 3, 84: gigni de nihilo nihilum.

---

Inscriptio deest in *P* ANICII MANLII SEVERINI BOETHII *PTLVDKE* (BOETII *Laud*) $\overline{\text{VC}}$ ET INL EXCON$\overline{\text{S}}$ (EXCONSOL *T*) OR$\overline{\text{D}}$ EXMAG OFF ATQE PATRICIO(-CII *L*[2]) PHILOSOPHICAE (PHILOSOPHIAE *T*) CONSOLATIONIS LIB · IIII EXPLICIT (expl. l. quartus *TK*) INCIPIT LIB · $\overline{\text{V}}$ FELICITER *TLVAur. DLaud*, (*om.* vc et inl . . exmag off atque) *K*

3 exortatio *L*[1]*VDK* exoratio *P* tua quae *T*[1]*V*[2] 4 quaestionum *P*[1], *ut vid.* *T*[1] 5 quae enim *P* 17 eventu *P*

est, quamquam id illi non de operante principio, sed de
materiali subiecto hoc omnium de natura rationum quasi
10 quoddam iecerint fundamentum. At si nullis ex causis ali-
quid oriatur, id de nihilo ortum esse videbitur; quodsi hoc
fieri nequit, ne casum quidem huius modi esse possibile est,
qualem paulo ante definivimus. —
11 Quid igitur, inquam, nihilne est, quod vel casus vel for-
tuitum iure appellari queat? An est aliquid, tametsi vulgus
12 lateat, cui vocabula ista conveniant? — Aristoteles meus
id, inquit, in Physicis et brevi et veri propinqua ratione de-
13 finivit. — Quonam, inquam, modo? — Quotiens, ait, aliquid
cuiuspiam rei gratia geritur aliudque quibusdam de causis,
quam quod intendebatur, obtingit, casus vocatur, ut si quis
colendi agri causa fodiens humum defossi auri pondus in-
14 veniat. Hoc igitur fortuito quidem creditur accidisse, verum
non de nihilo est; nam proprias causas habet, quarum in-
provisus inopinatusque concursus casum videtur operatus.
15 Nam nisi cultor agri humum foderet, nisi eo loci pecuniam
16 suam depositor obruisset, aurum non esset inventum. Hae
sunt igitur fortuiti causae compendii, quod ex obviis sibi
et confluentibus causis, non ex gerentis intentione provenit.
17 Neque enim vel qui aurum obruit vel qui agrum exercuit,
ut ea pecunia repperiretur, intendit, sed, uti dixi, quo ille
18 obruit, hunc fodisse convenit atque concurrit. Licet igitur
definire casum esse inopinatum ex confluentibus causis in
19 his, quae ob aliquid geruntur, eventum. Concurrere vero
atque confluere causas facit ordo ille inevitabili conexione
procedens, qui de providentiae fonte descendens cuncta suis
locis temporibusque disponit.

6 *v.* 107, 18  9sq. Aristot. Phys. II 4

*PTLVDKE*  1 id *om. Met.*  2 hoc ⟨est⟩ *Met.*; *v. Eng.*  3 iecerunt *P*[1]  7 nihilne esse *P*  8 tam ut si *P*  9 aristotelis *PTL*[1]*VKE*  10 veteri *PV*[1]  11 qm̄ *P* quō *K*  12 de *om. P*  15 fortuitu *PT*[1]*V*[2]*E Peip.* accedisse *L*[1]*VD*[1]*K*  18 loco *PKE*  19 haec *T*[1]*L*[1]*Aur. D*[1] *Peip.*  20 fortuitu *PV*[1](-ta *V*[2])  causa *PT*[1]*L*[1]*V*[1]*Aur. D Peip.*  ex *om. P*  22 argentum reuit (*sic*) *P*[2]  27 fecit *P*  28 prudentiae *P*

I. Rupis Achaemeniae scopulis, ubi versa sequentum
pectoribus figit spicula pugna fugax,
Tigris et Euphrates uno se fonte resolvunt
et mox abiunctis dissociantur aquis.
Si coeant cursumque iterum revocentur in unum,
confluat, alterni quod trahit unda vadi,
convenient puppes et vulsi flumine trunci
mixtaque fortuitos implicet unda modos;
quos tamen ipsa vagos terrae declivia casus
gurgitis et lapsi defluus ordo regit.
Sic, quae permissis fluitare videtur habenis,
fors patitur frenos ipsaque lege meat.

2. Animadverto, inquam, idque, uti tu dicis, ita esse 1
consentio. Sed in hac haerentium sibi serie causarum estne 2
ulla nostri arbitrii libertas an ipsos quoque humanorum
motus animorum fatalis catena constringit? — Est, inquit; 3
neque enim fuerit ulla rationalis natura, quin eidem libertas
adsit arbitrii. Nam quod ratione uti naturaliter potest, id 4
habet iudicium, quo quidque discernat; per se igitur fu-
gienda optandave dinoscit. Quod vero quis optandum esse 5
iudicat, petit; refugit vero, quod aestimat esse fugiendum.
Quare, quibus in ipsis inest ratio, inest etiam volendi nolen- 6
dique libertas, sed hanc non in omnibus aequam esse con-
stituo. Nam supernis divinisque substantiis et perspicax 7
iudicium et incorrupta voluntas et efficax optatorum praesto
est potestas. Humanas vero animas liberiores quidem esse 8
necesse est, cum se in mentis divinae speculatione conser-
vant, minus vero, cum dilabuntur ad corpora, minusque
etiam, cum terrenis artubus colligantur. Extrema vero est 9
servitus, cum vitiis deditae rationis propriae possessione

---

1 acham. *P* sequentium *P* 2 figit *om.* $T^1$ picula *P* 3 tygris *PTLVDKE P* eufrates *PTK* fronte *P* 5 coherant *P* coheant $L^1$ 6 confluant *P* 7 conveniant *P* conveniunt *K* 12 frons *P* 22 in ipsis *om.* $T^1E$ *uncis incl. Peip.* 25 voluptas *P* efficat *P* 26 esse *om. P* 27 necesse est *eras. P*

10 ceciderunt. Nam ubi oculos a summae luce veritatis ad
inferiora et tenebrosa deiecerint, mox inscitiae nube cali-
gant, perniciosis turbantur affectibus, quibus accedendo
consentiendoque, quam invexere sibi, adiuvant servitutem
11 et sunt quodam modo propria libertate captivae. Quae
tamen ille ab aeterno cuncta prospiciens providentiae cernit
intuitus et suis quaeque meritis praedestinata disponit.

II. *Πάντ' ἐφορᾶν καὶ πάντ' ἐπακούειν*
puro clarum lumine Phoebum
melliflui canit oris Homerus,
qui tamen intima viscera terrae
non valet aut pelagi radiorum
infirma perrumpere luce.
Haud sic magni conditor orbis;
huic ex alto cuncta tuenti
nulla terrae mole resistunt,
non nox atris nubibus obstat.
Quae sint, quae fuerint veniantque,
uno mentis cernit in ictu;
quem, quia respicit omnia solus,
verum possis dicere solem.

1 **3.** Tum ego: En, inquam, difficiliore rursus ambiguitate
2 confundor. — Quaenam, inquit, ista est? Iam enim, quibus
3 perturbere, coniecto. — Nimium, inquam, adversari ac re-
pugnare videtur praenoscere universa deum et esse ullum

8 Hom. Γ 277: *Ἠέλιός θ', ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις*, *cf.* λ 109. μ 323 9 Hom. Α 605: *λαμπρὸν φάος ἠελίοιο* 18 Verg. Georg. IV 393: quae sunt, quae fuerint, quae mox ventura trahuntur 20 *cf.* Cic. Nat. deor. II 68. III 54. Lact. Inst. II 10. Firm. Mat. De err. prof. rel. 17, 1. Mart. Cap. 74, 1 (48, 9) 22 sqq. *cf.* Aug. Civ. V 9—11

*PTLVDKE* 1 ceciderint $V^2$ 2 inscientiae *VE* 4 adiubant $T^1V^1DK^1E^1$ (-bent $E^1$) 7 quaque *P* praedist. *TLDK* 8 *carmini attribuit Eng.* (*cf. Plan.*) ΠΑΝΦΟΡΑΝ ΚΑΙ ΝΑΝΤΕΠΑΚΟΙΕΗ *P* *ἐφορῶν . . ἐπακούων Obb. Peip.* 24 perturbere $DLV^1$ perturbaere *E* perturbare *rel. Peip.*

libertatis arbitrium. Nam si cuncta prospicit deus neque 4
falli ullo modo potest, evenire necesse est, quod providentia
futurum esse praeviderit. Quare si ab aeterno non facta 5
hominum modo, sed etiam consilia voluntatesque praenoscit,
nulla erit arbitrii libertas; neque enim vel factum aliud
ullum vel quaelibet exsistere poterit voluntas, nisi quam
nescia falli providentia divina praesenserit. Nam si alior- 6
sum, quam provisae sunt, detorqueri valent, non iam erit
futuri firma praescientia, sed opinio potius incerta, quod
de deo credere nefas iudico.

Neque enim illam probo rationem, qua se quidam cre- 7
dunt hunc quaestionis nodum posse dissolvere. Aiunt enim 8
non ideo quid esse eventurum, quoniam id providentia fu-
turum esse prospexerit, sed e contrario potius, quoniam
quid futurum est, id divinam providentiam latere non posse
eoque modo necessarium hoc in contrariam relabi partem.
Neque enim necesse esse contingere, quae providentur, sed 9
necesse esse, quae futura sunt, provideri, quasi vero, quae
cuius rei causa sit, praescientiane futurorum necessitatis
an futurorum necessitas providentiae, laboretur ac non illud
demonstrare nitamur, quoquo modo sese habeat ordo cau-
sarum, necessarium esse eventum praescitarum rerum, etiam
si praescientia futuris rebus eveniendi necessitatem non
videatur inferre.

Etenim si quispiam sedeat, opinionem, quae eum sedere 10
coniectat, veram esse necesse est atque e converso rursus,
si de quopiam vera sit opinio, quoniam sedet, eum sedere
necesse est. In utroque igitur necessitas inest, in hoc qui- 11
dem sedendi, at vero in altero veritatis. Sed non idcirco 12
quisque sedet, quoniam vera est opinio, sed haec potius
vera est, quoniam quempiam sedere praecessit. Ita cum 13

---

8 provisa *P* 9 praesentia *PK*[1] 16 (est *eras.*) hoc *T* 19 necessitas *TVAur.LaudKE* 20 in futurum (an *om.*) *P* futurarum *L*[2] futura *T*[2] necessitate *K*[1] 26 at *T*[1]*Peip.* est conversa *P* 27 copiam *P* 28 est *om. P* *PTLVDKE*

causa veritatis ex altera parte procedat, inest tamen com-
munis in utraque necessitas.
14 Similia de providentia futurisque rebus ratiocinari patet;
nam etiam si idcirco, quoniam futura sunt, providentur,
non vero ideo, quoniam providentur, eveniunt, nihilo minus
tamen a deo vel ventura provideri vel provisa necesse est
evenire provisa, quod ad perimendam arbitrii libertatem
15 solum satis est. Iam vero quam praeposterum est, ut aeter-
nae praescientiae temporalium rerum eventus causa esse
16 dicatur! Quid est autem aliud arbitrari ideo deum futura,
quoniam sunt eventura, providere, quam putare, quae olim
17 acciderunt, causam summae illius esse providentiae? Ad
haec sicuti, cum quid esse scio, id ipsum esse necesse est,
ita, cum quid futurum novi, id ipsum futurum esse necesse
est; sic fit igitur, ut eventus praescitae rei nequeat evitari.
18 Postremo si quid aliquis aliorsum, atque sese res habet,
existimet, id non modo scientia non est, sed est opinio fallax
19 ab scientiae veritate longe diversa. Quare si quid ita futu-
rum est, ut eius certus ac necessarius non sit eventus, id
20 eventurum esse praesciri qui poterit? Sicut enim scientia
ipsa impermixta est falsitati, ita id, quod ab ea concipitur,
21 esse aliter, atque concipitur, nequit. Ea namque causa est,
cur mendacio scientia careat, quod se ita rem quamque
habere necesse est, uti eam sese habere scientia compre-
hendit.

22 Quid igitur, quonam modo deus haec incerta futura
23 praenoscit? Nam si inevitabiliter eventura censet, quae
etiam non evenire possibile est, fallitur, quod non sentire
24 modo nefas est, sed etiam voce proferre. At si ita, uti sunt,
ita ea futura esse decernit, ut aeque vel fieri ea vel non
fieri posse cognoscat, quae est haec praescientia, quae nihil

---

*PTLVDKE* 6 ab *TLV*[1]*DK* 7 provisa *om.* *T*[2]*V*[2]*E*[2] *Peip.*; *cf. Eng.* 13 esse — id ipsum *in mg. T* 14 sq. ita — necesse est *om. PD*[1] novi — futurum *om. V*[1] 21 ab *om. T*[1]*L*[1] 23 aereat *P* 24 uti etiam *P* 26 qui *P* 28 quod nec sentire *P* 30 decernet *P*

certum, nihil stabile comprehendit? Aut quid hoc refert 25
vaticinio illo ridiculo Tiresiae

Quicquid dicam, aut erit aut non?

Quid etiam divina providentia humana opinione praestiterit, 26
si uti homines incerta iudicat, quorum est incertus eventus?
Quodsi apud illum rerum omnium certissimum fontem nihil 27
incerti esse potest, certus eorum est eventus, quae futura
firmiter ille praescierit.

Quare nulla est humanis consiliis actionibusque libertas, 28
quas divina mens sine falsitatis errore cuncta prospiciens
ad unum alligat et constringit eventum. Quo semel recepto 29
quantus occasus humanarum rerum consequatur, liquet.
Frustra enim bonis malisque praemia poenaeve proponun- 30
tur, quae nullus meruit liber ac voluntarius motus animorum.
Idque omnium videbitur iniquissimum, quod nunc aequissi- 31
mum iudicatur, vel puniri improbos vel remunerari probos,
quos ad alterutrum non propria mittit voluntas, sed futuri
cogit certa necessitas. Nec vitia igitur nec virtutes quic- 32
quam fuerint, sed omnium meritorum potius mixta atque
indiscreta confusio, quoque nihil sceleratius excogitari
potest, cum ex providentia rerum omnis ordo ducatur nihil-
que consiliis liceat humanis, fit, ut vitia quoque nostra ad
bonorum omnium referantur auctorem. Igitur nec sperandi 33
aliquid nec deprecandi ulla ratio est; quid enim vel speret
quisque vel etiam deprecetur, quando optanda omnia series
indeflexa conectit?

Auferetur igitur unicum illud inter homines deumque 34
commercium sperandi scilicet ac deprecandi, si quidem
iustae humilitatis pretio inaestimabilem vicem divinae gra-
tiae promeremur, qui solus modus est, quo cum deo colloqui

3 Hor. Sat. II 5, 59; *cf.* Cic. Nat. deor. I 70

1 fert *P* differt *Bentley* (*ad Horat.*) 2 ridiculo *om. P* *PTLVDKE*
17 futura *P* 24 esset *Schepss* potest *P* 29 praeconio *P* 30 promeremur (emur *in ras.*) *T* promereremur *Schepss*

homines posse videantur illique inaccessae luci prius quoque, quam impetrent, ipsa supplicandi ratione coniungi.
35 Quae si recepta futurorum necessitate nihil virium habere credantur, quid erit, quo summo illi rerum principi conecti
36 atque adhaerere possimus? Quare necesse erit humanum genus, uti paulo ante cantabas, dissaeptum atque disiunctum suo fonte fatiscere.

III. Quaenam discors foedera rerum
causa resolvit? Quis tanta deus
veris statuit bella duobus,
ut, quae carptim singula constent,
eadem nolint mixta iugari?
An nulla est discordia veris
semperque sibi certa cohaerent,
sed mens caecis obruta membris
nequit oppressi luminis igne
rerum tenues noscere nexus?
Sed cur tanto flagrat amore
veri tectas reperire notas?
Scitne, quod appetit anxia nosse?
Sed quis nota scire laborat?
At si nescit, quid caeca petit?
Quis enim quicquam nescius optet
aut quis valeat nescita sequi
quove inveniat? Quis reppertam
queat ignarus noscere formam?
An, cum mentem cerneret altam,
pariter summam et singula norat?
Nunc membrorum condita nube
non in totum est oblita sui

6 *v. supra* 103, 29 20 *cf.* Plat. Men. 80 d. e

*PTLVKE* 3 necessitate — eadem (116, 27) *exciderunt in D* 10 viris *P* 13 discordia nulla est *Peip.* 19 repperire *codd.* 21 notam *vel* notas (*i. e. causas*) *Peip.* loborat $T^1$ 22 quid (i. cur *s. s.*) *T* cur *in ras. V* qui *P* 23 optat *PE* 25 quisque $L^2$ quisve *ut vid. Pulman, Peip.* repertam *libri*

summamque tenet singula perdens.
Igitur quisquis vera requirit,
neutro est habitu; nam neque novit
nec penitus tamen omnia nescit,
sed, quam retinens meminit, summam
consulit alte visa retractans,
ut servatis queat oblitas
addere partes.

**4.** Tum illa: Vetus, inquit, haec est de providentia 1
querela M.que Tullio, cum divinationem distribuit, vehe-
menter agitata tibique ipsi res diu prorsus multumque quae-
sita, sed haudquaquam ab ullo vestrum hactenus satis dili-
genter ac firmiter expedita. Cuius caliginis causa est, quod 2
humanae ratiocinationis motus ad divinae praescientiae
simplicitatem non potest ammoveri, quae si ullo modo cogi-
tari queat, nihil prorsus relinquetur ambigui. Quod ita 3
demum patefacere atque expedire temptabo, si prius ea,
quibus moveris, expendero. Quaero enim, cur illam solven- 4
tium rationem minus efficacem putes, quae quia praescien-
tiam non esse futuris rebus causam necessitatis existimat,
nihil impediri praescientia arbitrii libertatem putat. Num 5
enim tu aliunde argumentum futurorum necessitatis trahis,
nisi quod ea, quae praesciuntur, non evenire non possunt?
Si igitur praenotio nullam futuris rebus adicit necessitatem, 6
quod tu etiam paulo ante fatebare, quid est, quod voluntarii
exitus rerum ad certum cogantur eventum?

Etenim positionis gratia, ut, quid consequatur, advertas, 7
statuamus nullam esse praescientiam. Num igitur, quantum 8
ad hoc attinet, quae ex arbitrio veniunt, ad necessitatem

---

10 Cic. Div. II 8 sqq. 24 Orig. (Euseb. Praep. ev. VI 11): *ἡ πρόγνωσις τοῦ θεοῦ οὐκ ἀνάγκην ἐπιτίθησι τοῖς περὶ ὧν κατείληφε*, *cf.* 116, 33 sq. 25 *v.* 111, 23

---

10 M.que *om.* *T*[1] mensque tulit iocum divinatione *P* distruit *PTLVKE T*[1]*L*[1]*V* describit *L*[2] 12 autquaquam *P* 19 effica computes *P* praesentiam *bis P* 29 eveniunt *T Peip.*

9 cogantur? — Minime. — Statuamus iterum esse, sed nihil
rebus necessitatis iniungere; manebit, ut opinor, eadem
10 voluntatis integra atque absoluta libertas. Sed praescientia,
inquies, tametsi futuris eveniendi necessitas non est, signum
11 tamen est necessario ea esse ventura. Hoc igitur modo,
etiam si praecognitio non fuisset, necessarios futurorum
exitus esse constaret; omne etenim signum tantum, quid sit,
12 ostendit, non vero efficit, quod designat. Quare demonstran-
dum prius est nihil non ex necessitate contingere, ut prae-
notionem signum esse huius necessitatis appareat; alioquin
si haec nulla est, ne illa quidem eius rei signum poterit esse,
13 quae non est. Iam vero probationem firma ratione sub-
nixam constat non ex signis neque petitis extrinsecus argu-
mentis, sed ex convenientibus necessariisque causis esse
ducendam.

14 Sed qui fieri potest, ut ea non proveniant, quae futura
esse providentur? Quasi vero nos ea, quae providentia
futura esse praenoscit, non esse eventura credamus ac non
illud potius arbitremur, licet eveniant, nihil tamen, ut eveni-
15 rent, sui natura necessitatis habuisse. Quod hinc facile
perpendas licebit; plura etenim, dum fiunt, subiecta oculis
intuemur, ut ea, quae in quadrigis moderandis atque flecten-
dis facere spectantur aurigae, atque ad hunc modum cetera.
16 Num igitur quicquam illorum ita fieri necessitas ulla com-
pellit? — Minime; frustra enim esset artis effectus, si omnia
17 coacta moverentur. — Quae igitur, cum fiunt, carent
exsistendi necessitate, eadem, prius quam fiant, sine neces-
18 sitate futura sunt. Quare sunt quaedam eventura, quorum
19 exitus ab omni necessitate sit absolutus. Nam illud quidem
nullum arbitror esse dicturum, quod, quae nunc fiunt, prius
quam fierent, eventura non fuerint; haec igitur etiam prae-
20 cognita liberos habent eventus. Nam sicut scientia prae-
sentium rerum nihil his, quae fiunt, ita praescientia futuro-

---

*PTLVDKE* 1 cogantur *PT*[1]*E* coguntur *rel.* igitur *P* 18 ventura *TV* 27 prius *denuo incipit D* 30 nunc *om. P in ras. V* 33 praesentia *PK*

rum nihil his, quae ventura sunt, necessitatis importat. Sed
hoc, inquis, ipsum dubitatur, an earum rerum, quae neces- 21
sarios exitus non habent, ulla possit esse praenotio. Disso- 22
nare etenim videntur putasque, si praevideantur, consequi
necessitatem, si necessitas desit, minime praesciri nihilque
scientia comprehendi posse nisi certum. Quodsi, quae in- 23
certi sunt exitus, ea quasi certa providentur, opinionis id
esse caliginem, non scientiae veritatem; aliter enim, ac sese
res habeat, arbitrari ab integritate scientiae credis esse
diversum. Cuius erroris causa est, quod omnia, quae quis- 24
que novit, ex ipsorum tantum vi atque natura cognosci
aestimat, quae sciuntur. Quod totum contra est; omne enim, 25
quod cognoscitur, non secundum sui vim, sed secundum
cognoscentium potius comprehenditur facultatem. Nam, 26
ut hoc brevi liqueat exemplo, eandem corporis rotunditatem
aliter visus, aliter tactus agnoscit; ille eminus manens totum
simul iactis radiis intuetur, hic vero cohaerens orbi atque
coniunctus circa ipsum motus ambitum rotunditatem parti-
bus comprehendit.

Ipsum quoque hominem aliter sensus, aliter imaginatio, 27
aliter ratio, aliter intellegentia contuetur. Sensus enim 28
figuram in subiecta materia constitutam, imaginatio vero
solam sine materia iudicat figuram. Ratio vero hanc quo- 29
que transcendit speciemque ipsam, quae singularibus inest,
universali consideratione perpendit. Intellegentiae vero 30
celsior oculus exsistit; supergressa namque universitatis
ambitum ipsam illam simplicem formam pura mentis acie
contuetur. In quo illud maxime considerandum est: nam 31
superior comprehendendi vis amplectitur inferiorem, infe-

12 (*cf.* 118, 20) *de Ammonio Iamblichum secuto* (ἡ γνῶσις . . ἐνέργεια τοῦ γινώσκοντος) *et Proclo* (omne quod cognoscitur non secundum sui vim, sed secundum cognoscentium potius comprehenditur facultatem) *v.* Klingner 107

1 necessitas *P* 2 inquies *Schepss* 7 incerta *PT*[1] ⟨s⟩in⟨t⟩ certa *PTLVDKE Eng.*[2] 7sq. id esse *e corr. T* 23 ⟨constitutam⟩ iudicat *P* 25 intellegentia *PT*[2] 26 oculis *T*[2] existat *P*

32 rior vero ad superiorem nullo modo consurgit. Neque enim
sensus aliquid extra materiam valet vel universales species
imaginatio contuetur vel ratio capit simplicem formam, sed
intellegentia quasi desuper spectans concepta forma, quae
subsunt, etiam cuncta diiudicat, sed eo modo, quo formam
33 ipsam, quae nulli alii nota esse poterat, comprehendit. Nam
et rationis universum et imaginationis figuram et materiale
sensibile cognoscit nec ratione utens nec imaginatione nec
sensibus, sed illo uno ictu mentis formaliter, ut ita dicam,
34 cuncta prospiciens. Ratio quoque, cum quid universale
respicit, nec imaginatione nec sensibus utens imaginabilia
35 vel sensibilia comprehendit. Haec est enim, quae conceptio-
nis suae universale ita definit: homo est animal bipes ra-
36 tionale. Quae cum universalis notio sit, tum imaginabilem
sensibilemque esse rem nullus ignorat, quod illa non ima-
ginatione vel sensu, sed in rationali conceptione considerat.
37 Imaginatio quoque, tametsi ex sensibus visendi forman-
dique figuras sumpsit exordium, sensu tamen absente sensi-
bilia quaeque collustrat non sensibili, sed imaginaria ratione
38 iudicandi. Videsne igitur, ut in cognoscendo cuncta sua
potius facultate quam eorum, quae cognoscuntur, utantur?
39 Neque id iniuria; nam cum omne iudicium iudicantis actus
exsistat, necesse est, ut suam quisque operam non ex aliena,
sed ex propria potestate perficiat.

IV. Quondam Porticus attulit
obscuros nimium senes,
qui sensus et imagines
e corporibus extimis
credant mentibus imprimi,
ut quondam celeri stilo
mos est aequore paginae,
quae nullas habeat notas,
pressas figere litteras.

---

*PTLVDKE* 13 definivit *TL Peip.* (διορισάμενος *Plan.*) 15sq. ⟨in⟩ imaginatione *T²L* 19 inlustrat *P* 22 actu *Met²* (*Volkmann*)

Sed mens si propriis vigens
nihil motibus explicat,
sed tantum patiens iacet
notis subdita corporum
cassasque in speculi vicem
rerum reddit imagines,
unde haec sic animis viget
cernens omnia notio?
Quae vis singula perspicit
aut quae cognita dividit?
Quae divisa recolligit
alternumque legens iter
nunc summis caput inserit,
nunc decedit in infima,
tum sese referens sibi
veris falsa redarguit?
Haec est efficiens magis
longe causa potentior,
quam quae materiae modo
impressas patitur notas.
Praecedit tamen excitans
ac vires animi movens
vivo in corpore passio,
cum vel lux oculos ferit
vel vox auribus instrepit.
Tum mentis vigor excitus,
quas intus species tenet
ad motus similes vocans
notis applicat exteris
introrsumque reconditis
formis miscet imagines.

---

23 *cf.* Prud. Apoth. 83: passio, quae corpus sibi vindicat

---

14 decidit *PT¹K* 15 tunc *T¹E* 26 exituss (ituss *in ras.*) *P PTLVDKE* exitus *K* 30 reconditus *P¹K¹*

1 **5.** Quodsi in corporibus sentiendis, quamvis afficiant
instrumenta sensuum forinsecus obiectae qualitates animi-
que agentis vigorem passio corporis antecedat, quae in se
actum mentis provocet excitetque interim quiescentes in-
trinsecus formas, si in sentiendis, inquam, corporibus ani-
mus non passione insignitur, sed ex sua vi subiectam cor-
pori iudicat passionem, quanto magis ea, quae cunctis cor-
porum affectionibus absoluta sunt, in discernendo non
obiecta extrinsecus sequuntur, sed actum suae mentis ex-
2 pediunt! Hac itaque ratione multiplices cognitiones diversis
3 ac differentibus cessere substantiis. Sensus enim solus
cunctis aliis cognitionibus destitutus immobilibus animanti-
bus cessit, quales sunt conchae maris quaeque alia saxis
haerentia nutriuntur; imaginatio vero mobilibus beluis,
quibus iam inesse fugiendi appetendive aliquis videtur
4 affectus. Ratio vero humani tantum generis est sicut intel-
legentia sola divini; quo fit, ut ea notitia ceteris praestet,
quae suapte natura non modo proprium, sed ceterarum quo-
que notitiarum subiecta cognoscit.

5 Quid igitur, si ratiocinationi sensus imaginatioque refra-
gentur nihil esse illud universale dicentes, quod sese intueri
6 ratio putet? Quod enim sensibile vel imaginabile est, id
universum esse non posse, aut igitur rationis verum esse
iudicium nec quicquam esse sensibile aut, quoniam sibi
notum sit plura sensibus et imaginationi esse subiecta, in-
anem conceptionem esse rationis, quae, quod sensibile sit
7 ac singulare, quasi quiddam universale consideret. Ad haec,
si ratio contra respondeat se quidem et quod sensibile et
quod imaginabile sit in universitatis ratione conspicere, illa
vero ad universitatis cognitionem aspirare non posse, quon-
iam eorum notio corporales figuras non posset excedere,

---

*PTLVDKE* 1 quam efficiant *P* 10 igitur *PE* cogitationes $PK^1$ 12 cogitationibus *P* 13 cesset $T^1D^1$ 15 fugiendi appetendive *om. P* 18 sua apte *PK* 20 imaginationique $P^1$ imaginatioq̄q *L* 20sq. refragetur $PT^1$ 21sq. ratio intueri *P* 23 posse *abrumpitur D* igitur *desinit E* 28 si quidem $PT^1VK$ sensibile *abrumpitur P*

de rerum vero cognitione firmiori potius perfectiorique
iudicio esse credendum, in huius modi igitur lite nos, quibus
tam ratiocinandi quam imaginandi etiam sentiendique vis
inest, nonne rationis potius causam probaremus? Simile 8
est, quod humana ratio divinam intellegentiam futura, nisi
ut ipsa cognoscit, non putat intueri. Nam ita disseris: Si 9
qua certos ac necessarios habere non videantur eventus, ea
certo eventura praesciri nequeunt. Harum igitur rerum 10
nulla est praescientia, quam si etiam in his esse credamus,
nihil erit, quod non ex necessitate proveniat. Si igitur, uti 11
rationis participes sumus, ita divinae iudicium mentis
habere possemus, sicut imaginationem sensumque rationi
cedere oportere iudicavimus, sic divinae sese menti huma-
nam summittere rationem iustissimum censeremus. Quare 12
in illius summae intellegentiae cacumen, si possumus, eriga-
mur; illic enim ratio videbit, quod in se non potest intueri,
id autem est, quonam modo etiam, quae certos exitus non
habent, certa tamen videat ac definita praenotio neque id
sit opinio, sed summae potius scientiae nullis terminis in-
clusa simplicitas.

V. Quam variis terras animalia permeant figuris!
Namque alia extento sunt corpore pulveremque verrunt
continuumque trahunt vi pectoris incitata sulcum;
sunt quibus alarum levitas vaga verberetque ventos
et liquido longi spatia aetheris enatet volatu;
haec pressisse solo vestigia gressibusque gaudent
vel virides campos transmittere vel subire silvas.
Quae variis videas licet omnia discrepare formis,
prona tamen facies hebetes valet ingravare sensus;
unica gens hominum celsum levat altius cacumen,
atque levis recto stat corpore despicitque terras.

30 *cf.* Cic. Leg. I 26. Ov. Met. I 85 sq. Sall. Cat. 1, 1. Prud. Contra Symm. II 262

12 possimus *T¹V¹K Peip.* possemis *L¹* 13 credere *V¹K¹* *TLVK*
21 permanaent *K¹*, *ut vid. T¹*

Haec, nisi terrenus male desipis, ammonet figura:
Qui recto caelum vultu petis exserisque frontem,
in sublime feras animum quoque, ne gravata pessum
inferior sidat mens corpore celsius levato.

1 **6.** Quoniam igitur, uti paulo ante monstratum est, omne,
quod scitur, non ex sua, sed ex comprehendentium natura
cognoscitur, intueamur nunc, quantum fas est, quis sit
divinae substantiae status, ut quaenam etiam scientia eius
2 sit, possimus agnoscere. Deum igitur aeternum esse cunc-
3 torum ratione degentium commune iudicium est. Quid sit
igitur aeternitas, consideremus; haec enim nobis naturam
4 pariter divinam scientiamque patefacit. Aeternitas igitur
est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio,
5 quod ex collatione temporalium clarius liquet. Nam quic-
quid vivit in tempore, id praesens a praeteritis in futura
procedit nihilque est in tempore constitutum, quod totum
vitae suae spatium pariter possit amplecti, sed crastinum
quidem nondum apprehendit, hesternum vero iam perdidit;
in hodierna quoque vita non amplius vivitis quam in illo
6 mobili transitorioque momento. Quod igitur temporis pati-
tur condicionem, licet illud, sicuti de mundo censuit Aristo-
teles, nec coeperit umquam esse nec desinat vitaque eius
cum temporis infinitate tendatur, nondum tamen tale est,
7 ut aeternum esse iure credatur. Non enim totum simul
infinitae licet vitae spatium comprehendit atque complecti-
8 tur, sed futura nondum, transacta iam non habet. Quod
igitur interminabilis vitae plenitudinem totam pariter com-
prehendit ac possidet, cui neque futuri quicquam absit nec
praeteriti fluxerit, id aeternum esse iure perhibetur idque

5sq. *v.* 117, 12sqq. Augustin. De gen. ad litt. I 4, Civ. XII 12, Boeth. Trin. 158, 55—72, *cf.* Rand, Jahrb. Suppl. XXVI 427 21 Aristot. libro I De caelo; *cf.* II 1 (283 b 26: *οὐδὲ γέγονεν ὁ πᾶς οὐρανὸς οὔτ' ἐνδέχεται φθαρῆναι* eqs.)

*TLVK* 12 patefecit $T^1$ *Peip.* patefecerit $T^2$ 21 licet . . . (mund)o c(ensuit) *e corr.* *T* 21sq. arestotelis *T*

necesse est et sui compos praesens sibi semper assistere et
infinitatem mobilis temporis habere praesentem.

Unde non recte quidam, qui, cum audiunt visum Platoni 9
mundum hunc nec habuisse initium temporis nec habiturum
esse defectum, hoc modo conditori conditum mundum fieri
coaeternum putant. Aliud est enim per interminabilem 10
duci vitam, quod mundo Plato tribuit, aliud interminabilis
vitae totam pariter complexum esse praesentiam, quod
divinae mentis proprium esse manifestum est. Neque deus 11
conditis rebus antiquior videri debet temporis quantitate,
sed simplicis potius proprietate naturae. Hunc enim vitae 12
immobilis praesentarium statum infinitus ille temporalium
rerum motus imitatur, cumque eum effingere atque aequare
non possit, ex immobilitate deficit in motum, ex simplicitate
praesentiae decrescit in infinitam futuri ac praeteriti quan-
titatem et, cum totam pariter vitae suae plenitudinem ne-
queat possidere, hoc ipso, quod aliquo modo numquam
esse desinit, illud, quod implere atque exprimere non potest,
aliquatenus videtur aemulari alligans se ad qualemcumque
praesentiam huius exigui volucrisque momenti, quae, quon-
iam manentis illius praesentiae quandam gestat imaginem,
quibuscumque contigerit, id praestat, ut esse videantur.
Quoniam vero manere non potuit, infinitum temporis iter 13
arripuit eoque modo factum est, ut continuaret eundo vitam,
cuius plenitudinem complecti non valuit permanendo. Itaque 14
si digna rebus nomina velimus imponere, Platonem sequen-
tes deum quidem aeternum, mundum vero dicamus esse
perpetuum.

Quoniam igitur omne iudicium secundum sui naturam, 15
quae sibi subiecta sunt, comprehendit, est autem deo semper
aeternus ac praesentarius status, scientia quoque eius

3 sq. Plat. Tim. 28 sqq.; *cf.* Procl. in Tim. 75a; Augustin. Civ. X 31. XI 4, 5 25 sq. Tim. 37 d sqq.

8 complexam *$T^1V$ Peip.* 14 immotum *$T^1L^1V$* ⟨et⟩ ex *$T^2$* *TLVK* 15 futurum ac praeteritum *$T^1$*

omnem temporis supergressa motionem in suae manet sim-
plicitate praesentiae infinitaque praeteriti ac futuri spatia
complectens omnia, quasi iam gerantur, in sua simplici
16 cognitione considerat. Itaque si praevidentiam pensare
velis, qua cuncta dinoscit, non esse praescientiam quasi
futuri, sed scientiam numquam deficientis instantiae rectius
17 aestimabis. Unde non praevidentia, sed providentia potius
dicitur, quod porro a rebus infimis constituta quasi ab ex-
18 celso rerum cacumine cuncta prospiciat. Quid igitur postu-
las, ut necessaria fiant, quae divino lumine lustrentur, cum
ne homines quidem necessaria faciant esse, quae videant?
19 Num enim, quae praesentia cernis, aliquam eis necessitatem
20 tuus addit intuitus? — Minime. — Atqui si est divini huma-
nique praesentis digna collatio, uti vos vestro hoc tempo-
rario praesenti quaedam videtis, ita ille omnia suo cernit
21 aeterno. Quare haec divina praenotio naturam rerum pro-
prietatemque non mutat taliaque apud se praesentia spectat,
22 qualia in tempore olim futura provenient. Nec rerum iudicia
confundit unoque suae mentis intuitu tam necessarie quam
non necessarie ventura dinoscit, sicuti vos, cum pariter
ambulare in terra hominem et oriri in caelo solem videtis,
quamquam simul utrumque conspectum tamen discernitis
23 et hoc voluntarium, illud esse necessarium iudicatis. Ita
igitur cuncta dispiciens divinus intuitus qualitatem rerum
minime perturbat apud se quidem praesentium, ad con-
24 dicionem vero temporis futurarum. Quo fit, ut hoc non sit
opinio, sed veritate potius nixa cognitio, cum exstaturum
quid esse cognoscit, quod idem exsistendi necessitate carere
non nesciat.

25 Hic si dicas, quod eventurum deus videt, id non evenire
non posse, quod autem non potest non evenire, id ex neces-
sitate contingere, meque ad hoc nomen necessitatis adstrin-

*TLVK* 4 praevidentiam $V^1$ praescientiam $V^2$*Laud* (πρόγνωσιν *Plan.*) praesentiam *rel. Peip.* pensare — (5) praescientiam *om.* *K* 8 ab *L Aur.*[1]*Laud*[1] 19sq. necessariae *bis* $T^1L^1V^1$ 24 despiciens $T^2LV^2$ 32 neque *ut vid.* $T^1V^1$

gas, fatebor rem quidem solidissimae veritatis, sed cui vix
aliquis nisi divini speculator accesserit. Respondebo nam- 26
que idem futurum, cum ad divinam notionem refertur, neces-
sarium, cum vero in sua natura perpenditur, liberum pror-
sus atque absolutum videri. Duae sunt etenim necessitates, 27
simplex una, veluti quod necesse est omnes homines esse
mortales, altera condicionis, ut, si aliquem ambulare scias,
eum ambulare necesse est. Quod enim quisque novit, id 28
esse aliter, ac notum est, nequit, sed haec condicio minime
secum illam simplicem trahit. Hanc enim necessitatem non 29
propria facit natura, sed condicionis adiectio; nulla enim
necessitas cogit incedere voluntate gradientem, quamvis
eum tum, cum graditur, incedere necessarium sit. Eodem 30
igitur modo, si quid providentia praesens videt, id esse ne-
cesse est, tametsi nullam naturae habeat necessitatem.
Atqui deus ea futura, quae ex arbitrii libertate proveniunt, 31
praesentia contuetur; haec igitur ad intuitum relata divi-
num necessaria fiunt per condicionem divinae notionis, per
se vero considerata ab absoluta naturae suae libertate non
desinunt. Fient igitur procul dubio cuncta, quae futura 32
deus esse praenoscit, sed eorum quaedam de libero profi-
ciscuntur arbitrio, quae quamvis eveniant, exsistendo tamen
naturam propriam non amittunt, qua, prius quam fierent,
etiam non evenire potuissent. Quid igitur refert non esse 33
necessaria, cum propter divinae scientiae condicionem mo-
dis omnibus necessitatis instar eveniet? Hoc scilicet, quod 34
ea, quae paulo ante proposui, sol oriens et gradiens homo,
quae dum fiunt, non fieri non possunt, eorum tamen unum
prius quoque, quam fieret, necesse erat exsistere, alterum
vero minime. Ita etiam, quae praesentia deus habet, dubio 35
procul exsistent, sed eorum hoc quidem de rerum necessitate

2 Ammon. p. 135: *καὶ ἔστι τὸ αὐτὸ τῇ μὲν φύσει τῇ ἑαυτοῦ ἐνδεχόμενον τῇ δὲ γνώσει τῶν θεῶν οὐκέτι ἀόριστον, ἀλλ' ὡρισμένον* 27 *cf.* 124, 21

5 enim sunt *K* 7 ⟨hominem⟩ aliquem *K* 13 cum *om.* $T^1$ *TLVK* 16 dš *in ras. quattuor fere litt.* $T^2$ 18 fiant $T^1K^1$ *Peip.* 20 *an* deficiunt? 23 quia *Aur.*[2] 26 eveniat $L^2$ 31 existunt $TL^1$ *Peip.*

36 descendit, illud vero de potestate facientium. Haud igitur
iniuria diximus haec, si ad divinam notitiam referantur,
necessaria, si per se considerentur, necessitatis esse nexibus
absoluta, sicuti omne, quod sensibus patet, si ad rationem
referas, universale est, si ad se ipsa respicias, singulare.
37 Sed si in mea, inquies, potestate situm est mutare pro-
positum, evacuabo providentiam, cum, quae illa praenoscit,
38 forte mutavero. Respondebo propositum te quidem tuum
posse deflectere, sed quoniam et id te posse et, an facias
quove convertas, praesens providentiae veritas intuetur,
divinam te praescientiam non posse vitare, sicuti praesentis
oculi effugere non possis intuitum, quamvis te in varias
39 actiones libera voluntate converteris. Quid igitur, inquies,
ex meane dispositione scientia divina mutabitur, ut, cum
ego nunc hoc, nunc illud velim, illa quoque noscendi vices
40 alternare videatur? — Minime. Omne namque futurum
divinus praecurrit intuitus et ad praesentiam propriae
cognitionis retorquet ac revocat nec alternat, ut aestimas,
nunc hoc, nunc aliud praenoscendi vice, sed uno ictu muta-
41 tiones tuas manens praevenit atque complectitur. Quam
comprehendendi omnia visendique praesentiam non ex futu-
rarum proventu rerum, sed ex propria deus simplicitate
42 sortitus est. Ex quo illud quoque resolvitur, quod paulo
ante posuisti, indignum esse, si scientiae dei causam futura
43 nostra praestare dicantur. Haec enim scientiae vis praesen-
taria notione cuncta complectens rebus modum omnibus
44 ipsa constituit, nihil vero posterioribus debet. Quae cum
ita sint, manet intemerata mortalibus arbitrii libertas nec
iniquae leges solutis omni necessitate voluntatibus prae-
45 mia poenasque proponunt. Manet etiam spectator desuper
cunctorum praescius deus visionisque eius praesens semper

---

30 *cf.* Prud. Cath. II 105 sqq.: Speculator adstat desuper, | qui nos diebus omnibus | actusque nostros prospicit

---

*TLVK* 2 iniuriam $T^1VK$ 5 ipsum $V^2$, *cf. Eng.* 7 cumque $T^1L^1V$ 8 tuum quidem *ut vid.* $T^1$ 11 praesentiam $T^1$ 19 illud $T^1$ *Peip.*

aeternitas cum nostrorum actuum futura qualitate concurrit
bonis praemia, malis supplicia dispensans. Nec frustra sunt 46
in deo positae spes precesque, quae cum rectae sunt, ineffi-
caces esse non possunt. Aversamini igitur vitia, colite vir- 47
tutes, ad rectas spes animum sublevate, humiles preces in
excelsa porrigite. Magna vobis est, si dissimulare non 48
vultis, necessitas indicta probitatis, cum ante oculos agitis
iudicis cuncta cernentis.

8 Esth. 16, 4: Dei cuncta cernentis arbitrantur se posse fugere sententiam.

4 adversamini *T*[1] *Peip.* *TLVK*

ANICII MANLII SEVERINI BOECII U̅C̅ ET I̅N̅L EXCONSL O̅R̅D EXMAG OFF ATQ PATRICIO PHILOSOPHIAE C̅SOLATIONIS LIB̅ QVINT' FELICITER EXPLICIT · DŌ GRATIAS AMHN *K*

DŌ GRATIAS EXPLICIT FELICITER *TAur.* EXPLICIT LIBER QUINTUS FELICITER *L* EXPLICIT FELICITER *V*

# I. INDEX CARMINVM.

# II. INDEX LOCORVM.

# III. INDEX NOMINVM.

# IV. INDEX RERVM.

# V. INDEX VERBORVM ET LOCVTIONVM.

# VI. INDEX GRAMMATICVS, RHETORICVS, PROSODIACVS, METRICVS.

In indicem ea sola troporum et figurarum exempla recepimus, quae alicuius momenti esse videbantur. — Stellulis loci carminum indicantur.

[1]) De dispositione cf. F. Porstner-Rösel, Stud. Vind. XLIX 70 et Opusc. phil. V (Vindob. 1931) 18.